

Historia i teraźniejszość

ZAKRES PODSTAWOWY

2

Podręcznik dla **szkół ponadpodstawowych**

Beata Belica, Łukasz Skupny

Historia i teraźniejszość

Dla szkół ponadpodstawowych

2

ZAKRES PODSTAWOWY

 OPERON
Edukacja jest podróżą

2023

Projekt okładki: Paweł Kwacz
Redaktor prowadzący: Manuela Jankowska
Redakcja językowa: Marlena Dobrowolska
Redakcja graficzna i skład: Stanisław Ciechanowski
Fotoedycja: zespół
Korekta techniczna: Katarzyna Kupracz

Zdjęcia: Narodowe Archiwum Cyfrowe, Konektus Photo/Shutterstock, Ververidis Vasilis/Shutterstock, Robert Way/Shutterstock, Red Baron/Shutterstock, Alexandros Michailidis/Shutterstock, Anthony Correia/Shutterstock, BrandonKleinPhoto/Shutterstock, Asianet-Pakistan/Shutterstock, Frederic Legrand - COMEO/Shutterstock, paparazza/Shutterstock, ArtMediaFactory/Shutterstock, Tomasz Kudala/Shutterstock, ARK NEYMAN/shutterstock, Solar 760L Foto/Shutterstock, Grand Warszawski/Shutterstock, PhotopankPL/Shutterstock, Dorti/Shutterstock, FLICKETTI/Shutterstock, Joseph Sohm/Shutterstock, Dziorek Rafal/Shutterstock, Jarek Fethke/Shutterstock, Wikimedia Commons/Adrian Grycuk/CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons/Claude Truong-Ngoc/CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons/Kamil Apfelbaum/CC BY-SA 4.0, Wikimedia Commons/Margaret Thatcher Foundation/CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons/Mzywial/CC BY-SA 4.0, Wikimedia Commons/Krzysztof Korczyński/CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons/Erwin Lux/CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons/IAEA Imagebank/CC BY-SA 2.0, Wikimedia Commons/Sue Ream/CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons/Andrzej Iwański/CC BY-SA 3.0

Operon Sp. z o.o. oświadcza, że z należytą starannością podjął wszelkie działania zmierzające do powiadomienia podmiotów majątkowych praw autorskich do utworów słownych i fotograficznych wykorzystanych w materiale edukacyjnym o zamiarze ich publikacji celem uzyskania od twórców lub ich następców prawnych wymaganej zgody za przysługującym wynagrodzeniem w stosownej wysokości. Osoby, których prawa w sposób niezawiniony przez wydawnictwo zostały naruszone, prosimy o bezpośredni kontakt z wydawcą.

Etap edukacyjny: III
Typ szkoły: szkoła ponadpodstawowa
Materiał edukacyjny

© Copyright by Operon Sp. z o.o. & Beata Belica, Łukasz Skupny
Gdynia 2023

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie w całości lub we fragmentach bez zgody wydawcy zabronione.
N8038

Wydawca:
Operon Sp. z o.o.
81-212 Gdynia, ul. Hutnicza 3
tel. centrali 58 679 00 00
e-mail: info@operon.pl
www.operon.pl

ISBN 978-83-8197-367-0

Spis treści

I. Świat i Polska w latach 1970–1989: triumf wolności

1. Polska w okresie rządów Edwarda Gierka.....	8
2. Rozwój ruchu społecznego „Solidarność” i droga do stanu wojennego	18
3. Załamanie się systemu komunistycznego w ZSRS.....	26
4. Bilans PRL. Narodziny i funkcjonowanie III Rzeczypospolitej.....	35
5. Polska po 1989 r.	46
6. Ideologie polityczne na świecie po 1989 r.	59

II. Świat i Polska na przełomie tysiącleci: sukcesy i porażki transformacji

1. Najważniejsze kwestie polityczne i cywilizacyjne w świecie przełomu XX i XXI w.	66
2. Polska w dekadzie lat 90.....	82
3. Unia Europejska. Polska w strukturach Zachodu	95

III. Świat i Polska na początku XXI w.: wyzwania i nadzieje nowoczesności

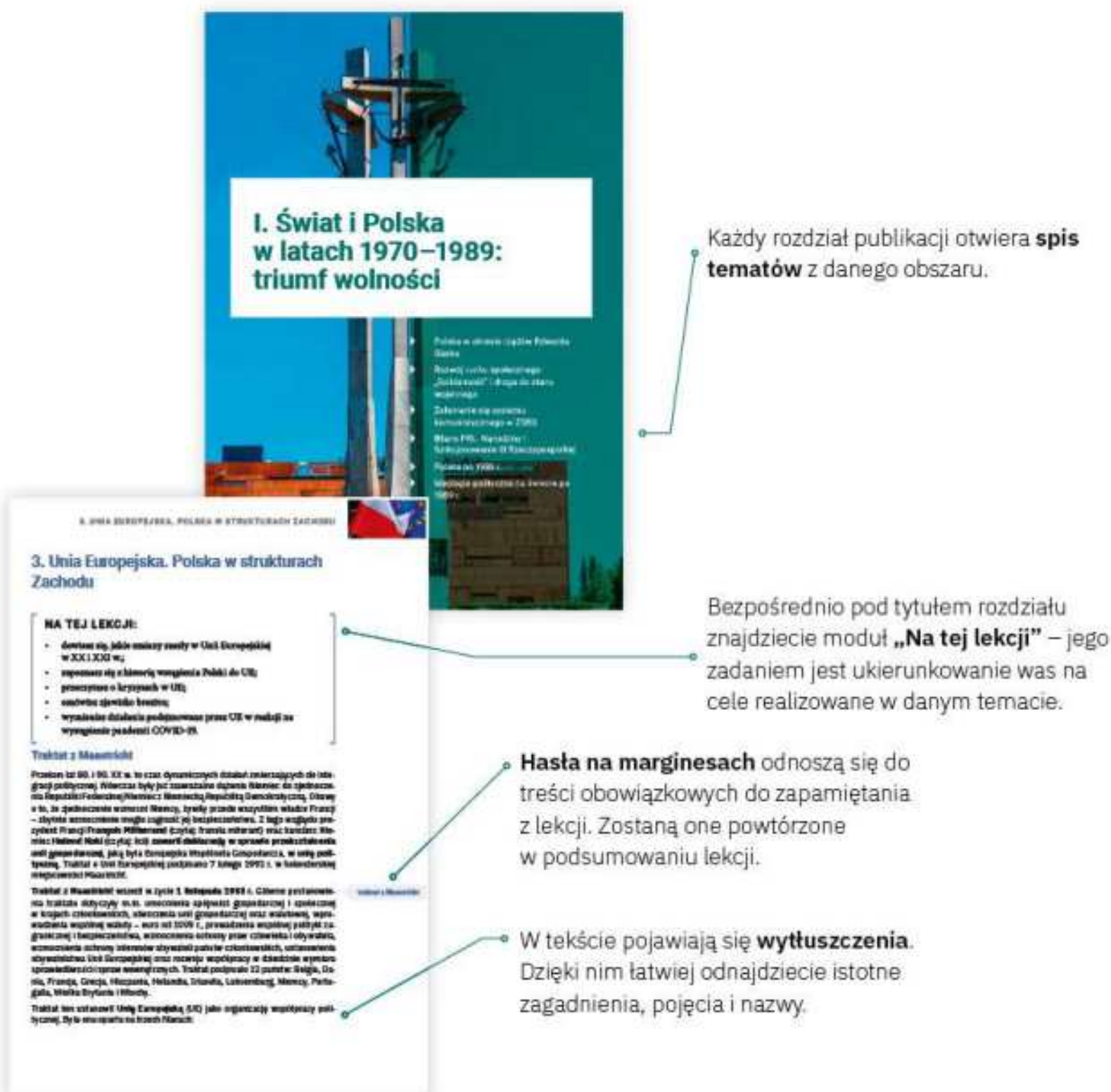
1. Polska w XXI w.	108
2. Bilans sukcesów i kryzysy polityczne w III Rzeczypospolitej	121
3. Świat w XXI w. w kontekście zjawisk kulturowych i społecznych.....	128
Warto przeczytać.....	143
Indeks osobowy	145
Indeks pojęć	147

Wstęp

Jak jest zbudowana nasza publikacja

Publikacja pozwala na pełne wykorzystanie nowoczesnych metod dydaktycznych w nauczaniu przedmiotu historia i teraźniejszość. Zgodnie z założeniami reformy programowej uczniowie liceów i techników rozpoczną naukę tego przedmiotu od klasy I.

Zanim zaczniecie korzystać z publikacji, zapoznajcie się z jej budową i przyjrzyjcie się wszystkim jej elementom. Zostały one skonstruowane tak, by ułatwić wam naukę i pomóc w błyskawicznym znalezieniu potrzebnych informacji.

Teksty źródłowe i mapy ilustrują treści merytoryczne. Elementy te opatrzone poleceniami, które pomogą wam w rozwinięciu umiejętności analizy zawartych w nich wiadomości.

Definicje wyróżniono kolorową czcionką. Dzięki temu od razu je zauważycie i szybko znajdziecie podczas powtórek.

Pytania i polecenia przećwiczcie w toku lekcji i wykorzystacie do nauki w domu lub przed kartkówką czy sprawdzianem.

Podsumowanie lekcji to esencja najważniejszych treści do zapamiętania. Jeśli ich nie pamiętacie, wróćcie na stronę wskazaną obok. Znajdziecie tam na marginesie odpowiednie hasło, a w treści lekcji – jego omówienie.

Podsumowanie przed sprawdzianem zawiera najważniejsze treści do zapamiętania z rozdziału. Jeśli ich nie pamiętacie, wróćcie na stronę wskazaną obok i poszukajcie hasła na marginesie.

I. Świat i Polska w latach 1970–1989: triumf wolności

- ▶ Polska w okresie rządów Edwarda Gierka
- ▶ Rozwój ruchu społecznego „Solidarność” i droga do stanu wojennego
- ▶ Załamanie się systemu komunistycznego w ZSRS
- ▶ Bilans PRL. Narodziny i funkcjonowanie III Rzeczypospolitej
- ▶ Polska po 1989 r.
- ▶ Ideologie polityczne na świecie po 1989 r.

1. Polska w okresie rządów Edwarda Gierka

NA TEJ LEKCJI:

- dowiesz się, jak doszło do masakry grudniowej na Wybrzeżu w 1970 r. i upadku Władysława Gomułki;
- omówisz przyczyny, przebieg i skutki buntu robotniczego w czerwcu 1976 r. na Mazowszu;
- przeczytasz, w jaki sposób opozycja antykomunistyczna w Polsce zaczęła budować społeczeństwo obywatelskie w latach 70.;
- zrozumiesz, jaką rolę w kryzysie PRL-u i systemu sowieckiego odegrał wybór Karola Wojtyły na papieża w 1978 r.

Schyłek rządów Władysława Gomułki

Odejścia Gomułki oczekiwali nie tylko zwykli obywatele, przedstawiciele inteligencji, lecz także duża część polskich komunistów i sami przywódcy Związku Sowieckiego z Leonidem Breżniewem na czele. Im bardziej politykę prowadzoną przez Gomułkę krytykowało społeczeństwo, tym bardziej był on skłonny do użycia przemocy przeciwko własnym obywatelom.

Sprzeciw wobec rządów Władysława Gomułki był wywołany **nieefektywną gospodarką socjalistyczną**. Rządzący państwem komuniści przyznali pierwszeństwo **rozwojowi przemysłu ciężkiego**. Dzięki olbrzymim inwestycjom powstawały nowe kopalnie, huty, elektrownie, fabryki maszyn i stocznie. Szczególnym zainteresowaniem rządzących cieszyły się zakłady produkujące na potrzeby wojska. Jednak produkcja w wielkich przedsiębiorstwach znajdujących się pod kontrolą państwa była mało efektywna, bardzo energochłonna i skrajnie nieekologiczna. Polska, odcięta przez Związek Sowiecki od Zachodu, nie dysponowała technologiami, które pozwoliłyby na unowocześnienie produkcji. Dodatkowo w państwowych przedsiębiorstwach często nie przejmowano się za dużymi kosztami produkcji, nadmiernie obciążającymi budżet państwa.

Tymczasem wzrost poziomu życia robotników nie dorównywał rosnącemu wydobyciu węgla i produkcji stali. Przemysł lekki czy budownictwo, odpowiedzialne za produkcję dóbr konsumpcyjnych, były niedoinwestowane. Brakowało więc mieszkań, ubrań, podstawowych artykułów higienicznych, a także żywności. Szczególnie niedostępne stało się mięso, gdyż komuniści od 1976 r. na wsiach budowali nieefektywne w produkcji gospodarstwa należące do państwa, zwane **Państwowymi Gospodarstwami Rolnymi (PGR)**. Regularne wyprawy mieszkańców miast na wieś służyły nie agroturystycznemu wypoczynkowi, ale nielegalnemu kupowaniu bezpośrednio u chłopów mięsa, jajek czy wędlin.

kryzys
gospodarczy
za rządów Gomułki

Dostęp do instalacji sanitarnych i grzewczych w mieszkaniach w okresie PRL [w % do ogólnej liczby mieszkań]

Rodzaj instalacji	1960			1970		
	Miasto	Wieś	Razem	Miasto	Wieś	Razem
Wodociąg	55	4	30	75	12	47
Ubikacja	36	2	19	55	5	33
Łazienka	26	1	14	48	6	31
Gaz	34	0,4	18	48	0,9	27
Centralne ogrzewanie	13	0,6	7	36	4	22

R. Kaczmarek, *Historia Polski 1914–1989*, Warszawa, s. 678.

Brak towarów przekładał się na wzrost cen, nad którym władze nie panowały. Musiały się do niego dostosować przez ogłoszenie podwyżek. Każda podwyżka cen obniżająca poziom życia coraz liczniejszych robotników groziła społecznym buntem. Szczególnie groźnie dla władz wyglądała sytuacja w wielkich zakładach przemysłowych, których tysiące pracowników mogło rozpocząć protest.

Wzrost cen sprawiał, że realne dochody ludności zaczęły spadać około 1968 r. W **1970 r.**, pod koniec realizowanego planu pięcioletniego, Biuro Polityczne z Gomułką na czele podjęło decyzję o **podwyżce cen**. Robotnicy w całej Polsce dowiedzieli się o niej z prasy **13 grudnia**: produkty zdrożały od 10% do nawet 36%. Komunistyczna władza zakładała, że termin podwyżek przypadający na czas tuż przed Bożym Narodzeniem odwiedzie Polaków od protestów. Jednak ta decyzja zbulwersowała rozgoryczonych już robotników, a wraz z nimi wielu szeregowych członków PZPR.

Masakra grudniowa na Wybrzeżu

14 grudnia 1970 r. doszło do **strajku w stoczniach w Gdyni i w Gdańsku**. Gdański bunt społeczny przybrał postać znaną już z wydarzeń z Poznania w 1956 r. Władze Stoczni im. Lenina odmówiły rozmów ze strajkującymi, co skłoniło robotników do opuszczenia zakładu pracy i rozpoczęcia **manifestacji na ulicach Gdańska**. Do stoczniovców przyłączyli się mieszkańcy miasta. Manifestujący krzyczeli: „Złodzieje!”, „Chcemy chleba!” i „Precz z Gomułką!”. Przemoc użyta przez siły porządkowe – Milicję Obywatelską i Służbę Bezpieczeństwa – doprowadziła do **zamieszek**. Podpalono siedzibę partii, niszczone pojazdy milicyjne oraz plądrowano sklepy. 15 grudnia Gomułka podjął decyzję o użyciu broni przez wojsko przeciw demonstrującym. Stocznie trójmiejskie zostały zablokowane przez jednostki LWP. **16 grudnia** po próbie wyjścia manifestacji strajkujących ze stoczni w Gdańsku do centrum miasta wojsko zabiło dwóch stoczniovców. W Gdyni w Stoczni im. Komuny Paryskiej władze początkowo zgodziły się na powołanie komitetu strajkowego, którego członkowie po jednym dniu zostali ciężko pobici i aresztowani.

Grudzień '70

Ciało zabitego stoczniowca Zbyszka Godlewskiego niesione przez demonstrantów

Jednym z 18 zabitych robotników był 18-letni pracownik portu gdyńskiego Zbigniew Godlewski. Jego zakrwawione ciało protestujący ułożyli na drzwiach i nieśli przez główne ulice Gdyni. Wstrząsający widok idącego pochodu zainspirował Krzysztofa Dowgiałłę do napisania pieśni o zabitym i niosących go demonstrantach. Poeta nie znał imienia i nazwiska zamordowanego, więc nazwał go symbolicznie Jankiem Wiśniewskim. *Ballada o Janku Wiśniewskim* stała się powszechnie znanym antyreżimowym utworem, opowiadającym o niewinnie przelanej przez komunistów krwi robotników Trójmiasta:

*Na drzwiach ponieśli go Świętojańską
Naprzeciw glinom, naprzeciw tankom
Chłopcy stoczniowcy pomścicie druha
Janek Wiśniewski padł.*

Wicepremier **Stanisław Kociołek**, w sytuacji rosnącego napięcia, 16 grudnia w transmitowanym przez radio i telewizję przemówieniu wezwał robotników do przerwania strajków i udania się do pracy. Wyglądało to na próbę załagodzenia przez komunistyczną władzę nasilającego się konfliktu. Tymczasem 17 grudnia tysiące stoczniowców gdyńskich, idących wczesnym rankiem do pracy, zostało ostrzelanych przez wojsko blokujące wstęp do ich zakładu pracy.

Użycie przez władze broni palnej i śmierć robotników wywołały falę oburzenia i strajków na całym Pomorzu – od Szczecina do Elbląga. Ostatecznie pozwoliło jednak na spacyfikowanie buntu. Spokój, osiągnięty groźbą użycia broni przez żołnierzy, łączył się z nadzieją, że władza mimo wszystko została zmuszona do ustępstw. 20 grudnia Gomułka zrezygnował z funkcji, a **I sekretarzem KC PZPR** został **Edward Gierek**.

Upadek Władysława Gomułka i dojście do władzy Edwarda Gierka

Sygnał do przewrotu dała Moskwa. Breżniew uznał, że powszechnie znienawidzony Gomułka nie jest już zdolny do sprawowania władzy, a jego odejście zostanie odebrane przez społeczeństwo jako dowód okazania przez władze dobrej woli. Jednak na odwołanie towarzysza „Wiesława” nalegali również wpływowi politycy z PZPR. Wielu funkcjonariuszy partyjnych kierujących przedsiębiorstwami, którym przewodził Edward Gierek, rozumiało, że bez zmiany polityki gospodarczej niezadowolenie społeczne będzie rosło.

Jednak nowy I sekretarz wcale nie zamierzał wyjaśniać okoliczności mordu popełnionego przez władzę na obywatelach, a tym bardziej stawiać przed

Stanisław Kociołek, wicepremier i członek Biura Politycznego

To na apel Kociołka (1933–2015) stoczniowcy udali się do pracy 17 grudnia 1970 r. i w pobliżu Stoczni im. Komuny Paryskiej w Gdyni zostali ostrzelani z broni palnej przez wojsko. Kociołek był sądzony za współudział w masakrze na Wybrzeżu. Został uniewinniony prawomocnym wyrokiem, lecz w 2015 r. Sąd Najwyższy uchylił ten wyrok. Do rozprawy jednak nie doszło, gdyż Kociołek zmarł.

sądem i karać winnych. Wręcz przeciwnie, starano się ukryć liczbę ofiar, a uczestników buntu poddać represjom. Według oficjalnych danych **zginęło 45 osób**, w tym 2 milicjantów (jeden został złinczowany przez tłum po tym, jak zabił demonstranta, a drugi zatruł się śmiertelnie gazami przeznaczonymi do rozpraszania demonstrantów). **Rannych** było ponad **1100 osób** (ok. 10% miało rany postrzałowe), a **ponad 2 tys. osób aresztowano**. Wielu zatrzymanych zostało następnie skatowanych przez funkcjonariuszy, co miało stanowić dla nich przestrożę na przyszłość, by nigdy nie zadzierać z komunistyczną władzą. Aby zatrzeć ślady, władze nakazały chować zabitych na cmentarzach nocami, a rodzinę powiadamiali o pogrzebie w ostatniej chwili.

Jeszcze długo po grudniu 1970 r. uczestników robotniczego buntu dotyczyły represje ze strony władzy. Poddani inwigilacji przez Służbę Bezpieczeństwa, zostali otoczeni śledzącymi ich donosicielami, a także byli zwalniani z pracy lub pozbawiani możliwości awansu. Wielu zmuszono do wyprowadzenia się z Trójmiasta. Pamięć o masakrze trwale zmieniała stosunek społeczności Trójmiasta do komunistycznej władzy. Jego przejawem są obchodzone od 1977 r. pod Stoczną Gdańską, mimo prześladowań ze strony władzy, publiczne rocznice masakry.

Pomnik Poległych Stoczniovców przed Stoczną Gdańską, odsłonięty 16 grudnia 1980 r.

Dekada Edwarda Gierka. Odprężenie w polityce międzynarodowej

Przelana robotnicza krew była również ceną za odsunięcie Gomułki od władzy. Gierek zamierzał wyciągnąć wnioski, by uniknąć kolejnego buntu. Jako że strajki przeciwko podwyżkom nie gasły, pierwszym działaniem z jego strony stały się rozmowy ze strajkującymi w Szczecinie i Gdańsku. Ten przede wszystkim propagandowy gest jednak miał swoją wymowę – po raz pierwszy w historii PRL-u komunistyczny przywódca rozmawiał z protestującymi robotnikami. **W lutym 1971 r. wybuchł potężny strajk w Łodzi**, z udziałem nawet 55 tys. robotników i robotnic. Władze, po rozmowach premiera Piotra Jaroszewicza ze strajkującymi, ugięły się i cofnęły podwyżkę cen wprowadzoną w grudniu 1970 r.

Zmiany, które ekipa Gierka miała zamiar wprowadzić w życie, były jeszcze bardziej radykalne. Po raz pierwszy od czasów ogłoszenia przez USA planu Marshalla w 1947 r. władze PRL-u zamierzały poprosić o pomoc finansową kapitalistyczny Zachód. ZSRS nie zamierzał w tym przeszkadzać, gdyż zależało mu na współpracy ekonomicznej z Zachodem. **Uzyskane w ten sposób kredyty i technologie** posłużyłyby do **unowocześnienia zacofanej gospodarki centralnie sterowanej**. Jednak długofalowym skutkiem współpracy gospodarczej miało stać się takie wzmocnienie armii, aby to Związek Sowiecki ostatecznie zatriumfował nad Zachodem w zimnej wojnie.

rządy
Edwarda Gierka

Budowa drugiej Polski – inwestycje epoki Gierka

Bogate kraje Zachodu udzieliły Polsce kredytów. W **1971 r.** zadłużenie zagraniczne Polski wynosiło **1 mld dolarów**, a w **1975 r.** sięgnęło **8,4 mld dolarów**. Komunistyczne władze inwestowały pożyczone pieniądze z takim rozmachem, że oficjalnie mówiło się o budowie nowej „drugiej Polski”, szybko doganiającej kraje kapitalistyczne. Uważano, że dzięki temu bunt robotniczy więcej się nie powtórzy.

W centralnie planowanej gospodarce socjalistycznej, zarządzanej przez partyjnych urzędników, za pożyczone pieniądze powstawały kolejne kopalnie węgla, a także zbudowano rafinerię w Gdańsku. W mieście tym powstał również Port Północny. Z kolei w Legnicy rozbudowano istniejącą kopalnię oraz hutę miedzi i srebra. W Dąbrowie Górniczej powstała olbrzymia Huta Katowice. Pod Żarnowcem miała powstać pierwsza w Polsce elektrownia atomowa. Kierowcy jadący z Warszawy do Katowic doceniali walory nowo zbudowanej, liczącej około 240 km, drogi szybkiego ruchu, zwanej popularnie „gierkówką”.

Pozytywne skutki inwestycji pierwszej połowy lat 70. bezpośrednio odczuwali przeciętni Polacy. Płace rosły, a bezrobocie – przynajmniej oficjalnie – było bardzo niskie. Zakup technologii budowy z tzw. wielkiej płyty sprawił, że liczba oddanych

mieszkań w ciągu 5 lat zwiększyła się o 40% (choć i tak trzeba było na nie czekać ok. 10 lat). Jednak ci, którzy wprowadzili się na nowe osiedla, doceniali udogodnienia: bieżącą wodę czy centralne ogrzewanie. Rosnące dochody pozwalały na wyposażenie mieszkań w pralki, telewizory, radiomagnetofony czy meblościanki. W sklepach pojawiły się zachodnie towary, w kinach – filmy amerykańskie, a w telewizji – koncerty zachodnich gwiazd muzyki popularnej. Setki tysięcy Polaków rocznie mogło wyjechać za granicę nie tylko do krajów socjalistycznych, lecz także na Zachód, gdzie można było sprawdzić, czy dystans między Polską Gierka a Zachodem się zmniejsza.

Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne w Płocku, jedna z inwestycji lat 70.

Załamanie się modernizacji gospodarczej kraju

Sen komunistycznych władz Polski i milionów Polaków o dogonieniu Zachodu szybko się skończył. Już w połowie lat 70. rozpoczęło się **ostre hamowanie gospodarki**. Wzrosła kwota zadłużenia, które trzeba było spłacać wraz z rosnącymi odsetkami. W 1980 r. Polska była winna zachodnim państwom i bankom 24 mld dolarów.

Rozpoczęte projekty osiągnęły tak wielką skalę, że w połowie lat 70. ponad połowa z nich nie została ukończona, nie przynosiła dochodów i wciąż wymagała dofinansowania z kredytów. Zarządzane i dotowane przez państwo przedsiębiorstwa

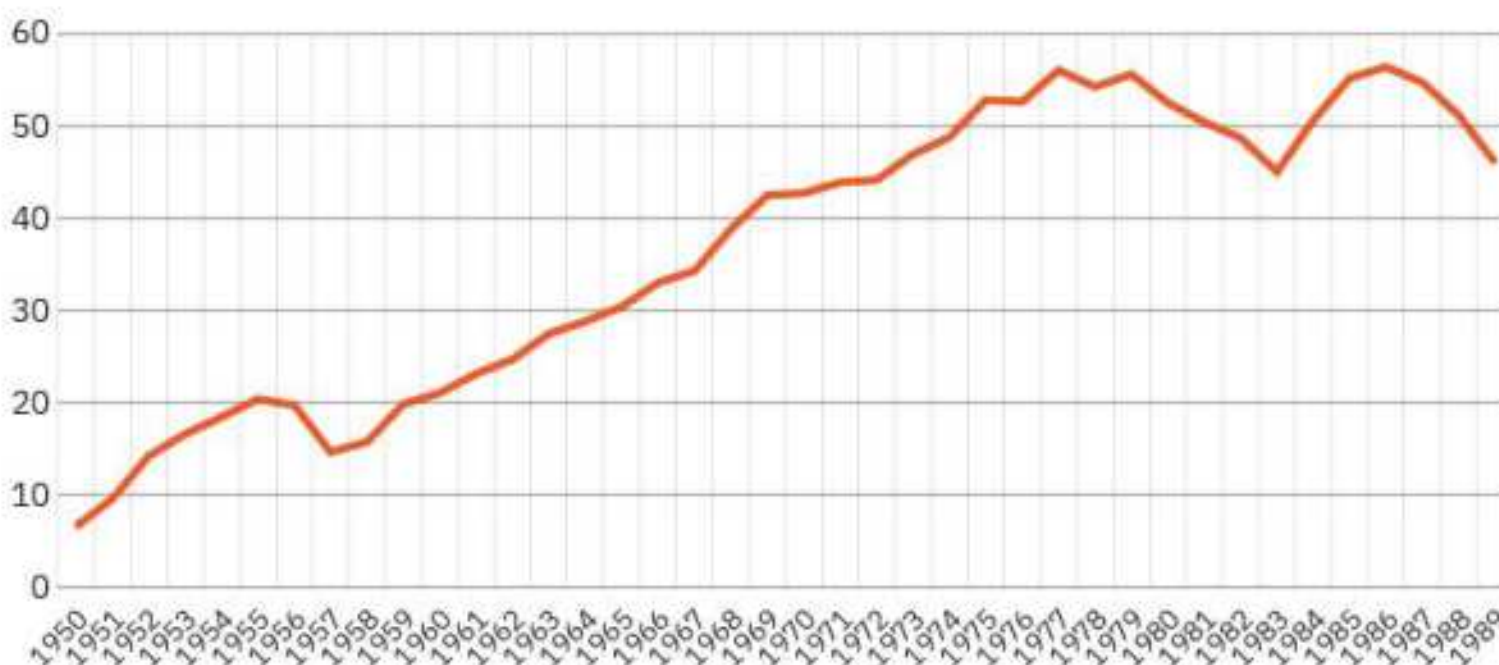

socjalistyczne pracowały zbyt mało wydajnie, zużywały za dużo energii i dodatkowo niszczyły środowisko przyrodnicze – przykładem jest Huta Katowice. Jednak wiele inwestycji z czasów Gierka przetrwało próbę czasu: rafinerie, elektrocieplownie, a w mniejszym stopniu też huty czy kopalnie, po koniecznej modernizacji obecnie stanowią o sile polskiego przemysłu.

W cieniu wielkich przedsiębiorstw pozostały gałęzie przemysłu elektronicznego i informatycznego, które na Zachodzie zaczęły decydować o rosnącym tempie rozwoju gospodarczego. Sprawiało to, że polski eksport nie przynosił wystarczających dochodów, gdyż towary produkowane na przestarzałych licencjach nie przyciągały uwagi nabywców na Zachodzie. W rezultacie import przewyższał eksport, a dodatkowo dewizy (obca waluta) zarobione na sprzedaży zagranicą trzeba było przeznaczyć na spłatę zadłużenia. Polska wpadła w **pułapkę zadłużeniową**, w której spłata dotychczasowych zobowiązań odbywała się środkami z kolejnych zaciąganych kredytów.

Kolejnym problemem socjalistycznej gospodarki stało się **monopolistyczne uzależnienie od ZSRS**. Cały zużywany w Polsce gaz ziemny i 80% ropy naftowej pochodziły ze Wschodu. Związek Sowiecki wykorzystywał również swoją dominację nad Polską, narzucając jej **tempo zbrojeń**, które mimo okresu odprężenia w relacjach między supermocarstwami znacznie wzrosło.

Wydatki na wojsko w latach 1950–1989 w miliardach zł

Na podstawie: J. Płaczek, *Wydatki wojskowe na tle rozwoju społeczno-gospodarczego Polski*, Warszawa 1995, s. 34, cyt. za: J. Kaliński, *Gospodarka w PRL*, Warszawa 2012, s. 100.

Fundamenty nigdy nieukończonej elektrowni atomowej w Żarnowcu

Rosnące koszty oraz protesty społeczne, wzmożone po katastrofie elektrowni atomowej w Czarnobylu w 1986 r., spowolniły budowę. Po upadku PRL-u prace nagle przerwano w 1989 r., gdyż rząd Tadeusza Mazowieckiego uznał tę inwestycję za ekonomicznie zbędną.

Na drodze do społecznego buntu w czerwcu 1976 r.

W 1973 r. doszło w Helsinkach do zwołania największej od czasów II wojny światowej konferencji z udziałem 35 państw Europy oraz USA i Kanady. Przez kolejne 2 lata trwały negocjacje zakończone uroczystym podpisaniem **1 sierpnia 1975 r. Aktu końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE)**. Przywódcy państw, zarówno kapitalistycznych, jak i socjalistycznych, zobowiązali się do poszanowania suwerenności wszystkich państw oraz istniejących granic, przestrzegania pokoju i praw człowieka oraz zagwarantowania swobodnej wymiany handlowej, kulturalnej oraz międzyludzkiej. Tych zasad przestrzegano w świecie Zachodu, jednak wśród państw sowieckiej strefy wpływów było to w praktyce niemożliwe do spełnienia w warunkach totalitarnych dyktatur. Dla Zachodu jednak ważniejsze okazało się zagwarantowanie pokoju i bezpieczeństwa w podzielonej zimną wojną Europie.

Kartka na cukier wprowadzona do obiegu w czerwcu 1976 r.

W lutym 1976 r. Sejm uchwalił **zmiany w konstytucji PRL**. Przeciwno zmianom bezskutecznie protestowali ludzie kultury, intelektualiści i Episkopat Kościoła katolickiego. W konstytucji wprowadzono zapis wskazujący na socjalistyczny charakter państwa, podczas gdy ustawa zasadnicza z 1952 r. używała jedynie określenia „państwo demokracji ludowej”. Formalnie zagwarantowano kierowniczą rolę PZPR, co wcześniej było stanem faktycznym, ale niewspartym zapisami prawa. W konstytucji znalazł się również artykuł mówiący o tym, że PRL „umacnia przyjaźń i współpracę ze Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich i innymi państwami socjalistycznymi”. W ten sposób ograniczenie polskiej suwerenności zostało wpisane w akt konstytucyjny.

Edward Gierek, który doszedł do władzy w wyniku społecznego buntu zakończonego masakrą robotników w Grudniu '70, zamierzał tak zreformować PRL, by uniknąć losu swojego poprzednika – Władysława Gomułki. Najważniejszym punktem wprowadzanych zmian miała być modernizacja gospodarki. Rosnący dobrobyt miał zniechęcić Polaków do krytykowania uległej wobec ZSRS socjalistycznej władzy. Gospodarka, funkcjonująca dotąd dzięki kredytom z Zachodu, zaczęła zwalniać z braku funduszy. 24 czerwca 1976 r. ówczesny premier Piotr Jaroszewicz ogłosił decyzję o radykalnej **podwyżce cen**, na przykład masła o 60%, mięsa o 69%, a cukru nawet o 90%.

Polacy, przekonywani przez propagandę wizją budowy „drugiej Polski”, zdecydowanie zaprotestowali. Około **80 tys. robotników w całej Polsce rozpoczęło strajki**, które **najbardziej radykalny charakter przybrały na Mazowszu: w Radomiu, Płocku i w Warszawie**. Schemat radykalizacji protestów, jak w czasie wydarzeń w Poznaniu w 1956 r. czy na Wybrzeżu w 1970 r., się powtórzył. Kierownictwo zakładów odmówiło rozmów ze strajkującymi, więc robotnicy wyszli na ulice miast. Demonstracje niezadowolonych pod siedzibami partii komunistycznej szybko przerodziły się w zamieszki.

Reakcja ekipy Gierka w niczym nie przypominała tej ze stycznia 1971 r., kiedy nowe władze udały się na rozmowy z strajkującymi załogami. **W czerwcu 1976 r.** służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo reżimu: MO, ZOMO i SB, brutalnie rozprawiły się z protestującymi. Masowo aresztowani robotnicy byli torturowani przez funkcjonariuszy. Symbolem Czerwca '76 stały się „ścieżki zdrowia” – ustawieni w szpa-

protesty
w czerwcu 1976 r.

ler milicjanci bili pałkami zmuszonych do przechodzenia między nimi robotników. Zwieńczeniem represji stały się wyroki sądowe skazujące kilkaset osób na kary od 2 miesięcy do 10 lat więzienia. Kilka tysięcy osób zwolniono z pracy.

Powstanie KOR-u

Brutalne potraktowanie przez władzę robotników aresztowanych po Czerwcu '76 zrodziło w gronie opozycyjnej inteligencji postawę odwagi i solidarności z pokrzywdzonymi. Z inicjatywą powołania **Komitetu Obrony Robotników** (KOR) wyszli we wrześniu 1976 r. między innymi Antoni Macierewicz i Piotr Naimski. Wywodzili się oni z tzw. Czarnej Jedyńki, czyli pielęgnującej tradycję niepodległościową 1 Warszawskiej Drużyny Harcerskiej im. Romualda Traugutta. Ich pomysł spotkał się z poparciem Jacka Kuronia, lidera środowiska „komandosów”. Była to grupa lewicowej inteligencji, która w połowie lat 60. straciła wiarę w komunizm i zaangażowała się w obronę praw człowieka oraz walkę o swobody demokratyczne.

Komitet Obrony Robotników

KOR zjednoczył działaczy antykomunistycznej opozycji o różnych światopoglądach. Jego działacze zbierali pieniądze dla rodzin pokrzywdzonych robotników. Z KOR-em współpracowało grono odważnych prawników, którzy reprezentowali ofiary represji przed sądami. Wśród nich znaleźli się na przykład Jan Olszewski czy Władysław Siła-Nowicki. Na rzecz KOR-u pracowali także działacze mający szerokie kontakty za granicą, jak Adam Michnik – nagłaśniający w zachodniej prasie przypadki komunistycznych represji, co zmuszało władze PRL-u do ich ograniczania.

Współzałożyciele KOR-u, od lewej: Antoni Macierewicz i Jacek Kuroń, w mieszkaniu Kuronia na Żoliborzu

Na stole znajduje się słynny telefon z nr 393964, na który dzwoniono – mimo założonego podsłuchu – by poinformować KOR o prześladowaniach. Z niego też Kuroń dzwonił za granicę, by przekazać zachodnim mediom informacje o sytuacji w Polsce.

Działania KOR-u przyczyniły się do ogłoszenia przez Gierka w lutym 1977 r. amnestii wobec aresztowanych. Mimo to działacze KOR nie zakończyli swojej aktywności. Przekształcili swoją organizację w Komitet Samoobrony Społecznej „KOR”. Odtąd ich celem stało się tworzenie grup społeczeństwa obywatelskiego niezależnego wobec władzy. Chcieli zapewnić im dostęp do wydawnictw ukazujących się poza zasięgiem cenzury, tzw. **wydawnictw drugiego obiegu**, oraz nagłaśniać przypadki łamania praw człowieka. Ponadto starali się tworzyć sieć kontaktów społecznych, dzięki którym jednostka przestawała czuć się samotna i bezbronna wobec reżimu. Zasadą działania KOR-u były jawność i legalność, przez co jego działacze ograniczali swoje postulaty do obrony praw człowieka gwarantowanych przez Konstytucję PRL.

organizacje
opozycyjne

Obok KOR-u zorganizowały się środowiska, których działacze nie wahali się sformułować celów idących dalej, jak dążenie do niepodległości. Przykładami są **Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO)** czy Konfederacja Polski Niepodległej (KPN), zamierzająca działać jako partia polityczna. Na Wybrzeżu i na Śląsku przedstawiciele inteligencji i robotników założyli Wolne Związki Zawodowe (WZZ), przez co podważyli na gruncie prawa PRL monopol PZPR do reprezentowania robotników.

Spółeczeństwo polskie, wyniszczone w czasie II wojny światowej przez niemieckich nazistów i sowieckich komunistów, ubezwłasnowolnione i podzielone po wojnie przez komunistów polskich, wracało do normalnego życia. Ludzie niespokrewnieni i początkowo obcy organizowali się, okazywali sobie zaufanie i solidarność. Najbardziej aktywnych przedstawicieli opozycyjnych organizacji było zaledwie kilkuset, a kilka tysięcy udzielało wsparcia przez udział w manifestacjach czy rozpowszechnianie literatury tzw. drugiego obiegu. To było stanowczo za mało, by myśleć o odzyskaniu niepodległości czy o efektywnej obronie praw człowieka.

Opozycjoniści w swojej nierównej walce z komunistycznym reżimem mieli jednak silnego sojusznika – Kościół katolicki z prymasem Stefanem Wyszyńskim na czele. Wielu lewicowych opozycjonistów o ateistycznych i antyklerykalnych przekonaniach, jak Jacek Kuroń czy Adam Michnik, zerwało z komunizmem i odnajdywało w nauce społecznej Kościoła inspirację do walki z władzą.

16 października 1978 r. arcybiskup krakowski **Karol Wojtyła** został wybrany na papieża – przywódcę Kościoła katolickiego. Nowy papież przyjął imię Jan Paweł II.

Mimo nasilającego się kryzysu Polacy cieszyli się z wyboru, a w partii komunistycznej zapanowały nastroje zupełnie przeciwne. Jeden z ówczesnych liderów PZPR Stanisław Kania wyznał wprost: „Polak został papieżem. Wielkie to wydarzenie dla narodu polskiego i duże komplikacje dla nas”. Wyjaśnił potem, co miał na myśli: „Należy się spodziewać, że linia jego działania nie będzie linią wielkiej dywersji, ale wielkiej moralistyki skierowanej przeciwko socjalizmowi. Podnosić się będzie w niej problem praw obywatelskich, rzekomą dyskryminację i niesprawiedliwość”¹.

wybór
Karola Wojtyły na
papieża

Karol Wojtyła po wybraniu na papieża, przemawiający do tłumu zgromadzonego na placu św. Piotra

Był to pierwszy od 455 lat papież nie pochodzący z Włoch i pierwszy papież Słowianin.

Porozmawiajmy

Opozycja antykomunistyczna w latach 70. mogła osłabić reżim, ale dopiero wybór Jana Pawła II zjednoczył Polaków i zagroził władzy. Oceń słuszność powyższej tezy i uzasadnij swoje stanowisko.

¹ w Polityce.pl (dostęp: 22.06.2023).

PYTANIA I POLECENIA

1. Przedstaw przyczyny gospodarcze buntu robotniczego w grudniu 1970 r.
2. Omów przyczyny upadku Władysława Gomułki i dojścia do władzy Edwarda Gierka w grudniu 1970 r.
3. Wyjaśnij, dlaczego inwestycje z lat 70. doprowadziły do kryzysu gospodarki socjalistycznej w Polsce.
4. Scharakteryzuj przyczyny powstania i rolę KOR-u w walce przeciwko komunistycznemu reżimowi w Polsce lat 70.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- **Kryzys gospodarczy w Polsce za rządów Władysława Gomułki** był nieuchronny i wynikał z wad gospodarki socjalistycznej opartej na centralnym sterowaniu. Największe środki kierowano do państwowych przedsiębiorstw, które – pozbawione konkurencji – produkowały za mało wydajnie, za drogo i nieekologicznie. Rozwój gospodarczy Polski został ograniczony również przez brak współpracy z Zachodem i uzależnienie od ZSRS. s. 8
- Próba zaradzenia kryzysowi gospodarczemu przez masowe podniesienie cen doprowadziła do **robotniczych buntów na Wybrzeżu w grudniu 1970 r.** Gomułka podjął decyzję o użyciu wojska i broni palnej. W wyniku tych wydarzeń zginęło kilkadziesiąt osób, a demonstracje stłumiono. Gomułka utracił poparcie Moskwy i musiał zrezygnować ze stanowiska I sekretarza KC PZPR. s. 9
- Nowe władze państwowe na czele z **Edwardem Gierkiem** odwołały podwyżki cen. Sprawcy masakry z Grudnia '70 nie zostali ukarani. Gierek, aby uniknąć na przyszłość podobnych wystąpień, rozpoczął **wielkie inwestycje gospodarcze dzięki kredytom z Zachodu.** s. 11
- Napływ zachodnich kredytów bez żadnych reform gospodarki socjalistycznej doprowadził do dużego, ale krótkotrwałego wzrostu produkcji. **W połowie lat 70.** nastąpił szybko pogłębiający się **kryzys.** s. 12
- Na skutek kolejnej decyzji o **podwyżce cen w czerwcu 1976 r.** doszło do **demonstracji i zamieszek na Mazowszu.** Władze nie użyły broni palnej, ale stosowały tortury wobec aresztowanych (tzw. ścieżki zdrowia), zwalniały z pracy oraz skazywały uczestników zamieszek nawet na wieloletnie wyroki więzienia. s. 14
- Epoka odprężenia wymusiła na reżimie Gierka ograniczenie represji przeciwko opozycji. Członkowie opozycji powołali **Komitet Obrony Robotników**, aby w sposób jawny oraz legalny wspierać materialnie i prawnie ofiary represji po Czerwcu '76. s. 15
- W drugiej połowie lat 70. obok KOR-u zaczęły powstawać kolejne **organizacje opozycyjne**, dążące do budowy niezależnych związków zawodowych czy niepodległościowych partii politycznych. s. 16
- Przełomem w budzeniu masowego entuzjazmu i nadziei na solidarną walkę przeciwko władzy komunistycznej okazał się **wybór Karola Wojtyły na papieża.** s. 16

2. Rozwój ruchu społecznego „Solidarność” i droga do stanu wojennego

NA TEJ LEKCJI:

- dowiesz się, jakie znaczenie miała pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Polski;
- poznasz genezę ruchu społecznego „Solidarność”;
- określisz przyczyny wprowadzenia stanu wojennego w Polsce.

Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski

pielgrzymka
Jana Pawła II
do Polski

Już w listopadzie 1978 r. kardynał Stefan Wyszyński publicznie wspomniął o możliwości zaproszenia Jana Pawła II do kraju. Polskie władze nie chciały zgodzić się na taką wizytę, lecz właściwie nie mogły jej zablokować. Ostatecznie więc pierwsza **pielgrzymka papieża do Polski** odbyła się **w dniach 2–10 czerwca 1979 r.**

W uroczystościach uczestniczyli nie tylko Polacy z całej Polski, lecz także Czesi, Słowacy i Węgrzy. Władze sowieckie nie pozwoliły na przyjazd pielgrzymom z Litwy, ale kto mógł, śledził relacje z pielgrzymki w telewizji. Wizyta papieża pozwoliła Polakom na wyjątkowe doświadczenie wzajemnej solidarności wśród dotąd obcych sobie ludzi. Jedne z najważniejszych słów padły podczas mszy odprawionej 2 czerwca 1979 r. w Warszawie, gdy papież powiedział: „Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi! Tej ziemi!”.

Tysiące pielgrzymów na mszy odprawionej przez Jana Pawła II w Warszawie 2 czerwca 1979 r.

„Solidarność” – geneza antykomunistycznego ruchu społecznego

Spółeczeństwo Polski przełomu lat 70. i 80. znacznie zmieniło się od czasu, kiedy komuniści po II wojnie światowej z sowiecką pomocą narzucali stalinowski reżim. Nie udało się przeprowadzić masowej kolektywizacji rolnictwa, a 75% ziemi wciąż było własnością prywatną rodzin chłopskich, co pozwoliło przetrwać niechętniej komunistom tradycyjnej chłopskiej mentalności. Przejawiała się ona na przykład w przywiązaniu do Kościoła katolickiego czy w kultywacji pracy na własnej ziemi.

Dzięki komunistycznym inwestycjom w przemysł ciężki zmieniała się struktura społeczna – rosła liczba mieszkańców miast (z 39% w 1950 r. do 60% w 1980 r.). W miastach zwiększała się rola robotników – aż 45% spośród wszystkich pracujących reprezentowało tę grupę w 1978 r. Szczególne znaczenie miały osoby zatrudniane w wielkich przedsiębiorstwach, o kilkunastotysięcznej załodze.

Na skutek szybkiego przyrostu naturalnego liczba Polaków zwiększyła się z 24 mln w 1946 r. do 35 mln w 1980 r. Coraz większą liczbę zatrudnionych stanowili ludzie młodzi. Migrowali oni do miast – liczyli, że tu dzięki ciężkiej pracy zdobędą dobre zatrudnienie, własne mieszkanie, a z czasem nawet samochód. Przez pierwsze 5 lat rządów Edwarda Gierka wszystko to wydawało się możliwe, ale gwałtowny kryzys ekonomiczny pogrzebał te nadzieje i wywołał powszechne niezadowolenie wśród robotników.

Wybrane dane obrazujące przemiany społeczne w PRL-u

Dane	1950	1960	1970	1978	1988
Liczba ludności Polski [mln]	25	29,8	32,6	35	37,9
% zatrudnionych w rolnictwie wśród czynnych zawodowo	56,5	47,1	37,9	29,5	27,1
% zatrudnionych w przemyśle wśród czynnych zawodowo	18,8	23,3	27,6	29,7	28,2
% zatrudnionych w handlu wśród czynnych zawodowo	5,2	5,3	6,1	7,6	8,1
% zatrudnionych w instytucjach naukowych, oświatowych i kulturalnych	2,5	3,6	4	5,8	7,1
% mieszkańców miast	39	48,2	52,3	57,5	61,2
% mieszkańców wsi	61	51,8	47,7	42,5	38,8

Na podstawie: *Historia Polski w liczbach*, t. 5, *Polska 1918–2018*, GUS (dostęp: 23.02.2023).

W latach 70. pracowników umysłowych było już więcej niż rolników (28% wszystkich pracujących), a wyższe wykształcenie miało około 6% Polaków. Jednak życie w komunistycznych realiach – podporządkowanie całego życia społecznego partyjnej ideologii i partyjnym biurokratom – wywoływało opór wśród dużej części inteligencji.

Brutalne stłumienie buntów społecznych przez komunistyczną władzę przysparzało jej coraz więcej przeciwników w coraz liczniejszych grupach społecznych. W rezultacie – mimo krwawej pacyfikacji kolejnych protestów – władza czuła się mniej zdolna do użycia siły przeciw własnemu społeczeństwu, więc przyzwalała na ograniczone działanie opozycji. Tak rodziła się elita społeczna, która, rozczarowana komunizmem, celem swoich działań uczyniła demokratyzację Polski (np. KOR) albo też podjęła na nowo hasło niepodległości (jak ROPCiO czy Ruch Młodej Polski, wywodzący się m.in. z Trójmiasta).

1 lipca 1980 r., zgodnie z decyzją władz, **podniesiono ceny mięsa i wędlin. Na Lubelszczyźnie od razu rozpoczęły się strajki.** Tym razem ekipa Gierka nie tylko nie użyła siły, lecz także rozpoczęła negocjacje z robotnikami, a co więcej – akceptowała żądania podwyżki płac. Pod koniec lipca strajki na Lubelszczyźnie wygasły.

strajk w Stoczni
Gdańskiej

14 sierpnia 1980 r. wybuchł strajk w Stoczni Gdańskiej. Działacze Wolnych Związków Zawodowych (WZZ), na czele z Bogdanem Borusewiczem, rozpoczęli go **w obronie Anny Walentynowicz – pracownicy stoczni zwolnionej za działalność antykomunistyczną.** Na lidera strajku szybko wyrósł mający charyzmę, pewność siebie i łatwość publicznego komunikowania się Lech Wałęsa. Sam Wałęsa, za krytykowanie nieskutecznych związków zawodowych kontrolowanych przez władzę w 1976 r., również został zwolniony z pracy w Stoczni Gdańskiej.

Brama nr 2 Stoczni Gdańskiej im. Lenina – miejsce komunikacji stoczniovców, strajkujących wewnątrz zakładu pracy, z mieszkańcami Trójmiasta i całej Polski

Władze chciały spełnić wszystkie postulaty płacowe, a nawet przywrócić do pracy Annę Walentynowicz i Lecha Wałęsę, by strajk się zakończył. Stoczniovcy domagali się również zbudowania pomnika ku czci kolegów zabitych 16 grudnia 1970 r. Do stoczni zaczęły przybywać delegacje innych zakładów pracy. Strajk nabrał charakteru solidarnościowego. Co więcej, fala strajków rozprzestrzeniła się na całą Polskę.

W Stoczni Gdańskiej delegacje przedsiębiorstw powołały koordynujący protesty **Międzyzakładowy Komitet Strajkowy (MKS)**, na czele którego stanął **Lech Wałęsa**. W Stoczni przebywali nie tylko robotnicy, lecz także przedstawiciele inteligencji – dziennikarze, naukowcy, pisarze czy aktorzy. Powstawała społeczność, która za-

czyną reprezentować wszystkich Polaków. Stoczniovcy stworzyli własne pismo – „Strajkowy Biuletyn Informacyjny Solidarność”. W skład redakcji weszli działacze KOR-u. Lechowi Wałęsie doradzało grono wybitnych intelektualistów z **Tadeuszem Mazowieckim** na czele.

Ćwiczenie

Zinterpretuj wymowę logotypu. Zwróć uwagę na kolorystykę.

Logotyp Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” autorstwa Jerzego Janiszewskiego

Strajkujący wypracowali postulaty, które stały się programem praktycznie wszystkich ludzi pracy w całej Polsce: zażądali **prawa do wolnych związków zawodowych**. Działacze Ruchu Młodej Polski na dwóch dużych deskach ze sklejkі spisali **21 postulatów**, a następnie wywiesili je na bramie nr 2. Postulaty miały charakter polityczny i ekonomiczny. Pierwszy dotyczył akceptacji niezależnych od partii wolnych związków zawodowych. Żądano także m.in. wolności słowa, uwolnienia więźniów politycznych, podwyżek wynagrodzenia, obniżenia wieku emerytalnego oraz uregulowania kwestii gospodarczych.

Portiernia przy bramie Stoczni Gdańskiej z widocznymi tablicami, na których spisano 21 postulatów

Lista 21 postulatów w 2003 r. została wpisana na listę UNESCO „Pamięć Świata”, zawierającą najważniejsze dokumenty ludzkości. Obecnie tablice są jednym z najcenniejszych eksponatów Europejskiego Centrum Solidarności w Gdańsku.

Władza komunistyczna, sparaliżowana skalą strajków, została zmuszona do negocjacji. W ich efekcie 30 sierpnia w Szczecinie, 31 sierpnia w Gdańsku, 3 września w Jastrzębiu Zdroju, a 11 września 1980 r. w Dąbrowie Górniczej podpisano **porozumienia między strajkującymi a przedstawicielami władzy komunistycznej**. 10 listopada 1980 r. **zalegalizowano Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”**. W momencie powstania związek liczył około 3,5 mln członków, a w szczytowym okresie jesienią 1981 r. – około 9,5 mln. Stał się największą niezależną organizacją pracowniczą w całej historii Polski, a nawet Europy.

porozumienia
sierpniowe
w 1980 r.

Niezależny
Samorządny
Związek Zawodowy
„Solidarność”

Przewodniczący MKS-u Lech Wałęsa oraz reprezentujący rząd wicepremier Mieczysław Jagielski podpisują 31 sierpnia 1980 r. porozumienie, które do historii przejdzie jako jedno z porozumień sierpniowych.

Tytułowa strona „Tygodnika Solidarność”

Trzeci z 21 postulatów brzmi: „Przestrzegać zagwarantowanej w Konstytucji PRL wolności słowa, druku, publikacji”. Przykładem jego realizacji stał się „Tygodnik Solidarność”, ukazujący się między kwietniem a grudniem 1981 r. w jednorazowym nakładzie sięgającym nawet 0,5 mln egzemplarzy. Redaktorem naczelnym „Tygodnika” był Tadeusz Mazowiecki.

Rozprawa władzy z „Solidarnością” – droga do stanu wojennego

W kraju po podpisaniu porozumień sierpniowych zaczęły powstawać kolejne niezależne organizacje i inicjatywy obywatelskie. „Solidarność” ożywiła społeczeństwo i dała nadzieję na wielkie zmiany. Na wsiach organizowano związki zawodowe rolników. Studenci utworzyli **Niezależne Zrzeszenie Studentów (NZS)**.

Władze utrudniały jednak powstawanie i rozwój organizacji oraz nadal blokowały im dostęp do mediów. Mimo podpisania porozumień sierpniowych komunizm w Polsce szybko nie upadł. Rządzący sięgnęli po wszystkie dostępne sobie środki, by zachować władzę, a „Solidarność” – zniszczyć. Ostatnim argumentem rządzących była groźba inwazji Związku Sowieckiego. Gdy narodziła się „Solidarność”, na Kremlu rządził Leonid Breżniew. Od jego nazwiska politykę ZSRS, która nie dopuszczała do demokratycznych reform w państwach sowieckiej strefy wpływów, nazwano **doktryną Breżniewa**. Nie wchodziło więc w grę, aby Sowieci zgodzili się na istnienie „Solidarności”. Ewentualna inwazja Armii Sowieckiej mogłaby nastąpić, gdyby władze PRL-u nie potrafiły zdelegalizować związku.

Działania władz przeciwko „Solidarności” rozpoczęły się w tym samym czasie, co negocjacje ze strajkującymi. W ramach operacji Lato '80 Służba Bezpieczeństwa identyfikowała działaczy strajkowych, pełniących funkcję liderów, i przygotowywała w ten sposób grunt pod przyszłe internowania. Natomiast w marcu 1981 r. wśród polskich komunistów zapadła decyzja o rozpoczęciu przygotowań do wprowadzenia stanu wojennego.

działania władz
przeciwko
demokratycznej
opozycji

Jednocześnie na szczycie komunistycznej władzy doszło do zmian. Najpierw 6 września 1980 r. Edward Gierek został zastąpiony przez **Stanisława Kanię**, który okazywał pewną otwartość na dialog z „Solidarnością” i nie był skłonny do użycia siły. Jednak ostatecznie władzę objął generał **Wojciech Jaruzelski** – zwolennik zbrojnej rozprawy z opozycją. Od 11 lutego 1981 r. pełnił funkcję premiera rządu, a od 18 października 1981 r. – **I sekretarza KC PZPR**.

Plan rozbicia przez komunistyczne władze wielomilionowego ruchu społecznego wydawał się niemożliwy. Jaruzelski obawiał się masowego oporu Polaków przeciwko stanowi wojennemu, więc prosił Breżniewa, by zapewnił mu zbrojną pomoc Armii Sowieckiej. Breżniew jednak odmawiał, gdyż nie chciał brać na siebie kosztów takiej interwencji. Jednocześnie nakłaniał Jaruzelskiego do podjęcia zdecydowanych działań mających na celu likwidację „Solidarności”.

Na korzyść władz PRL-u działała powściągliwość liderów i członków „Solidarności”. Uważali oni, że nie mogą sięgnąć po pełnię władzy, gdyż skończyłoby się to inwazją Armii Sowieckiej i masowym rozlewem krwi. To odpowiedzialne samoograniczanie się „Solidarności” zostało jednak wykorzystane przez władze, które liczyły na zmęczenie przeciwnika.

Pogarszała się również sytuacja ekonomiczna w kraju, a powszechne braki w podstawowym zaopatrzeniu utrudniały codzienne życie. **1 kwietnia 1981 r.** władze komunistyczne wprowadziły **kartki na żywność**, a następnie ograniczały i tak skąpe przydziały. Zdesperowani Polacy organizowali marsze głodowe, lecz pogarszająca się sytuacja latem 1981 r. sprzyjała władzom, gdyż pokazywała nieskuteczność „Solidarności” w oczach wielu Polaków. Samoograniczająca się rewolucja wielomilionowego związku okazywała się nieskuteczna.

We **wrześniu i październiku 1981 r.** w gdańskiej hali Olivia odbył się **I Zjazd NSZZ „Solidarność”**. Prawie 10 mln jej członków wybrało swoich delegatów na to wydarzenie. Zjazd już w pierwszej turze większością głosów wybrał Lecha Wałęsę na przewodniczącego „Solidarności”.

Delegaci po burzliwych obradach opracowali program dalszego działania związku. Postanowiono stopniowo odchodzić od samoograniczania się w przejmowaniu władzy. Na szczeblu lokalnym miały odbywać się wolne wybory, a zakładami pracy mieli współzrządzić ich pracownicy.

I Zjazd uchwalił również tekst postania do ludzi pracy Europy Wschodniej. Wezwał w nim narody zniewolone przez Związek Sowiecki do pójścia drogą Polski, czyli do zakładania wolnych związków zawodowych.

Marsz głodowy w Łodzi z udziałem kilkudziesięciu tysięcy kobiet, 30 lipca 1981 r.

Kartka uprawniająca do zakupu różnego rodzaju mięsa i wędlin w ciągu danego miesiąca

Znakami I i II oznaczono produkty lepszej i gorszej jakości. Reglamentacją objęto też masło, cukier, mąkę, ryż, mleko dla niemowląt oraz proszek do prania.

Stan wojenny

13 grudnia 1981 r. na ulicach polskich miast pojawiły się dziesiątki tysięcy żołnierzy, tysiące czołgów i transporterów opancerzonych, w powietrze wzbily się śmigłowce, a na morze wypłynęły okręty wojenne. Skala zmobilizowanych sił zbrojnych przypominała rozpoczęcie wojny.

Wojciech Jaruzelski ogłaszający stan wojenny w Polsce, 13 grudnia 1981 r.

„Obywatelki i obywatele Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej!

Zwracam się dziś do Was jako żołnierz i jako szef rządu polskiego. Zwracam się do Was w sprawach wagi najwyższej. Ojczyzna nasza znalazła się nad przepaścią. Dorobek wielu pokoleń, wzniesiony z popiołów polski dom ulega ruinie” – tymi słowami rankiem 13 grudnia 1981 r. gen. Jaruzelski zwrócił się do Polaków, usprawiedliwiając wprowadzenie stanu wojennego.

wprowadzenie
stanu wojennego

Wprowadzenie stanu wojennego i oddanie kontroli nad Polską **generałowi Jaruzelskiemu**, stojącemu na czele **Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego (WRON)**, było sprzeczne z Konstytucją PRL-u. Pozwoliło jednak komunistom na zachowanie władzy. Lęk generała przed powszechnym powstaniem Polaków się nie potwierdził.

Nawet 10 tys. liderów i członków NSZZ „Solidarność”, z Lechem Wałęsą na czele, **osadzono w obozach dla internowanych**. Część działaczy się ukrywała. W kraju wprowadzono godzinę policyjną, a rozmowy telefoniczne i prywatne listy poddano kontroli. Środki masowego przekazu nadzorowało wojsko.

Nieliczne strajki wybuchły na Śląsku, ale zostały rozbite przez wojsko i MO. W **kopalni „Wujek” w Katowicach 16 grudnia 1981 r. funkcjonariusze ZOMO zastrzelili 9 strajkujących górników**. W sąsiedniej kopalni „Piast” w Bieruniu na Górnym Śląsku górnicy skapitulowali po 2 tygodniach spędzonych pod ziemią.

Karnawał wolności, jak nazwano okres między sierpniem 1980 r. a grudniem 1981 r., gwałtownie się skończył. Dla milionów Polaków był to koniec marzeń o życiu w wolnym kraju.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień przyczyny polityczne, ekonomiczne, społeczne i kulturowe narodzin ruchu społecznego „Solidarność” w sierpniu 1980 r.
2. Podaj przyczyny wprowadzenia stanu wojennego przez generała Wojciecha Jaruzelskiego w grudniu 1981 r.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- **Pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Polski odbyła się w czerwcu 1979 r.** Pozwoliła ona na odbudowę więzi społecznej na poziomie ogólnonarodowym. s. 18
- Na przełomie lat 70. i 80. XX w. doszło do załamania się komunistycznej władzy ze społeczeństwem. Decyzja władz o kolejnej podwyżce cen doprowadziła do **fali strajków na Lubelszczyźnie i w Trójmieście w lipcu i sierpniu 1980 r.** s. 20
- W rezultacie **porozumień sierpniowych w 1980 r.** powstał **Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”**. s. 21
- Na I Zjeździe „Solidarności” we wrześniu i październiku 1981 r. sformułowano **program stopniowego przejmowania władzy na szczeblu lokalnym.** Dla rządzących oznaczało to sygnał do **rozprawy z demokratyczną opozycją.** s. 22
- **Stan wojenny wprowadzono 13 grudnia 1981 r.** s. 24

3. Załamanie się systemu komunistycznego w ZSRS

NA TEJ LEKCJI:

- przeczytasz o tzw. nowym wyścigu zbrojeń;
- poznasz przebieg wydarzeń w Europie nazwanych Jesienią Narodów;
- dowiesz się, czym była pierestrojka;
- przeczytasz o drodze chińskich komunistów do kapitalizmu.

Nowy wyścig zbrojeń i próba reformy komunizmu w ZSRS

W czasie, kiedy w Polsce rozpoczynał się solidarnościowy karnawał wolności, przełomowe wydarzenia rozgrywały się również w relacjach między supermocarstwami. Epoka odprężenia lat 70. odchodziła do historii, a zimnowojenna rywalizacja między USA a ZSRS ponownie nabierała mocy. Moskwa w latach 70. prawie dwukrotnie zwiększyła kwoty wydawane na zbrojenia (z 70 mld do 130 mld dolarów), co stanowiło około 17% całego PKB ZSRS (trzy razy więcej niż USA). W 1976 r. Sowieci, mający olbrzymią przewagę nad Europą Zachodnią w liczbie żołnierzy, czołgów, artylerii i samolotów, dodatkowo rozmieścili na swoim terytorium rakiety pośredniego zasięgu (do 5 tys. km) z głowicami jądrowymi.

wyścig zbrojeń

Rakieta RSD-10 Pionier (SS-20) pozwalająca zaatakować cel w zasięgu 5 tys. km

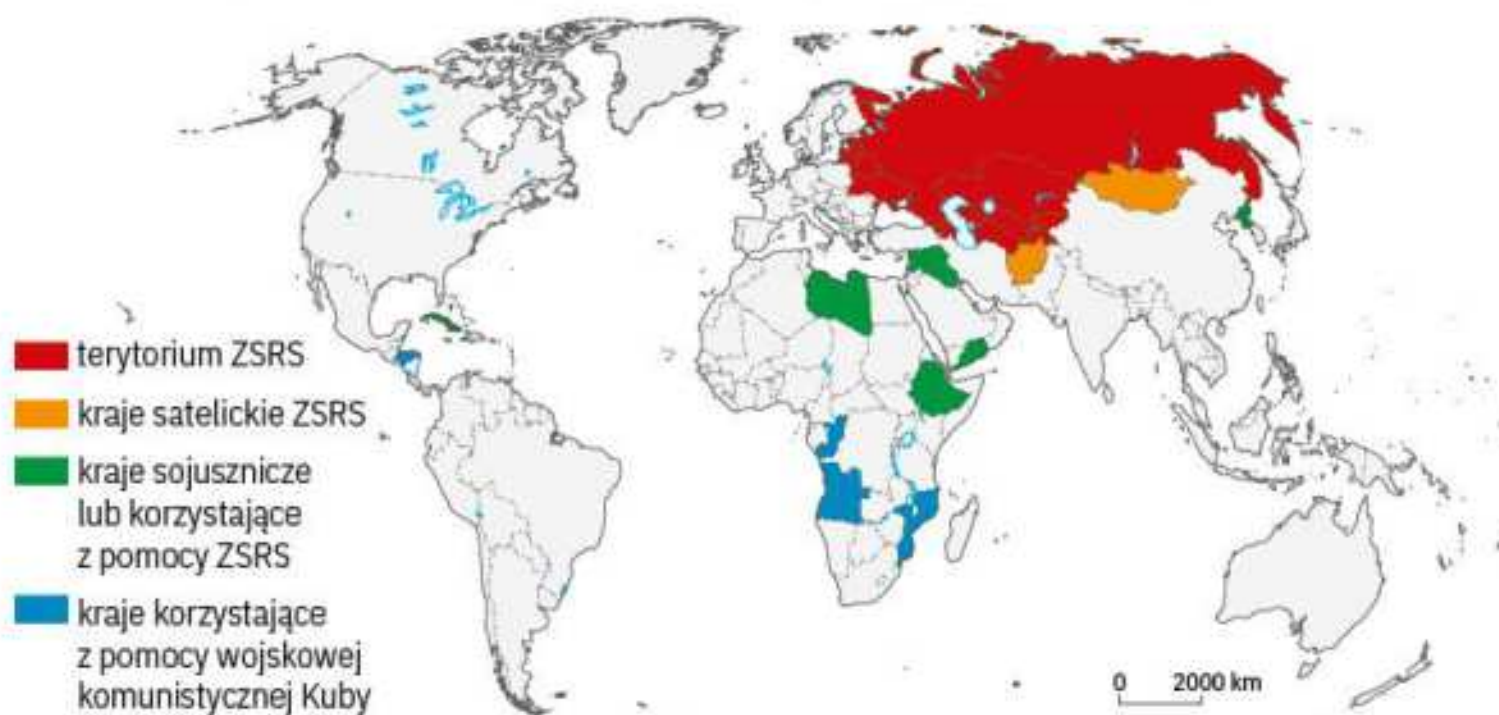
Rakieta była uzbrojona w trzy głowice z ładunkami nuklearnymi o mocy 10 razy silniejszej niż bomba atomowa, która zniszczyła Hiroszimę. SS-20 mogła w czasie do kilkunastu minut osiągnąć i zniszczyć każdą bazę i każde miasto państwa należące do NATO w Europie.

Wydatki na zbrojenia stron zimnej wojny [w miliardach dolarów]

	1976	1977	1978	1979
USA	131,7	137,1	137,9	138,8
NATO	233,3	240,4	245	248,2
ZSRS	124,2	126,1	128	129,8
Układ Warszawski	135,7	138	140,2	142,3

W. Roszkowski, *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 r.*, Warszawa 2021, s. 23.

Imperium sowieckie na początku lat 80. XX w.

W 1979 r. ZSRS wysłał do Afganistanu żołnierzy Armii Sowieckiej, by umocnić tamtejszy komunistyczny reżim. USA uznały to za złamanie zasady równowagi sił i udzieliły wsparcia miejscowym partyzantom, zwanym **mudżahedinami**. Panowanie Sowietów w Afganistanie mogło doprowadzić do wzrostu ich wpływów wśród państw Zatoki Perskiej – regionu, w którym znajdują się dwie trzecie znanych zasobów ropy naftowej i jedna trzecia zasobów gazu ziemnego. Z pomocą rządu amerykańskiego **wojna w Afganistanie** nabrała charakteru świętej wojny muzułmanów z niewiernymi komunistami.

Bojownicy afgańscy, zwani mudżahedinami

Bojownicy uzbrojeni przez Amerykanów skutecznie walczyli z okupacyjną Armią Sowiecką w latach 1979–1989. Z tej pomocy skorzystał niestety również Osama bin Laden, późniejszy przywódca islamskiej organizacji terrorystycznej Al-Kaida.

Ronald Reagan

opór
wobec ekspansji
komunizmu

W 1981 r. prezydentem USA został **Ronald Reagan**, który zdecydował o podjęciu wyzwania w wyścigu zbrojeń z ZSRS. Stany Zjednoczone zaczęły przeznaczać dziesiątki miliardów dolarów na zbrojenia nuklearne. W 1983 r. ogłosiły program budowy systemu chroniącego przed atakiem raketowym ze Związku Sowieckiego, zwany **Strategiczną Inicjatywą Obronną** (ang. *Strategic Defence Initiative*, czytaj: stratedżik difens inisjatiw, SDI). W odpowiedzi Związek Sowiecki, aby dotrzymać kroku Amerykanom, zwiększył środki na finansowanie własnego zbrojenia. Jednak niewydolna, socjalistyczna i centralnie sterowana gospodarka sowiecka ostatecznie tego nie wytrzymała.

Inaczej niż w okresie odprężenia, tym razem do wyścigu zbrojeń u boku USA przystąpiły państwa Europy Zachodniej. Władzę objęli w nich nowi antysowieccy liderzy, jak premier Wielkiej Brytanii **Margaret Thatcher** (czytaj: taczer), kanclerz RFN **Helmut Kohl** (czytaj: kol) czy prezydent Francji **François Mitterrand** (czytaj: franśa miterant). Nie należeli oni jednak do bezkrytycznych zwolenników polityki prezydenta Reagana. Zachodni przywódcy obawiali się, że eskalacja zimnej wojny między supermocarstwami może ostatecznie doprowadzić do konfliktu nuklearnego, którego pierwszą ofiarą będzie właśnie Europa Zachodnia. W efekcie europejskie państwa NATO przyjęły bardziej ostrożną strategię: popierały USA, ale były gotowe do rozmów ze Związkiem Sowieckim, aby wprowadzić ograniczenia w posiadaniu broni nuklearnej o zasięgu do 5 tys. kilometrów.

Sowiecka rakiet Pionier i amerykańska rakiet Pershing II

W odpowiedzi na pojawienie się sowieckich rakiet Pionier państwa NATO zaczęły rozmieszczać ich amerykański odpowiednik – rakiet Pershing II.

Ćwiczenie

Oceń rolę programu SDI w zdobyciu przez USA przewagi nad ZSRS.

Poważne zaniepokojenie na Kremlu wywołał wybór w 1978 r. papieża Jana Pawła II. Moralny autorytet głowy Kościoła katolickiego, a jednocześnie osobista charyzma i słowiańskie pochodzenie czyniły papieża niezmiernie popularnym na całym świecie. Nieskłonny do kompromisu nauczanie Jana Pawła II o godności jednostki, niezbywalnym prawie do wolności religijnej czy prawie narodów do niepodległości zaczęło brzmieć jak realny program. Wartości moralne prezentowane przez papieża inspirowały do działania, a dzieląca Europę żelazna kurtyna wydawała się czymś zupełnie nienaturalnym.

Pomnik św. Jana Pawła II i prezydenta USA Ronalda Reagana w Parku im. Ronalda Reagana w Gdańsku

Pomnik wykonano na podstawie fotografii papieża i prezydenta wykonanej podczas rozmowy na spacerze w parku w Miami w 1987 r. Zdjęcie wykonał Scott Stewart z Associated Press (czytaj: skot stjuart z asosijejted pres).

13 maja 1981 r. na placu św. Piotra w trakcie spotkania z wiernymi **papież został postrzelony przez** tureckiego prawicowego terrorystę **Mehmeta Alego Ağcę** (czytaj: agczę). Wiadomo, że nie działał on sam, jednak w postępowaniu sądowym skazano tylko go jako wykonawcę zamachu. Do dziś nie udało się ustalić współników Ağcy. Według Instytutu Pamięci Narodowej w zamachu mogły uczestniczyć sowieckie i bułgarskie komunistyczne służby bezpieczeństwa.

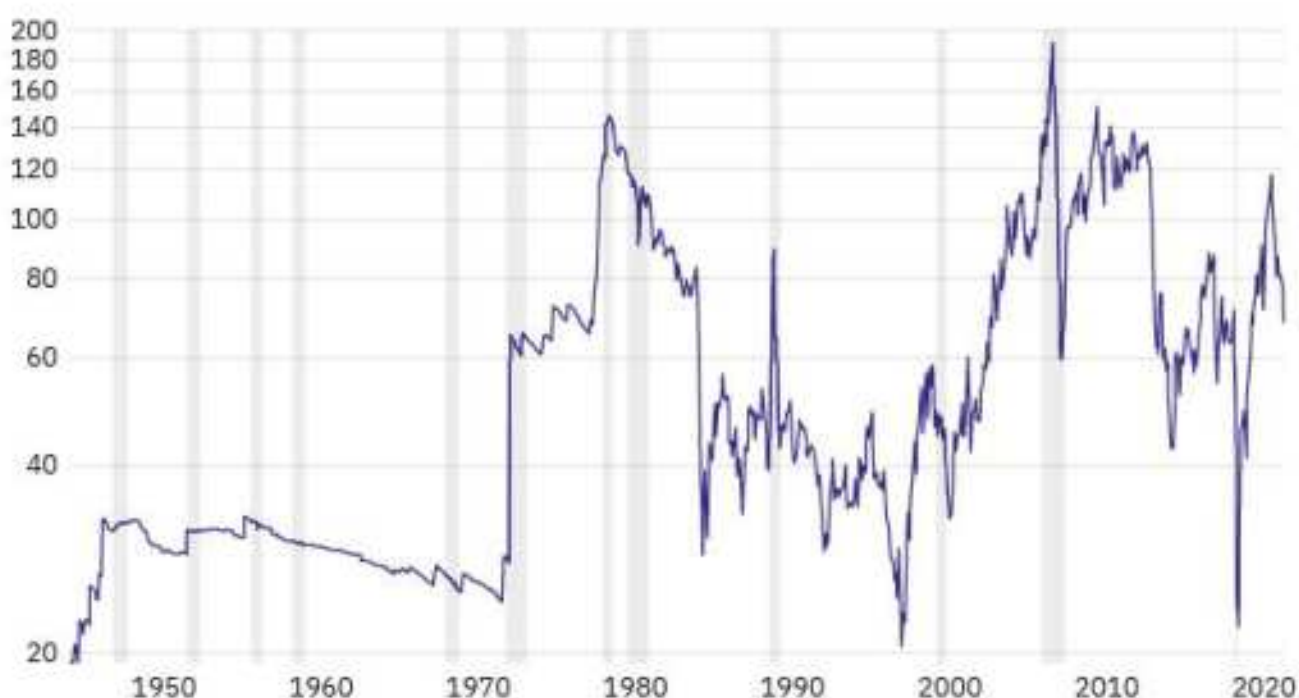
Pierestrojka Michaiła Gorbaczowa

Na przełomie lat 70. i 80. imperium sowieckie znalazło się u szczytu potęgi. ZSRS dysponowało dużą liczbą głowic jądrowych, ale stan gospodarki sowieckiej był zły. Światowe supermocarstwo zależało coraz bardziej od importu żywności z krajów kapitalistycznych.

W gospodarce amerykańskiej wynalazki służące wojsku z czasem udostępniano firmom produkującym dobra konsumpcyjne, natomiast w Związku Sowieckim taki przepływ nie istniał. W efekcie pochłaniający olbrzymie środki przemysł zbrojeniowy nie przynosił wystarczających zysków, a miliony sowieckich obywateli żyły w prymitywnych warunkach – bez dostępu do podstawowych dóbr i usług, takich jak bieżąca woda, kanalizacja czy sieć ciepłownicza.

Tradycyjnie główne źródło dochodów dla sowieckiej gospodarki stanowiły wydobycie i sprzedaż surowców mineralnych, ropy naftowej czy gazu. Wyeksploatowane złoża wymagały jednak nowych inwestycji, na które brakowało środków, podobnie jak na odbudowę całkowicie zniszczonego środowiska naturalnego wokół okręgów przemysłowych. W połowie lat 80. zakończył się kryzys paliwowy i ceny ropy zaczęły spadać, co obniżyło dochody sowieckiego budżetu. Wskaźniki wzrostu PKB sowieckiej gospodarki zbliżały się do zera. W tym samym czasie prezydent USA Reagan zapowiedział gwałtowny wzrost wydatków na zbrojenia. Do sowieckich przywódców zaczęło docierać, że tego wyścigu zbrojeń mogą nie wygrać.

Ceny ropy naftowej zaktualizowane o wartość inflacji w dolarach za baryłkę

Michaił Gorbaczow

W 1985 r. sowieckim przywódcą został **Michaił Gorbaczow**. Początek jego rządów przypadł na jedną z największych katastrof w dziejach ZSRS. W kwietniu **1986 r. w elektrowni atomowej w Czarnobylu w Ukrainie** na skutek błędu zało-

gi doszło do eksplozji jednego z reaktorów. Uwolniona chmura radioaktywnych gazów skażyła tysiące kilometrów kwadratowych terenu, z którego należało trwale ewakuować ludzi. Koszty katastrofy, jakie poniósł Związek Sowiecki, szacuje się na dziesiątki miliardów dolarów. Jeszcze większym obciążeniem dla komunistycznego reżimu stała się nieudolnie prowadzona akcja ratownicza. Chaos, utajnienie informacji i lekceważenie życia ludzi unaocznili zapaść wewnętrzną nuklearnego supermocarstwa.

Zniszczony blok nr 4 w elektrowni atomowej w Czarnobylu

W czasie eksplozji i prowadzonej akcji ratowniczej zginęło co najmniej 20 osób, a setki kolejnych zmarły na skutek choroby popromiennej.

reformy systemu
komunistycznego

pierestrojka

Kryzys państwa sowieckiego w następstwie katastrofy w Czarnobylu przekonał Gorbaczowa do konieczności przeprowadzenia radykalnej reformy – przebudowy – z języka rosyjskiego nazwanej **pierestrojką**. Podstawą pierestrojki była jawność głoszenia poglądów (ros. **glasnost**). Ograniczenie działania cenzury i prawo do zakładania stowarzyszeń miały zaktywizować obywateli. Efekty okazały się jednak niewielkie. Odchodzenie od finansowania przez państwo przedsiębiorstw przyspieszało ich upadek, a odradzające się małe firmy prywatne nie przynosiły dużych zysków. Gospodarka doznała zapaści.

Znacznie większe efekty działania Gorbaczowa przyniosły w dziedzinie polityki zagranicznej, ale – tak jak w przypadku polityki wewnętrznej – nie pokrywały się z jego planami. Na arenie międzynarodowej Gorbaczow stał się zwolennikiem roz-

brojenia, a nawet zakończenia zimnej wojny. Jednak wierzył, że imperium sowieckie przetrwa i będzie partnerem Amerykanów na arenie międzynarodowej. W **1987 r.** w Waszyngtonie **Reagan i Gorbaczow** podpisali traktat o likwidacji pocisków rakietowych zdolnych razić cele od 500 do 5,5 tys. kilometrów. W 1988 r. sowiecki przywódca ogłosił wycofanie Armii Sowieckiej z Afganistanu oraz radykalną redukcję jej jednostek w państwach Europy Środkowej. Jednocześnie Gorbaczow zachęcał przywódców komunistycznych tych krajów do przeprowadzenia pierestrojki u siebie. Naiwnie wierzył, że można utrzymać imperium bez stosowania przemocy.

Przywódca ZSRS Michaił Gorbaczow i prezydent Ronald Reagan podpisujący 8 grudnia 1987 r. w Waszyngtonie traktat o likwidacji broni rakietowej pośredniego i krótszego zasięgu

Traktat likwidował broń rakietową o rażeniu do 5,5 tys. km. Była to jednak niewielka część arsenałów jądrowych obu supermocarstw.

Ćwiczenie

Czy zgadzasz się z tezą, że traktat INF był w istocie sukcesem prezydenta Reagana? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Jesień Narodów i upadek ZSRS

Jesień Narodów

W październiku 1989 r., w wyniku rozmów władzy i opozycji, parlament węgierski zmienił konstytucję. Dzięki temu już w kwietniu 1990 r. mogły odbyć się wolne wybory. **9 listopada 1989 r.** komunistyczne władze NRD pod presją obywateli zostały zmuszone do otwarcia przejść granicznych z RFN. To doprowadziło do spontanicznej **rozbiórki muru berlińskiego**, a w ciągu roku – do **zjednoczenia Niemiec**. Stało się to możliwe dzięki międzynarodowym porozumieniom z udziałem USA, ZSRS, Francji, Wielkiej Brytanii i dwóch państw niemieckich – NRD i RFN.

Berlińczycy przekraczający mur berliński w pobliżu Bramy Brandenburskiej

Po Węgrzech i NRD listopadowa fala demonstracji w Czechach i na Słowacji, zwana **aksamitną rewolucją**, doprowadziła do złamania się komunistycznego reżimu. 29 grudnia 1989 r. prezydentem Czechosłowacji został antykomunistyczny opozycjonista **Václav Havel** (czytaj: waclaw hawel).

W Rumunii obalenie komunistycznego reżimu dokonało się przez krwawą rewolucję, w której życie straciło około tysiąca osób. Brakowało zorganizowanej opozycji oraz skłonnej do rozmów władzy. W efekcie obalony rumuński komunistyczny przywódca **Nicolae Ceaușescu** (czytaj: nikolae czaućzesku) został po pokazowym procesie stracony wraz żoną 25 grudnia 1989 r. Władzę przejęli komuniści bardziej otwarci na demokratyczne reformy.

Końcem dominacji ZSRS nad narodami Europy Środkowej było **rozwiązanie Układu Warszawskiego 1 lipca 1991 r.** Ostatnia faza rewolucji, nazwanej Jesienią Narodów, przeciwko sowieckiemu imperium rozegrała się wewnątrz Związku Sowieckiego. Mimo wysiłków Gorbaczowa, który walczył o przekształcenie się ZSRS w demokratyczne państwo federalne, w **marcu 1990 r. niepodległość ogłosiła Litwa**, a w **maju 1991 r. – Łotwa i Estonia**.

Borys Jelcyn

W czerwcu prezydentem Rosji został **Borys Jelcyn**. Postępujący szybko rozpad sowieckiego państwa oraz faktyczna kapitulacja w zimnej wojnie wobec USA doprowadziły zwolenników utrzymania komunistycznej dyktatury do próby zbrojnego przejęcia władzy. W sierpniu 1991 r. funkcjonariusze państwowi i partyjni przeprowadzili pucz, jednak próba obalenia władzy zakończyła się klęską. Partia komunistyczna została rozwiązana, a pucz przyspieszył rozpad Związku Sowieckiego.

rozwiązanie ZSRS

Jelcyn poparł władze republik sowieckich, które zaczęły ogłaszać niepodległość. **8 grudnia 1991 r. prezydenci Rosji, Ukrainy i Białorusi rozwiązali Związek Sowiecki**. Ogłosili powstanie organizacji nazwanej Wspólnotą Niepodległych Państw.

Rozpad Związku Sowieckiego na niepodległe państwa

modernizacja
Chińskiej
Republiki Ludowej

Droga chińskich komunistów do kapitalizmu

Chińscy komuniści z niepokojem obserwowali rozwój sytuacji w latach 80. w Związku Sowieckim i jego europejskiej strefie wpływów. **Deng Xiaoping** (czytaj: siaoping), rządzący ChRL od czasu śmierci Mao Zedonga, rozumiał, że socjalistyczna gospodarka bez wprowadzenia reform wolnorynkowych się załamie. Jednocześnie, w przeciwieństwie do Gorbaczowa, nie zamierzał wprowadzać w Chinach demokracji, gdyż widział w niej zagrożenie dla dyktatury Komunistycznej Partii Chin i źródło chaosu w państwie.

Od początku lat 80., aby zwiększyć wydajność i opłacalność produkcji rolnej, pozwolono chłopom na dzierżawienie należącej do państwa ziemi oraz uwolniono ceny żywności. Podobną swobodę w działalności gospodarczej przyznano drobnym przedsiębiorcom: kupcom i właścicielom małych fabryk. Wielkie przedsiębiorstwa pozostały jednak wciąż pod kontrolą państwa i mającej monopol na władzę partii komunistycznej. Jednak i tam wprowadzono elementy gospodarki rynkowej – po zapłaceniu podatków przedsiębiorstwa mogły inwestować zysk, który wcześniej w całości był im zabierany. Jednocześnie w specjalnych strefach ekonomicznych pozwalano na powstawanie firm z udziałem kapitału z Zachodu, a szczególnie chętnie kopiowano zagraniczne technologie. W celu nabycia odpowiednich kompetencji tysiące młodych Chińczyków wyjeżdżało na studia do Europy Zachodniej lub USA.

Polityka Deng Xiaopinga przyniosła wzrost produkcji żywności. Wzrost PKB Chin w drugiej połowie lat 80. sięgał ponad 8% rocznie. Kontrastowało to z zapaścią gospodarczą Związku Sowieckiego. Tak rodził się **model gospodarki mieszanej**, łączącej elementy gospodarki rynkowej z dominacją sektora kontrolowanego przez państwo.

Jednak rozwój gospodarczy pociągnął za sobą też konsekwencje, których Deng Xiaoping się obawiał. Rostała liczba przedstawicieli klasy średniej i studentów, domagających się wprowadzenia, wzorem krajów Europy Środkowej, demokratycznych reform. Wiosną **1989 r. na placu Tiananmen** (placu Niebiańskiego Spokoju) w Pekinie **protestowało ponad 100 tysięcy demonstrantów**, w przeważającej liczbie studentów, ale też robotników. Do podobnych, choć mniejszych, demonstracji dochodziło w innych miastach Chin. Żądania demokratyzacji spotkały się ze zdecydowaną kontrakcją władz. Protestujący w miastach studenci nie mieli również poparcia na wsi. Deng Xiaoping poparł wprowadzenie stanu wojennego. Nocą z **3 na 4 czerwca siły wojskowe wraz z milicyjnymi rozpędziły tłum**. Trudno oszacować skalę ofiar śmiertelnych, liczoną nawet w tysiącach. Brutalne zastosowanie przemocy chińskim komunistom się powiodło, a ruch prodemokratyczny został stłumiony.

PYTANIA I POLECENIA

1. Omów działania ZSRS prowadzące do nowego wyścigu zbrojeń na przełomie lat 70. i 80. XX w.
2. Wymień przyczyny kryzysu gospodarczego ZSRS w latach 80. XX w.
3. Wyjaśnij, jaką rolę odegrali prezydent USA Ronald Reagan oraz przywódca sowiecki Michail Gorbaczow w upadku ZSRS i zakończeniu zimnej wojny.

PODSUMOWANIE LEKCJI

s. 26

- **Pod koniec lat 70. epoka odprężenia dobiegła końca.** Państwa NATO i Układu Warszawskiego zwiększały wydatki na zbrojenia, a imperium sowieckie było u szczytu globalnej potęgi.

s. 28

- Na przełomie lat 70. i 80. na Zachodzie pojawiała się grupa przywódców zdecydowanych stawić **opór ekspansji komunizmu**. Przewodniczył im **prezydent USA Ronald Reagan**. Zwiększenie wydatków na zbrojenia wśród państw NATO miało nie tylko odstraszyć ZSRS przed atakiem na Europę Zachodnią, lecz także doprowadzić do upadku niewydolną gospodarkę sowiecką.

s. 30

- W połowie lat 80. próbę **reform w ZSRS**, zwanych **pierestrojką**, zainicjował nowy przywódca sowiecki **Michail Gorbaczow**. Doprowadziła ona jednak do załamania się gospodarki socjalistycznej i wzrostu tendencji niepodległościowych wśród narodów zniewolonych przez Związek Sowiecki.

s. 31

- Postępujący upadek komunistycznej władzy w Polsce oraz brak sprzeciwu ze strony rządzącego w ZSRS Gorbaczowa zachęcił do **porozumienia między opozycją a komunistami na Węgrzech** oraz do pokojowego **obalenia reżimów komunistycznych w NRD i Czechosłowacji**. Inny przebieg miała Jesień Narodów w **Rumunii**, gdzie doszło do rewolucji zakończonej śmiercią komunistycznego dyktatora **Nicolae Ceaușescu**.

s. 32

- Przywracaniu demokracji w krajach sowieckiej strefy wpływów towarzyszyło **zakończenie zimnej wojny**. W **1990 r.** doszło do **zjednoczenia Niemiec**, a w **1991 r. rozwiązano Układ Warszawski**. Rozpad sowieckiego imperium postępował, a poszczególne republiki ogłaszały niepodległość. **8 grudnia 1991 r. prezydenci Rosji, Ukrainy i Białorusi rozwiązyali ZSRS**.

s. 33

- **Modernizacja Chińskiej Republiki Ludowej** zainicjowana w latach 80. przez **Deng Xiaopinga** doprowadziła do powstania **gospodarki mieszanej**, łączącej elementy gospodarki rynkowej, i otwarcia się na kontakty z rozwiniętymi krajami Zachodu z zachowaniem dominacji państwa i komunistycznej dyktatury.

4. Bilans PRL. Narodziny i funkcjonowanie III Rzeczypospolitej

NA TEJ LEKCJI:

- dowiesz się, jak doszło do pokojowego obalenia komunizmu w Polsce;
- omówisz skutki rządów komunistycznych w Polsce.

Porażka stanu wojennego – przetrwanie „Solidarności”

W następstwie stanu wojennego 8 października 1982 r. Sejm zdelegalizował NSZZ „Solidarność”, a aparat represji szybko stłumił protesty najbardziej odważnych i zdeterminowanych robotników. Wiary w „Solidarność” nie stracili jednak ani jej liczni liderzy i członkowie działający w podziemiu, ani jej zwolennicy za granicą. W kwietniu 1982 r. działacze „Solidarności”, którzy uniknęli aresztowania, między innymi: Władysław Frasyniuk, Zbigniew Bujak, Bogdan Lis czy Helena Łuczywo, powołali Tymczasową Komisję Koordynacyjną, by odbudować struktury związku i wcielić w życie program „Solidarności”.

Tablica upamiętniająca internowanych w Areszcie na Białolecie

Po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce areszt śledczy wraz z zakładem karnym został największym ośrodkiem internowanych przywódców i działaczy podziemia niepodległościowego. Wśród internowanych znaleźli się m.in. Jacek Kuroń, Bronisław Komorowski, Adam Michnik, Henryk Wujec, Lech Dymarski, Janusz Onyszkiewicz i Jan Rulewski.

W czasie stanu wojennego i wkrótce po nim „Solidarność” oraz inne organizacje prowadziły konspiracyjną działalność informacyjno-propagandową. Radio, prasa czy literatura działające w podziemiu dostarczały społeczeństwu niezależnych informacji. Dzięki pomocy Kościoła oraz zaprzyjaźnionych organizacji z Zachodu drukowano i rozpowszechniano książki, ulotki i gazety.

Jan Paweł II w czerwcu 1983 r. ponownie odwiedził Polskę. W Warszawie papież powiedział: „Wraz ze wszystkimi moimi rodakami, zwłaszcza z tymi, którzy najboleśniej czują smak zawodu, upokorzenia, cierpienia, pozbawienia wolności, krzywdy, podeptanej godności człowieka, stoję pod krzyżem”. Podkreślił tym samym, że stan wojenny był złem, na które nie należało się godzić. Spotkał się z Lechem Wałęsą i jego rodziną w Dolinie Chochołowskiej w Tatrach, co zostało odebrane jako sygnał poparcia dla „Solidarności”.

Pogrzeb Grzegorza Przemyka

12 maja 1983 r. Przemyk, wracający z kolegami z egzaminu maturalnego, został aresztowany na placu Zamkowym w Warszawie, a następnie ciężko pobity przez milicjantów na komisariacie. Z powodu doznanych obrażeń zmarł 2 dni później. Komunistyczne władze, chroniące morderców, doprowadziły do skazania przez sąd za śmiertelne pobicie sanitariuszy, którzy wieźli Przemyka do szpitala.

5 października 1983 r. Komitet Noblowski **przyznał Lechowi Wałęsie Pokojową Nagrodę Nobla**. Wałęsę zwolniono z internowania w październiku 1982 r., jednak władze odmówiły wydania mu paszportu, więc nie mógł odebrać nagrody osobiście. W uzasadnieniu przyznania Nobla napisano: „W czasach, w których odprężenie i pokojowe rozwiązywanie konfliktów są bardziej potrzebne niż kiedykolwiek wcześniej, wysiłek Wałęsy jest zarówno natchnieniem, jak i przykładem”.

Porażka stanu wojennego – pozorna normalizacja

Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego, od 13 grudnia 1981 r. na czele z generałem Jaruzelskim sprawująca władzę nad Polską, **istniała do 22 lipca 1983 r.**, kiedy Sejm zniósł stan wojenny. Mimo to sytuacja w Polsce była daleka od normalizacji ogłoszonej przez komunistyczne władze.

Władza PZPR opierała się jedynie na strachu przed przemocą ze strony swoich i sowieckich komunistów oraz na powszechnym poczuciu beznadziei i apatii. Około miliona Polaków wyjechało na emigrację.

Ogłoszono amnestie i zwalniano z internowania członków „Solidarności”, jednak władze nie ograniczyły represji, ale posuwały się do politycznych mordów. W październiku 1984 r. funkcjonariusze SB **zamordowali księdza Jerzego Popiełuszkę**. Komunistyczne władze chciały zakończyć jego duszpasterską aktywność, w czasie której bezkompromisowo podkreślał niemoralny charakter komunistycznej dyktatury.

Ksiądz Jerzy Popiełuszko (1947–1984) podczas spotkania z robotnikami Stoczni Gdańskiej

Ksiądz Popiełuszko ze względu na swoją aktywność wśród robotników był nazywany kapłanem „Solidarności”. W kościele prowadził msze za ojczyznę, wygłaszał cieszące się wielkim powodzeniem kazania i organizował pomoc materialną dla działaczy opozycyjnych. Jego mordercy – funkcjonariusze SB – zostali skazani na wieloletnie wyroki więzienia, z których odsiedzieli tylko część.

Jednak największym wyzwaniem dla utrzymania się komunistów przy władzy stała się postępująca zapaść gospodarki. Stan wojenny z 1981 r. nie tylko okazał się kosztowną operacją, lecz także doprowadził do nałożenia przez USA oraz kraje EWG sankcji na PRL. W rezultacie brak środków finansowych na inwestycje prowadził do spadku produkcji i dochodu narodowego.

Średnioroczne tempo wzrostu dochodu narodowego wytworzonego w latach 1951–1989 [ceny stałe, w %]

Ponadto niewydolne socjalistyczne przedsiębiorstwa funkcjonowały dzięki państwowym dotacjom, pochłaniającym aż 40% wydatków budżetowych. Rosły więc deficyt budżetowy oraz dług wewnętrzny, wynoszący 30% PKB Polski, co przy spadku dochodu narodowego groziło gospodarczą katastrofą.

Władze komunistyczne próbowały zaradzić brakom w sklepach przez rozszerzenie reglamentacji na kolejne produkty. W połowie lat 80. tylko na kartki sprzedawano między innymi: mięso, masło, cukier, cukierki, czekoladę, mąkę, kaszę, płatki, ryż, alkohol, papierosy, proszek do prania, mydło toaletowe, oliwkę dla dzieci, mleko w proszku dla dzieci czy mleko o zawartości tłuszczu 3,2%. Kiedy produkcja przejściowo wzrosła, w połowie lat 80. zniesiono reglamentację większości produktów, a pensje wzrosły. Jednak wzmożony popyt przy wciąż niskiej produkcji doprowadził do konieczności gwałtownego podwyższenia cen, a to zagroziło wybuchem społecznego niezadowolenia.

Rok	1975	1980	1985	1989
Zadłużenie Polski [mld \$]	8,4	24,1	29,3	41,4
Inflacja	3%	9,4%	15,1%	251,1%
Dynamika produkcji przemysłowej	11,4%	0%	5,2%	–0,5%
Dynamika produkcji rolnej	–2,1%	–10,7%	7,7%	1,5%

Średnie roczne spożycie/zakup na mieszkańca	1980	1989
Mięso [kg]	69,1	64,1
Masło [kg]	8,9	8,8
Tkaniny bawełniane [m]	22,5	20,9
Buty [w parach]	3,8	3,9

J. Kaliński, *Gospodarka w PRL-u*, Warszawa 2012, s. 45, 59, 67, 101, 102, 115.

Ćwiczenie

Przeanalizuj dane przedstawione w tabeli i omów objawy kryzysu gospodarczego w Polsce latach 80. XX w.

Droga Polaków do Okrągłego Stołu

Zmiany w ZSRS związane z pierestrojką miały fundamentalny wpływ na sytuację w PRL-u. Ośmieliły antykomunistyczną opozycję do działania, a sam Gorbaczow przynaglał generała Jaruzelskiego do porozumienia z „Solidarnością”.

Antykomunistyczne nastroje ogarniały całe społeczeństwo, a szczególnie tych, którzy w okresie karnawału wolności z lat 1980–1981 byli jeszcze za młodzi, by kształtować życie polityczne. We Wrocławiu od 1985 r. zaczął działać ruch **Pomarańczowej Alternatywy**, uderzający w komunistów za pomocą innej broni – kpiny i groteski.

Plakat Pomarańczowej Alternatywy na Dzień Wojska

Akcje Pomarańczowej Alternatywy polegały na ośmieszaniu władzy. Obchodzono np. Dzień Tajniaka, w czasie którego przebrani za „tajniaków” aktywiści „legitymowali” przechodniów. Istotą akcji było włączenie do niej funkcjonariuszy milicji, którzy przez aresztowania „tajniaków” czy „krasnali” się kompromitowali. Aresztowanych aktywistów po krótkim czasie wypuszczano na wolność.

Wydarzenia z końca lat 80. przypominały czasy sprzed dekady. Spontanicznemu wzrostowi aktywności opozycyjnej towarzyszyła gwałtownie pogarszająca się sytuacja gospodarcza. Świadomi powagi sytuacji komuniści zgodzili się na przyjazd Jana Pawła II do Polski. Tym razem na trasie trzeciej już pielgrzymki znalazła się kolebka „Solidarności” – Gdańsk. Generał Jaruzelski zgodził się na to, gdyż liczył, że papież wesprze władzę i nie będzie konieczności wprowadzenia kolejnego stanu wojennego.

Jednak Jan Paweł II tradycyjnie mówił o wierze i wyływających z niej wartościach. Gdy komunistyczne władze wprost deklarowały, że nie ma mowy do powrotu do „Solidarności”, papież w Gdyni 11 czerwca 1987 r. powiedział:

[...] solidarność musi iść przed walką. Dopowiem: solidarność również wyzwala walkę. Ale nie jest to nigdy walka przeciw drugiemu. Walka, która traktuje człowieka jako wroga i nieprzyjaciela – i dąży do jego zniszczenia. Jest to walka o człowieka, o jego prawa, o jego prawdziwy postępek: walka o dojrzały kształt życia ludzkiego.

Cyt. za: A.S. Górski, 1987 rok: *trzecia papieska pielgrzymka do ojczyzny...*, Solidarność, strona internetowa (dostęp: 30.06.2023).

Pod koniec lat 80. rząd przygotował **program przebudowy gospodarki**. Chciał wprowadzić do niej na większą skalę elementy wolnorynkowe. Wiązałoby to się z wieloma obciążeniami dla ludności, przynajmniej na początku. **Władze chciały uzyskać dowód społecznej akceptacji dla swoich planów, więc w listopadzie 1987 r. przeprowadziły referendum.** Pytania dotyczyły zamierzonych reform gospodarczych oraz możliwości bliżej niesprecyzowanej demokratyzacji. **Opozycja wezwała do bojkotu referendum.** Propozycje nie uzyskały poparcia wymaganej większości uprawnionych do głosowania. Władza częściowo sfalszowała wyniki, jednak uznała je za nierozstrzygające. Mimo to przystąpiono do reform.

W lutym 1988 r. rząd ogłosił drastyczne podwyżki cen na żywność (średnio o 40%) i benzynę (o 60%). Latem wybuchły strajki w Małopolsce, na Śląsku i Pomorzu, w tym w Stoczni Gdańskiej. Strajki szybko zostały stłumione przez ZOMO. Władze PRL-u, choć pozornie zwycięskie, przerażone perspektywą eksplozji robotniczego gniewu, naciskane przez samego Gorbaczowa, zdecydowały się na strategiczną zmianę polityki.

We wrześniu 1988 r. nowym premierem został **Mieczysław Rakowski**. Choć należał do PZPR, to nie miał żadnych złudzeń co do niereformowalności socjalizmu panującego w Polsce. W grudniu 1988 r. jego rząd doprowadził do przyjęcia przez Sejm ustaw przywracających wolność zakładania własnych, prywatnych przedsiębiorstw. Pozwolono również na swobodną wymianę złotych na obce waluty, co otworzyło drogę do prywatnego handlu z Zachodem. Rząd zrezygnował również z centralnego planowania gospodarki oraz ograniczał dotacje dla państwowych przedsiębiorstw. Droga do kapitalizmu została otwarta, chociaż w treści samych ustaw przewidywano utrzymanie wielkich przedsiębiorstw państwowych.

Na liberalnych reformach korzystali nie tylko przedsiębiorczy Polacy, lecz także sami członkowie komunistycznej elity, w których ręce zaczęły przechodzić – teraz jako własność prywatna – państwowe przedsiębiorstwa czy banki.

30 listopada 1988 r. w telewizji wyemitowano debatę Lecha Wałęsy z Alfredem Miodowiczem, liderem związków zawodowych sterowanych przez władzę, które miały zastąpić zdelegalizowaną „Solidarność”. Wałęsa podczas pierwszego w życiu występu na żywo przed wielomilionową widownią pokonał przeciwnika błyskotliwą retoryką. W odpowiedzi na entuzjazm działaczy opozycji sfrustrowani komuniści ostatecznie przystąpili do rozmów z przedstawicielami „Solidarności”.

Polskie Lato '89

W tajnym ośrodku Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Magdalence pod Warszawą 16 września 1988 r. odbyło się pierwsze z serii spotkań liderów „Solidarności”, elity komunistycznej władzy oraz reprezentantów Kościoła katolickiego. Ustalono, że jawne rozmowy z opozycją odbędą się w ramach tzw. **Okrągłego Stołu**.

Stronę rządową reprezentowali Czesław Kiszczak i Aleksander Kwaśniewski, a solidarnościowo-opozycyjną – Lech Wałęsa, Tadeusz Mazowiecki i Bronisław Geremek. W czasie negocjacji od stycznia do kwietnia 1989 r. uzgodniono legalizację „Solidarności” i podjęto decyzję o przeprowadzeniu tzw. **wyborów kontraktowych**.

porozumienia
Okrągłego Stołu

Okrągły Stół w Pałacu Prezydenckim

Negocjacje odbywały się w Pałacu Namiestnikowskim w Warszawie, dzisiaj zwanym Pałacem Prezydenckim. Toczyły się między przedstawicielami większości środowisk „Solidarności” a reprezentantami sprawującej władzę PZPR oraz podporządkowanymi jej stronnictwami politycznymi i organizacjami społecznymi.

Według zawartego porozumienia (kontraktu) ustalono, że w przyszłym Sejmie większość zdobędzie PZPR z sojusznikami – Stronnictwem Demokratycznym (SD) i Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym (ZSL). Mieli uzyskać 65%, czyli 299 mandatów. Pozostałe 35%, czyli 161 mandatów, przypadało na kandydatów wyłonionych w wolnych wyborach.

Możliwość sprawowania kontroli nad rządem przez opozycję pojawiła się dzięki przywróceniu Senatu, w przypadku którego o wszystkich 100 mandatach miały zdecydować wolne wybory. Gwarancją bezpieczeństwa dla komunistów stało się ustanowienie urzędu prezydenta, wybieranego przez połączone Sejm i Senat. Do obowiązków prezydenta zaliczono kontrolę nad polityką zagraniczną, wojskiem i aparatem bezpieczeństwa. Ponadto dysponował prawem weta wobec decyzji Sejmu. Z kontraktu wynikało, że to komuniści zdecydują o wyborze głowy państwa. Nie ujawniono tego wprost, ale kandydatem na prezydenta miał zostać generał Wojciech Jaruzelski.

Okładka pierwszego wydania „Gazety Wyborczej”

Obok legalizacji „Solidarności” opozycja antykomunistyczna otrzymała własne media. Na nowo zaczął się ukazywać „Tygodnik Solidarność”, jednak najważniejszym medium opozycji stała się „Gazeta Wyborcza”, wydawana przez Adama Michnika i Helene Łuczywo.

W kwietniu 1989 r. Sejm PRL-u wprowadził zmiany w konstytucji – przywrócił instytucję Senatu i prezydenta oraz zmienił ordynację wyborczą. Zgodnie z nią 4 czerwca 1989 r. odbyły się pierwsze od wybuchu II wojny światowej, częściowo wolne wybory.

Mimo braku doświadczenia działacze „Solidarności” dobrze rozegrali kampanię wyborczą. Aby uniknąć konfliktów wewnątrz, wystawili tylu kandydatów, ile mandatów mogli uzyskać. Wiele z osób zgłoszonych w wyborach, choć zasłużonych

w pracy konspiracyjnej, było zupełnie nieznaną szerszej opinii publicznej, więc wypromował ich Lech Wałęsa. „Solidarność” nie reprezentowała jednak całej opozycji – jej radykalna część odmówiła zawarcia kompromisu z komunistami.

Spór elit opozycyjnych został rozstrzygnięty przez werdykt wyborczy Polaków. Z jednej strony „Solidarność” uzyskała najwięcej głosów, a z drugiej – wyniki wyborów podważył kompromis wypracowany w Magdalence i ogłoszony przy Okrągłym Stole. W Senacie 99 miejsc przypadło senatorom „Solidarności”. **Obywatelski Klub Parlamentarny (OKP)**, zrzeszający posłów i senatorów wybranych z listy „Solidarności”, zdobył wszystkie 161 mandatów w Sejmie. Jednocześnie PZPR i jej satelity – SD i ZSL – w pierwszej turze nie zdołały obsadzić wszystkich przysługujących im miejsc. Niespodziewana skala sukcesu wyborczego opozycji obudziła nadzieje na przyspieszenie przemian demokratycznych i pełne odsunięcie komunistów od władzy.

Ostatecznie wśród liderów zwyciężył duch kompromisu z komunistami, czemu sprzyjał między innymi Adam Michnik, dawny komandos, działacz KOR-u i „Solidarności”, a obecnie poseł na Sejm i redaktor naczelny nowo powstałej „Gazety Wyborczej”. 3 lipca 1989 r. opublikował on artykuł pod słynnym tytułem „Wasz prezydent, nasz premier”, czym zaapelował o poparcie wyboru generała Jaruzelskiego na prezydenta – zgodnie z ustaleniami z czasów rozmów w Magdalence. Mimo tych rekomendacji dla wielu posłów i senatorów OKP wybór Jaruzelskiego był niedopuszczalny. Ostatecznie jednak 19 lipca 1989 r. **Jaruzelski został prezydentem Polski**.

wybór Wojciecha
Jaruzelskiego na
prezydenta

Wybór prezydenta otworzył drogę do wyboru premiera. Dzięki poparciu Wałęsy zawarto porozumienie z dotychczasowymi sojusznikami komunistów, obecnie wybijającymi się na niezależność. W rezultacie powstała mająca większość w Sejmie koalicja OKP-ZSL-SD. 24 sierpnia 1989 r. **Tadeusz Mazowiecki** – jako pierwszy niekomunistyczny premier w całym bloku sowieckim – otrzymał zadanie stworzenia rządu. Powołanie nowego rządu 12 września 1989 r. oznaczało przyspieszenie upadku komunizmu nie tylko w Polsce, lecz także w całym bloku sowieckim.

rząd Tadeusza
Mazowieckiego

Premier Tadeusz Mazowiecki (1927–2013), 12 września 1989 r. po zatwierdzeniu składu jego rządu

Mazowiecki, wbrew oczekiwaniom zwolenników odsunięcia od władzy PZPR, utrzymał do lipca 1990 r. kontrolę komunistów nad MSW (gen. Czesław Kiszczak) i MON (gen. Florian Siwicki).

bilans
komunizmu

Bilans komunizmu w Polsce

W czasie PRL-u nie było mowy o niepodległym państwie. Po II Rzeczypospolitej, zniszczonej w 1939 r. przez agresję Niemiec i ZSRS, następna III Rzeczpospolita powstała dopiero w 1989 r. w rezultacie zmian w konstytucji odrzucających komunizm. W ciągu tego półwiecza Związek Sowiecki nie tylko pozbawił Polskę niepodległości, lecz także odciął ją od wymiany z Europą Zachodnią i usiłował narzucić jej własny porządek cywilizacyjny. Ostatecznie to się mu nie udało – sowiecka presja, najmocniej wywierana w okresie stalinowskim, z każdą kolejną dekadą słabła. Jednocześnie polscy komuniści w praktyce tolerowali w coraz większym stopniu Kościół katolicki i stopniowo pozwalali na odradzanie się społeczeństwa obywatelskiego. Nie rezygnowali jednak z **przemocy i terroru**, na których opierała się ich władza.

Nowa Polska została **pozbawiona Kresów z Wilnem i Lwowem**, ale **zyskała Ziemię Zachodnią i Północną**, dobrze usytuowaną nad Bałtykiem i rozwiniętą gospodarczo. Zakończono w ten sposób zarówno konflikty terytorialne z Litwą, jak i konflikty etniczne wewnątrz państwa polskiego.

regres
gospodarczy

Komunizm panujący przez 50 lat stanowił okres w dużej mierze stracony, jeśli chodzi o modernizację. Odcięcie od gospodarek Zachodu, podporządkowanie celom ekonomicznym ZSRS oraz fatalne błędy popełnione w okresie rządów Edwarda Gierka sprawiły, że **dystans dzielący Polskę od rozwiniętych krajów Zachodu do dzisiaj nie został nadrobiony**. Nie oznacza to jednak, że wszystko, co powstało w okresie PRL-u, zasługuje na negatywną ocenę. Obok zakładów przemysłowych, takich jak rafinerie czy kopalnie miedzi, przykładem pozytywnego dorobku czasów PRL-u są zamieszkane przez miliony Polaków osiedla mieszkaniowe z tzw. wielkiej płyty.

Co ciekawe, jednym z największych osiągnięć Polski ludowej okazał się sposób, w jaki się zakończyła. Ruch „Solidarność” rozpoczął odbudowę zniszczonej przez komunistów więzi społecznej i narodowej, a jego liderzy i członkowie zapobiegli nasileniu się konfliktu z komunistami. Pokojowe zakończenie komunistycznej dyktatury nad Polską stało się możliwe dzięki postawie samych komunistów, którzy stracili nie tylko wiarę w marksistowską ideologię, lecz także złudzenia co do możliwości rządzenia za pomocą siły i strachu. Jednak ceną za pokojową transformację były brak rozliczenia komunistycznych zbrodni i ukarania ich sprawców oraz pozostawienie części komunistycznej elity w świecie gospodarki czy polityki.

W **kulturze i oświacie**, podobnie jak w każdej z pozostałych dziedzin życia społecznego, komuniści zamierzali wprowadzić rewolucyjną zmianę służącą zamiarom zdefiniowanym przez Związek Sowiecki. Odbudowa wyniszczonych przez II wojnę światową elit intelektualnych oraz upowszechnienie edukacji miały przyczynić się do wzrostu poparcia dla komunistycznej ideologii oraz sowieckiej dominacji nad Polską. Artystom narzucono tzw. **realizm socjalistyczny (socrealizm)**, czyli podporządkowanie sztuki celom partyjnym. W rekrutacji na studia uprzywilejowano dzieci pochodzące z rodzin robotniczych i chłopskich. Jednak zamysłów totalitarnego reżimu nie zrealizowano w pełni. Już w połowie lat 50., dzięki pierwszym zwiastunom odwilży, twórcy kultury zaczęli odchodzić od socrealizmu. W latach

drugi obieg
wydawniczy
w PRL

60. popularne wśród społeczeństwa stały się idee niepodległościowe. Wyraznym tego dowodem było wystawienie na deskach Teatru Narodowego *Dziadów* Mickiewicza. W efekcie komuniści dopuścili różnorodność w kulturze, jednocześnie jednak ściśle kontrolowali owoce pracy artystów za pomocą cenzury.

Prawdziwie wolna kultura polska musiała rozwijać się za granicą, a od lat 70. w kraju – w tzw. **drugim obiegu**. Publikacje powstawały w zakonspirowanych drukarniach lub sprowadzano je nielegalnie z Zachodu. Najbardziej znanym symbolem polskiej niezależnej twórczości stał się **Czesław Miłosz**, od 1951 r. przebywający na emigracji. W 1980 r. otrzymał on **Nagrodę Nobla w dziedzinie literatury**. Twórcy kultury, którzy pozostali w kraju, musieli prowadzić grę z komunistyczną władzą, aby zmylić cenzorów, lub pójść na artystyczny kompromis. Prężnie rozwijała się także kinematografia, a dzieła artystów z Polski, między innymi: Andrzeja Wajdy, Romana Polańskiego, Krzysztofa Kieślowskiego, Krzysztofa Zanussiego czy Agnieszki Holland, nagradzano na międzynarodowych festiwalach.

Dzięki upowszechnieniu się edukacji rosła grupa odbiorców kultury na każdym z jej poziomów. Obok **kultury wysokiej**, atrakcyjnej dla elit, rozwinęła się **kultura popularna**, w czym fundamentalną rolę odegrały rozwijające się środki masowego przekazu. W ten sposób także masy stały się uczestnikami życia artystycznego i rozrywkowego, ponieważ do Polski zaczęły przenikać treści obecne w kulturze zachodniej. W ostatecznym rozrachunku też na tym obszarze życia społecznego rozwój zainicjowany przez komunistyczne władze ostatecznie obrócił się przeciwko nim.

Poziom wykształcenia Polaków w czasach PRL

Poziom wykształcenia Polaków [%]	1960	1970	1978	1988
Wykształcenie wyższe	2,1	2,7	4,5	6,5
Wykształcenie średnie	10,3	13,4	19,9	24,6
Wykształcenie zawodowe	3,1	10,6	17,4	23,6
Wykształcenie podstawowe	39,3	48,8	45,7	38,8
Wykształcenie niepełne podstawowe lub brak wykształcenia	45,2	24,5	12,5	6,5

Na podstawie: *Polska 1918–2018*, GUS, s. 146.

Kultura w czasach PRL

	1950	1960	1970	1980	1990
Liczba drukowanych gazet i czasopism ¹	667	701	1084	1143	1263
Widzowie teatrów i instytucji muzycznych	463	595	566	500	338
Abonenci telewizyjni	8	14	129	223	260

R. Kaczmarek, *Historia Polski 1914–1989*, Warszawa 2016, s. 808.

¹ Dane w przeliczeniu na tysiąc mieszkańców.

Porozmawiajmy

Czas PRL-u był okresem dla Polski straconym. Ustosunkuj się do tej tezy i przedstaw argumenty za i przeciw.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przedstaw działania władz PRL-u mające na celu rozprawę z opozycją antykomunistyczną w latach 80. XX w. oraz oceń ich skuteczność.
2. Omów porozumienia ogłoszone przy Okrągłym Stole i oceń ich realizację na przykładzie wyborów czerwcowych z 1989 r.
3. Przeprowadź bilans PRL-u. W dowolnej formie (plakat, prezentacja multimedialna, wywiady z członkami rodziny itp.) omów skutki społeczne, kulturalne i gospodarcze rządów komunistycznych.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Pierestrojka w ZSRS, wzrost nastrojów antykomunistycznych oraz fala strajków w połowie 1988 r. przekonały generała Jaruzelskiego do **rozmów z umiarkowaną opozycją**, reprezentowaną przez „Solidarność” na czele z Wałęsą. s. 38
- W efekcie **porozumień Okrągłego Stołu w czerwcu 1989 r.** doszło do częściowo wolnych wyborów, w których komuniści ponieśli niespodziewaną klęskę. s. 40
- W kierownictwie „Solidarności” zwyciężyła postawa kompromisu z komunistami, czego symbolem stały się wybór **Wojciecha Jaruzelskiego na prezydenta** oraz powołanie rządu **premiera Tadeusza Mazowieckiego**. s. 42
- Czasy PRL-u były naznaczone **przemocą i terrorem**, na których w dużym stopniu opierała się władza komunistów. Nieudane inwestycje doprowadziły do **regresu gospodarczego**, choć niektóre komunistyczne inwestycje przetrwały do dziś. s. 43
- W kulturze stopniowo **odchodzono od socrealizmu**, jednak pracę artystów nadal poddawano **cenzurze**. Literaci, także ci przebywający na emigracji, publikowali w tzw. **drugim obiegu**. Prężnie rozwijała się też kinematografia. s. 44

5. Polska po 1989 r.

NA TEJ LEKCJI:

- wyjaśnisz pojęcie społeczeństwa obywatelskiego;
- poznasz przykłady funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce po 1989 r.;
- dowiesz się, na czym polegała transformacja gospodarczo-ustrojowa realizowana w Polsce po 1989 r. na przykładzie planu Sachsa-Balcerowicza;
- omówisz znaczenie walki z korupcją dla kultury politycznej i efektywności gospodarczej państwa;
- scharakteryzujesz zmiany w konstytucji Polski w 1989 r.;
- zdefiniujesz pojęcie demokratycznego państwa prawa;
- przekonasz się, jakie znaczenie ma samorząd terytorialny i dowiesz się, jak był on odbudowywany w Polsce po 1989 r.;
- poznasz genezę, przebieg i konsekwencje pierwszych powszechnych wyborów prezydenckich w Polsce w 1990 r.

Społeczeństwo obywatelskie

Pojęcie społeczeństwa obywatelskiego jest bardzo wieloznaczne. Funkcjonuje ono na wielu poziomach. W filozofii, zwłaszcza starożytnej, było utożsamiane ze wspólnotą państwową. W naukach politycznych i prawnych dotyczy ono ustroju państwowego, a w potocznym rozumieniu jest często wykorzystywane do forszowania przez polityków własnych przekonań. Najogólniej można stwierdzić, że **społeczeństwo obywatelskie** dotyczy sfery działań zbiorowych, które są podejmowane dobrowolnie oraz które wynikają z interesów, celów lub wartości ważnych dla danej grupy ludzi, odnoszących się do dobra wspólnego. Społeczeństwo obywatelskie w tym rozumieniu często przyjmuje formę niezinstytucjonalizowaną, co oznacza, że jego funkcjonowanie jest spontaniczne i nie podlega żadnym instytucjom lub organizacjom. Społeczeństwo obywatelskie wyraża się także przez zinstytucjonalizowane działania – w tym przypadku dotyczy ono takich organizacji, jak fundacje, stowarzyszenia, podmioty pozarządowe, grupy lokalne, ruchy społeczne, grupy poparcia itp. Działają one na rzecz danego celu, ważnego dla określonej grupy ludzi. Niski poziom instytucjonalizacji powoduje, że cechą charakterystyczną społeczeństwa obywatelskiego jest wysoki stopień samoorganizacji. Instytucje reprezentujące społeczeństwo są podmiotami niezależnymi od władz.

Społeczeństwo obywatelskie jest przestrzenią działania dla grup i podmiotów, w której ludzie podejmują debatę na temat tego, jakie wartości składają się na dobro wspólne, oraz działają dobrowolnie na rzecz realizacji tego dobra.

Cechy społeczeństwa obywatelskiego

Pojęcie społeczeństwa obywatelskiego wiąże się z ideą współczesnego **państwa demokratycznego** oraz **pluralizmu**, który gwarantowany jest w jego ramach. Wolność wyrażania poglądów oraz wielość przekonań i opinii prowadzą do wytworzenia określonego modelu, w ramach którego społeczeństwo sygnalizuje władzy swoje potrzeby. Grupy, które to czynią, stają się swoistymi „pośrednikami” między władzą a ogółem obywateli. W przypadku państw o ustroju niedemokratycznym aktywność obywatelska nie jest pożądana, dlatego też trudno mówić o rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w pełnym tego słowa znaczeniu. Jednak nawet w takich ustrojach występują przejawy zawiązywania się **aktywności obywatelskiej**. Przykładowo w PRL-u istniały grupy aktywizujące obywateli, jednak działały one w ukryciu, często pod ochroną Kościoła katolickiego, który nie był podporządkowany socjalistycznej władzy.

rozwój
społeczeństwa
obywatelskiego
w Polsce po 1989 r.

Społeczeństwo obywatelskie w Polsce zaczęło się rozwijać po 1989 r., gdy w kraju wprowadzono wiele reform ustrojowych, politycznych oraz gospodarczych. Początkowo pełniło ono funkcję nie tylko wspomagającą, lecz także zastępującą państwo w wielu obszarach działalności. Ukształtowanie nowego, demokratycznego ustroju musiało potrwać, a państwo jako żywy organizm funkcjonowało i wymagało aktywności. Istotnym hamulcem rozwoju społeczeństwa obywatelskiego był niski poziom zaufania obywateli do władzy. Okres PRL-u zakorzenił w polskim społeczeństwie postawy defensywne (wycofane), mało aktywne. Duża część ludzi uważała, że państwo powinno zapewnić społeczeństwu opiekę i komfort socjalny bez zaangażowania z ich strony. Funkcjonowanie na poziomie lokalnym (np. w samorządach) traktowano jako drabinę do budowania własnej kariery, a nie jako świadomą pracę na rzecz własnej wspólnoty lokalnej.

Po wielu latach w Polsce można mówić jednak o aktywnym społeczeństwie obywatelskim. W celu aktywizacji wprowadzono zmiany w prawie, przewidujące między innymi udział podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie w **konsultacjach społecznych** dotyczących inicjatyw podejmowanych na szczeblu lokalnym i regionalnym. Konsultacje są formą dialogu między społeczeństwem obywatelskim a władzą, mającego na celu wysłuchanie opinii społeczeństwa na temat inicjatyw planowanych przez władzę. Drugą formą udziału społeczeństwa obywatelskiego w rządzeniu jest uchwalanie **budżetu obywatelskiego**, co jest coraz bardziej popularne w wielu samorządach. W ramach budżetu obywatelskiego to obywatele decydują, na jakie cele zostanie przeznaczona część środków inwestycyjnych w gminie. W wyniku głosowań nad budżetem obywatelskim powstają na przykład nowe place zabaw czy siłownie plenerowe.

Przykładowe sposoby wspierania społeczeństwa obywatelskiego

Kolejną formą, w której realizuje się społeczeństwo obywatelskie, są **inicjatywy społeczne**. Przykładami takich inicjatyw są między innymi: Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, od 1991 r. zbierająca co roku środki na doposażenie placówek medycznych w sprzęt niezbędny do diagnostyki i leczenia, oraz Szlachetna Paczka, w ramach której od 2001 r. każdego roku w okresie przed świętami Bożego Narodzenia wolontariusze przygotowują paczki z najpotrzebniejszymi rzeczami dla rodzin w trudnej sytuacji życiowej lub materialnej. Inicjatywy społeczne podejmują także aktywność na rzecz klimatu i środowiska. Organizacje pozarządowe przeprowadzają takie akcje, jak sprzątanie świata w Światowym Dniu Ziemi, promują recykling i zbiórki odpadów, zbierają środki na ratowanie zagrożonych gatunków zwierząt, a także rozpowszechniają wiedzę na temat demokracji oraz praw i wolności obywatelskich.

Transformacja gospodarczo-ustrojowa i plan Sachsa-Balcerowicza

W latach 80. sytuacja w Związku Sowieckim się pogarszała, więc stało się jasne, że państwa satelickie, w tym Polska, muszą podjąć zdecydowane działania w celu poprawy stanu własnej gospodarki. Dostrzegano coraz wyraźniej się, że gospodarka centralnie planowana nie funkcjonuje i konieczne jest jej przekształcenie.

W Polsce panowała bardzo wysoka inflacja, spadał dochód narodowy, a wszystkie najważniejsze zakłady produkcyjne strajkowały. Sytuacja gospodarcza pogarszała się z dnia na dzień. Na rynku panował coraz większy deficyt towarów, który pogłębiał się mimo obowiązywania systemu kartkowego. Pojawiały się liczne towary zastępcze, takie jak produkty czekoladopodobne. Regulacja cen oraz system kartkowy, który wciąż modyfikowano w miarę pojawiania się kolejnych deficytów, skutkowały dużym chaosem, co jedynie pogłębiało niezadowolenie społeczne.

Wprowadzane pośpiesznie reformy, jak uchwalona w 1988 r. ustawa o działalności gospodarczej, która miała przyciągnąć do Polski kapitał zagraniczny, nie przyniosły szybkich efektów. W dalszym ciągu import towarów był znacząco utrudniony, na rynku wewnętrznym nie istniała konkurencja, a liczne świadczenia na rzecz obywateli mocno obciążały budżet państwa. Bardzo dużym problemem było wysokie zadłużenie zagraniczne.

Stało się jasne, że konieczne jest podjęcie zdecydowanych działań. Misję tę powierzono **Leszkowi Balcerowiczowi**, ministrowi finansów oraz wicepremierowi w rządzie premiera Tadeusza Mazowieckiego. Program zmian gospodarki w kierunku rynkowej został w późniejszym czasie nazwany od nazwiska twórcy planem Balcerowicza. Bywa również nazywany **planem Sachsa-Balcerowicza** (czytaj: saksa), gdyż powstał pod wpływem idei Jeffreya Sachsa, amerykańskiego ekonomisty, który zaproponował tzw. terapię szokową.

plan Sachsa-
-Balcerowicza

Plan polegał na wprowadzeniu 10 ustaw, które przyjęto w 1989 i 1990 r. Zmianie podlegały między innymi sektor bankowy, sektor podatkowy i rynek pracy. Działania podzielono na kilka grup: natychmiastowe, krótkoterminowe oraz długoterminowe.

Zmiany, które planowano wdrożyć od razu, dotyczyły na przykład:

- wprowadzenia niskiego podatku importowego,
- utrzymania stałego kursu polskiej waluty,
- zniesienia regulacji cen,
- wzrostu wynagrodzeń oraz negocjacji z podmiotami, u których Polska była zadłużona,
- nowych warunków spłaty zadłużenia.

W średniej perspektywie czasowej przewidywano:

- reprivatyzację przedsiębiorstw,
- umożliwienie zakładania nowych banków,
- usprawnienie obowiązującego systemu podatkowego,
- pozyskanie nowych kredytów z zamiarem przeznaczenia ich na rozwój gospodarczy.

W długim okresie planowano:

- utworzenie giełdy oraz innych elementów rynku kapitałowego (np. rynku pożyczek kredytów międzybankowych),
- wdrożenie planu prywatyzacji,
- likwidację nierentownych przedsiębiorstw państwowych,
- zawarcie porozumienia w sprawie redukcji długu państwowego.

Leszek Balcerowicz na mównicy sejmowej 17 grudnia 1989 r.

Efekty planu Balcerowicza były widoczne bardzo szybko, jednak spotkały się z dużą krytyką. Zwracano uwagę na to, że przyjęto jednokierunkowe działanie, które nie uwzględniało żadnych alternatywnych rozwiązań. Zabrakło wystuchania opinii innych ekonomistów, co mogłoby zapobiec części negatywnych efektów „terapii szokowej”. Poza tym nie było do końca wyjaśnione, jaką rolę miało odegrać państwo w reformowaniu gospodarki oraz procesie zmian.

spadek inflacji

Program Balcerowicza opierał się na bardzo ambitnych założeniach. To spowodowało, że rezultaty były odmienne od założeń. **Inflacja**, która w 1989 r. **przekraczała 1000%**, już w 1990 r. została **ograniczona** do 249%, a w 1993 r. – **do 37%**. Zmniejszyły się również kolejki w sklepach oraz **wzrosła jakość i dostępność produktów** oferowanych polskim nabywcom. Wynikało to z umożliwienia eksportu dóbr na polski rynek. Zakładano jednak znaczny wzrost podaży, który nie był tak wysoki, jak przewidywano. To przyczyniło się do dużej **recesji** – windowanie wysokich cen doprowadziło do spadku popytu. Przez likwidację nierentownych przedsiębiorstw prawie milion osób zostało bez pracy. Bezrobocie w 1993 r. wynosiło 16,3%. Na wprowadzonych zmianach najbardziej ucierpiały najbiedniejsze osoby w społeczeństwie.

denominacja waluty

Mimo wprowadzania planu Balcerowicza w życie, w dalszym ciągu w gospodarce występowały problemy. Dotkliwa inflacja i wzrost cen powodowały, że wprowadzano coraz wyższe nominały banknotów. W 1991 r. istniały banknoty o nominałach 1 i 2 miliony złotych. Do **denominacji** Narodowy Bank Polski przygotowywał się od końca lat 80. XX w. Konieczne było jednak zmniejszenie inflacji do poziomu około 10% i zagwarantowanie w miarę stałych cen towarów, by sprawnie przeprowadzić ten proces. Takie warunki nastąpiły na przełomie 1994 i 1995 r. Samą denominację przeprowadzono w 1995 r., ale już od 1990 r. Mennica Narodowa wytwarzała monety. Od 1 stycznia 1995 r. weszły do użycia nowe banknoty i monety. Stare były stopniowo wycofywane, a ich całkowita eliminacja nastąpiła 1 stycznia 1997 r. Denominacja zakładała stosunek 10 000 : 1, co oznaczało, że 10 000 starych złotych stało się równoważne 1 nowej złotówce.

Ćwiczenie

Przerysuj tabelę do zeszytu. Wskaż konsekwencje polityczne, społeczne i gospodarcze reform wprowadzonych w ramach planu Sachsa-Balcerowicza.

Konsekwencje polityczne	Konsekwencje społeczne	Konsekwencje gospodarcze

Reprywatyzacja po 1989 r.

Reprywatyzacja jest procesem, który często – niesłusznie – utożsamia się z prywatyzacją. Prywatyzacja to przeciwieństwo nacjonalizacji, polegającej na przejęciu przez państwo majątków prywatnych. Sama prywatyzacja oznacza przekazywanie lub sprzedaż majątku państwowego w ręce prywatne. Natomiast w przypadku **re-prywatyzacji** mówimy o przekazywaniu prywatnym właścicielom majątku, który już wcześniej znajdował się w rękach prywatnych, a przez pewien okres, z różnych przyczyn, pozostawał we władaniu państwa. Reprywatyzację definiuje się więc jako proces restytucji (zwrotu) mienia bezprawnie zajętego przez państwo.

proces
reprywatyzacji

Kierunki transferu majątku w przypadku prywatyzacji, nacjonalizacji i reprywatyzacji

Prywatyzacja

własność
publiczna

własność
prywatna

Nacjonalizacja

własność
prywatna

własność
publiczna

Reprywatyzacja

własność
prywatna

własność
publiczna

własność
prywatna

Po II wojnie światowej w Polsce na szeroką skalę następowała nacjonalizacja majątku prywatnego, czyli jego przejście w ręce władz państwowych. Po upadku PRL-u konieczne stało się przeprowadzenie procesu reprivatyzacji. Mimo licznych prób uregulowania tej kwestii, pozostaje ona dotychczas nierozwiązana. Przeprowadzenie reprivatyzacji jest jedną z najtrudniejszych reform, z jakimi należy się uporać.

W wyniku ustaleń jałtańskich znaczna liczba majątków niemieckich na ziemiach zachodnich została przejęta przez repatriantów zza Buga, którzy pozostawili na Kresach Wschodnich swoje majątki bez żadnej rekompensaty. Niemcy opuszczając Polskę, nie zrzekli się natomiast praw do swoich majątków. W Niemczech istnieją ruchy i organizacje postulujące odzyskanie majątków pozostawionych w naszym kraju lub uzyskanie rekompensat za utracone mienie. Należą do nich między innymi Powiernictwo Pruskie oraz Związek Wypędzonych (związany z niemiecką deputowaną Eriką Steinbach).

Na proces reprivatyzacji wpłynęły również skutki II wojny światowej. Wiele milionów Żydów wymordowano podczas Holokaustu spowodowało, a majątek pozostawiony przez nich został przejęty przez państwo. Podobnie stało się z mieniem pozostawionym przez żołnierzy Armii Andersa, którzy po wojnie nie wrócili do kraju. Zwrot majątku potomkom pierwotnych właścicieli powoduje liczne dylematy, które powinny być rozstrzygnięte na gruncie prawnym. Ponadto część spośród majątków, które znajdowały się w rękach państwa, po upadku PRL-u została sprywatyzowana, na przykład przez umożliwienie lokatorom wykupu zajmowanych mieszkań na własność. Kolejną ważną kwestią jest zapewnienie takiego przebiegu procesu reprivatyzacji, aby nie dochodziło do nadużyć. Istnieje ryzyko, że w trakcie reprivatyzacji pojawią się korupcja albo fałszowanie testamentów. W przeszłości w procesie reprivatyzacji w Polsce dochodziło również do nadużyć polegających na próbach uzyskania zwrotu kamienic przez ponad stuletnie – rzekomo żyjące – osoby, które działały przez pełnomocnika. Do uregulowania pozostaje więc bardzo trudna materia, co wraz z upływem czasu staje się coraz bardziej skomplikowane.

Korupcja i jej znaczenie dla efektywności państwa

zjawisko korupcji

Korupcja jest jednym z zagrożeń, które dotyczą nie tylko sferę polityczną, lecz także społeczną i gospodarczą. Wpływa na efektywność funkcjonowania państwa, dlatego stanowi jedno z najbardziej niepożądanych, demoralizujących zjawisk.

Pierwotnie słowo „korupcja” dotyczyło do zepsucia, gnicia, a z upływem czasu stało się określeniem procesów wręczania lub uzyskiwania korzyści majątkowych (np. łapówek, drogich prezentów) w zamian za przychyłność w załatwianiu spraw. W przypadku korupcji mówi się o osobie korumpującej (oferującej korzyść) oraz korumpowanej (która korzyść przyjmuje). Osobie oferującej korzyść zazwyczaj zależy na załatwieniu spraw w określony sposób (np. na wydaniu korzystnej dla niej decyzji administracyjnej). Natomiast osoba korumpowana dysponuje wpływami, które pozwalają na zrealizowanie woli interesanta. W zamian za korzyść lub jej obietnicę, wykorzystuje posiadane wpływy i uprawnienia do załatwienia sprawy zgodnie z wolą korumpującego.

Mimo że obie strony uzyskują korzyść (osoba korumpująca otrzymuje korzystne dla siebie rozstrzygnięcie, a osoba korumpowana – korzyść), zjawisko korupcji przynosi wymierne szkody w działalności państwa w wielu obszarach. W aspekcie gospodarczym przestają rządzić zasady wolnego rynku, a zaczynają obowiązywać wzajemne układy oraz zobowiązania. Wpływa to na wyniki finansowe firm, gdyż prócz „oficjalnie” ponoszonych kosztów muszą one liczyć się z koniecznością przekupienia wpływowych osób (np. w celu uzyskania pozwoleń na działalność objętą koncesją), co również generuje koszty dla ich działalności.

Zjawisko korupcji powoduje, że rozstrzygnięcia w sprawach publicznych mogą prowadzić do bezpodstawnego wydatkowania pieniędzy publicznych. Wydatki nie będą przyczyniały się do realizacji dobra wspólnego, ale do realizacji woli i interesów poszczególnych osób.

W aspekcie społecznym korupcja obniża poziom zaufania obywateli do państwa. Mogą oni zwątpić w praworządność władz oraz uważać, że rozstrzygnięcia zapadające w sprawach regulowanych przez prawo (a w skrajnych przypadkach nawet kształt tego prawa) zależą od możliwości przekupienia wpływowych osób. To z kolei może skutkować brakiem poszanowania prawa przez obywateli oraz do lekceważenia władzy. W efekcie może dojść do spadku zainteresowania sprawami publicznymi oraz braku utożsamiania państwa z dobrem wspólnym.

W życiu politycznym korupcja prowadzi do uchwalania prawa sprzyjającego konkretnym osobom, zazwyczaj wpływowym politykom lub przedstawicielom świata biznesu. Korupcja może dotknąć także władzę sądowniczą, co bywa niezwykle groźne również dla zaufania społecznego do organów władzy państwowej. W tym przypadku efektem korupcji może być wydawanie orzeczeń i wyroków nie w zgodzie z prawem, lecz zgodnie z intencją osoby korumpującej.

Mówiąc o korupcji należy wziąć pod uwagę trzy grupy kryteriów:

- **podmiotowe** – wskazują, kto podlega korupcji przez wytypowanie osób i grup stanowisk i organów władz, które są narażone na korupcję;
- **przedmiotowe** – wskazują, czym zajmują się osoby narażone na korupcję;
- **instrumentalne** – wskazują na okoliczności, w których może dojść do praktyk korupcyjnych.

Co ważne, korupcja może zająć na wszystkich poziomach życia społecznego – dotyczyć zarówno jednostki, jak i całych społeczności.

Walka z korupcją obejmuje przede wszystkim wzmocnienie instytucji kontrolnych w taki sposób, by mogły one skutecznie reagować na przypadki tego typu nieuczciwości w życiu publicznym. Instytucje kontrolne powinny działać, mając na celu dobro wspólne i wiarygodność państwa. Zatem ich istnienie i działanie są istotnymi elementami zapewniania jawności i przejrzystości w życiu publicznym oraz sprzyjają zwiększaniu zaufania obywateli do władz.

Zmiany konstytucyjne

Po 1989 r. najwyższym aktem prawnym w dalszym ciągu była Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1952 r. Planowane zmiany ustrojowe wymagały uchwalenia nowej ustawy zasadniczej. Pierwsze próby tego zadania podjęto już w 1989 r., po zakończeniu obrad Okrągłego Stołu. Na mocy dokonanych w kwietniu 1989 r. nowelizacji **przywrócono Senat i urząd Prezydenta RP**, który zastąpił dotychczas funkcjonującą Radę Państwa. Powołano także **Krajową Radę Sądownictwa**.

Wprowadzona nowela nie wyczerpywała jednak ogromu zmian, jakie powinny zająć w Konstytucji, dlatego pod koniec 1989 r. wprowadzono kolejne nowelizacje. W grudniu 1989 r. oficjalnie zmieniono nazwę państwa – Polską Rzeczpospolitą Ludową zastąpiła **Rzeczpospolita Polska**. Od tej pory można mówić o funkcjonowaniu **III RP**. W kraju miały obowiązywać zasady demokratycznego państwa prawnego. Wprowadzono również **nowe godło państwowe** – orzeł odzyskał złotą koronę. Z konstytucji **usunięto zapisy dotyczące roli partii komunistycznej w rządzeniu państwem**.

Z uwagi na przedłużające się prace nad nową konstytucją w 1992 r. podjęto decyzję o przyjęciu ustawy konstytucyjnej o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym, zwanej **małą konstytucją**. Została ona uchwalona **17 października 1992 r.** Dokument ten miał usprawnić działania poszczególnych organów państwa przez wprowadzenie zasad ich funkcjonowania oraz wzajemnej zależności. Mimo swego niepełnego kształtu mała konstytucja znosiła zasady wprowadzone na mocy Konstytucji PRL z 1952 r. Zapisy ustawy konstytucyjnej funkcjonowały aż do uchwalenia nowej, obowiązującej dotychczas Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Mała konstytucja z 1992 r. precyzowała również **zasady funkcjonowania samorządu terytorialnego**. Stał się on podstawową formą organizacji lokalnego życia publicznego. Wprowadzone przepisy dawały jednostkom samorządu terytorialnego **osobowość prawną**. Również w ramach samorządów miała zostać zachowana **zasada demokratycznego państwa prawnego**, między innymi przez organizację wyborów do organów stanowiących i wykonawczych. Tym samym określono podstawowe zasady działania samorządu terytorialnego, który został przywrócony w Polsce już w 1990 r. Do końca 1998 r. istniał on tylko na poziomie gminy, a od 1999 r., w wyniku reformy administracyjnej, wprowadzono trójszczeblowy podział samorządu terytorialnego: gminy, powiaty i województwa (co omówiono w kolejnych rozdziałach podręcznika).

nowela
kwietniowa

III Rzeczpospolita

mała konstytucja

- **Osobowość prawna jednostek samorządu terytorialnego (JST)** jest jedną z konstytucyjnych zasad ustrojowych (wskazuje na nią art. 165 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.). Oznacza ona, że jednostki samorządu terytorialnego od chwili ich utworzenia mają zarówno pewne prawa, jak i obowiązki. Mają one również zdolność do podejmowania zobowiązań (np. zawierania umów, zaciągania kredytów) w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność. Osobowość prawna jest niezbędna w celu zapewnienia jednostkom samorządu terytorialnego samodzielności finansowej. Wyrazem posiadania przez samorządy osobowości prawnej jest również posiadanie przez nie mienia komunalnego (np. własnych budynków czy terenów inwestycyjnych).
- **Zasada demokratycznego państwa prawnego** jest kolejną konstytucyjną normą (precyzuje ją art. 2 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.). Zasada ta w centrum stawia obowiązujące przepisy prawne. Zgodnie z nią organy państwowe mogą czynić jedynie to, co jest dozwolone przez obowiązujące prawo – zobowiązane są zatem działać na podstawie i w granicach prawa. W państwie, w którym obowiązuje ta zasada, nadrzędną pozycję przypisuje się prawu stanowionemu, a więc dozwolone jest wszystko, czego to prawo nie zakazuje.

Pierwsze wolne wybory prezydenckie

Wybory prezydenckie z 1990 r. były pierwszymi w pełni **równymi, wolnymi i powszechnymi** wyborami, które przeprowadzono w głosowaniu tajnym. Odbłyły się w dwóch turach: pierwsza 25 listopada, a druga 9 grudnia. Poprzedniego prezydenta Wojciecha Jaruzelskiego wybrało Zgromadzenie Narodowe, a nie bezpośrednio wyborcy. Swoją urzęd sprawował on od 19 lipca 1989 r. do 22 grudnia 1990 r. Początkowo jego kadencja miała wynosić 6 lat, jednak w trakcie urzędowania wprowadzono do konstytucji zapisy o wyborach powszechnych. W związku z wprowadzoną zmianą skrócono także kadencję prezydenta Jaruzelskiego.

pierwsze
wolne wybory

W kwietniu 1990 r. zaczęto się zastanawiać, kto zostanie przyszłym prezydentem. Ówczesny premier Tadeusz Mazowiecki cieszył się największym poparciem (24%) spośród wszystkich potencjalnych kandydatów. Porozumienie Centrum zaczęło domagać się wówczas dymisji Jaruzelskiego. W odpowiedzi na to prezydent sam zdecydował się zrezygnować z zajmowanego urzędu. W związku z tym zarządzono przeprowadzenie wcześniejszych wyborów. Po przyjęciu uchwały w tej sprawie przez Sejm zostały ogłoszone wcześniejsze wybory.

Kandydatom na stanowisko prezydenta postawiono wiele warunków, do których należały między innymi: bycie obywatelem Polski, wiek co najmniej 35 lat, korzystanie z pełni praw wyborczych do Sejmu, a także zebranie 100 tysięcy podpisów poparcia przed zgłoszeniem kandydatury. Zwycięzcą miał zostać **kandydat**, który w głosowaniu uzyska **co najmniej 50% głosów**. W przypadku gdy żaden z kandydatów nie osiągnąłby takiego wyniku, miała zostać przeprowadzona druga tura wyborów. Wzięliby w niej udział dwaj kandydaci z największym poparciem w pierwszej turze.

O stanowisko prezydenta ubiegało się **16 kandydatów**, jednak jedynie 6 zgromadziło wymaganą liczbę 100 tysięcy podpisów poparcia, której nie zakwestionowała Państwowa Komisja Wyborcza. Walka wyborcza rozgrywała się między tymi osobami. **Lech Wałęsa** swoją kampanię prezydencką oparł na łagodzeniu skutków planu Balcerowicza oraz na uwłaszczeniu polegającym na przekazaniu każdemu obywatelowi 100 milionów złotych.

W pierwszej turze wyborów zagłosowało 60,6% Polaków. Największe poparcie zgromadził Wałęsa. Jednak uzyskał jedynie 39,96% głosów, więc musiał zmierzyć się w drugiej turze ze **Stanisławem (Stanem) Tymińskim**, który niespodziewanie zdobył 23,10% poparcia (pierwotnie sondaże wskazywały na poparcie dla niego na poziomie 1%). W drugiej turze Tymiński oparł swoje działania na pozyskaniu elektoratu pozostałych kandydatów. Wyrażał między innymi sprzeciw wobec uchwalenia ustawy antyaborcyjnej, która w wówczas bardzo dzieliła Polaków. Wypowiadał się także negatywnie na temat stanu wojennego, obowiązującego w Polsce w latach 1981–1983. Był jednak bardzo mocno krytykowany przez media, które na przykład zarzucały mu niejasne interesy finansowe w Afryce i Ameryce Południowej. Również środowiska związane z Kościołem katolickim wzywały do głosowania na osobę, która gwarantuje utrwalenie katolickich wartości w społeczeństwie, czym dały jasny sygnał, że popierają nie Stana Tymińskiego, ale Lecha Wałęsę.

1 grudnia 1990 r., nieco ponad tydzień przed drugą turą wyborów prezydenckich, doszło do spotkania Wałęsy z Tymińskim. Przesądziło ono o wyniku wyborów. Tymiński, który był silnie atakowany, zagroził Wałęsie, że ujawni teczkę z kompromitującymi go materiałami. Nie zrobił jednak tego i odmówił udziału w planowanej debacie. Telewizja publiczna do końca kampanii wyborczej jeszcze mocniej niż dotychczas atakowała Tymińskiego.

Stan Tymiński w trakcie kampanii prezydenckiej w 1990 r.

W drugiej turze wyborów prezydenckich zwyciężył **Lech Wałęsa** – uzyskał **74,25% głosów**. Zwyciężył we wszystkich 49 istniejących wówczas województwach.

Nowy prezydent został zaprzysiężony 22 grudnia 1990 r., co stanowiło symboliczny koniec sprawowania urzędu prezydenta RP na uchodźstwie. Mimo że w kraju prezydenturę sprawował wcześniej Wojciech Jaruzelski, **prezydentem na**

uchodźstwie – w Londynie – w dalszym ciągu pozostawał **Ryszard Kaczorowski**. Podczas zaprzysiężenia Wałęsy Kaczorowski przekazał mu insygnia II RP, co stanowiło wyraz akceptacji dla nowo wybranego prezydenta oraz ciągłości państwowości polskiej.

Porozmawiajmy

Jakie działania możecie podjąć w swojej gminie, by stać się aktywnymi członkami społeczeństwa obywatelskiego? Zróbcie w klasie burzę mózgów i ustalcie, co możecie zrobić w tym zakresie.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij, czym jest społeczeństwo obywatelskie. Podaj przykłady jego występowania we współczesnej Polsce.
2. Przedstaw, na czym polegał plan Sachsa-Balcerowicza.
3. Wyjaśnij różnicę między prywatyzacją a reprivatyzacją.
4. Wskaż skutki korupcji dla życia społecznego, gospodarczego oraz politycznego.
5. Wymień i scharakteryzuj zasady, jakie panują w demokratycznym państwie prawa.
6. Omów przebieg i konsekwencje pierwszych wolnych wyborów prezydenckich w Polsce w 1990 r.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- **Spółeczeństwo obywatelskie** dotyczy sfery działań zbiorowych, które są podejmowane dobrowolnie oraz wynikają z interesów, celów lub wartości ważnych dla danej grupy ludzi i odnoszących się do dobra wspólnego. Często przyjmuje formę niezinstytucjonalizowaną, cechującą się wysokim stopniem samoorganizacji. Jest charakterystyczne dla ustrojów demokratycznych. s. 46
- Społeczeństwo obywatelskie **w Polsce rozwinęło się po 1989 r.** Napotykało jednak na wiele przeszkód, takich jak niski poziom zaufania społeczeństwa do władz oraz roszczeniowe postawy społeczne. Obecnie można jednak mówić w Polsce o rozwiniętym społeczeństwie obywatelskim. Przejawami tego są m.in. **konsultacje społeczne, uchwalanie budżetu obywatelskiego** oraz występowanie wielu ruchów i inicjatyw społecznych. s. 47
- Po 1989 r. **sytuacja gospodarcza w Polsce** spowodowała konieczność przeprowadzenia gruntownych **reform**. Misję tę powierzono **Leszkowi Balcerowiczowi**, ministrowi finansów oraz wicepremierowi. Program zmian został w późniejszym czasie nazwany **planem Balcerowicza** lub też **planem Sachsa-Balcerowicza**. Polegał na wprowadzeniu **10 ustaw**, które przyjęto w **1989 i 1990 r.** Zmianie podlegały m.in. sektor bankowy, sektor podatkowy i rynek pracy. s. 49

s. 50

- **Plan Balcerowicza** opierał się na bardzo ambitnych założeniach i nie wszystkie udało się zrealizować. **Inflacja spadła** i wprowadzono podstawy gospodarki rynkowej. Plan był jednak krytykowany – głównie ze względu na to, że wywołał recesję gospodarczą oraz spowodował znaczny **wzrost poziomu bezrobocia**. W późniejszym czasie konieczna okazała się również **denominacja waluty**.

s. 51

- Zmiany ustrojowe, które zaszły w Polsce po 1989 r., sprawiły również, że konieczne było przeprowadzenie **procesu reprivatyzacji**. Proces ten oznacza przekazywanie prywatnym właścicielom majątku, który wcześniej znajdował się już w rękach prywatnych, ale przez pewien okres, z różnych przyczyn, pozostawał we władaniu państwa.

s. 52

- Jednym z najistotniejszych zagrożeń dla efektywności państwa jest **korupcja**. Może ona występować na wielu polach, m.in. społecznym, gospodarczym i politycznym. Jest to zjawisko bezsprzecznie negatywne, podważające zaufanie obywateli do władz i do skuteczności działania organów państwowych. Jednym z zadań państwa powinno zatem być jej zwalczanie.

s. 54

- Po 1989 r. doszło również do **zmian konstytucyjnych**. Na mocy przeprowadzonych w kwietniu i w grudniu 1989 r. nowelizacji **przywrócono Senat i urząd prezydenta RP**, który zastąpił dotychczas funkcjonującą Radę Państwa. Powołano także **Krajową Radę Sądownictwa**. Oficjalnie **zmieniono nazwę państwa na Rzeczpospolitą Polską**. W III RP obowiązywać miały zasady demokratycznego państwa prawnego.

s. 54

- Z uwagi na przedłużające się prace nad nową konstytucją w 1992 r. podjęto decyzję o przyjęciu ustawy konstytucyjnej o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym, zwanej **małą konstytucją**. Zapisy małej konstytucji funkcjonowały aż do uchwalenia nowej, obowiązującej dotychczas Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.

s. 55

- W 1990 r. odbyły się w Polsce **pierwsze po II wojnie światowej w pełni równe, wolne i powszechne wybory prezydenckie**. W ich wyniku **prezydentem** kraju został **Lech Wałęsa**. Wcześniej urzędujący prezydent – Wojciech Jaruzelski – nie był uznawany przez władze znajdujące się w Londynie na uchodźstwie. W grudniu 1990 r. insygnia władzy przekazał Lechowi Wałęsie ostatni **prezydent RP na uchodźstwie – Ryszard Kaczorowski**, w symboliczny sposób kończąc tym samym sprawowanie swojego urzędu.

6. Ideologie polityczne na świecie po 1989 r.

NA TEJ LEKCJI:

- scharakteryzujesz zmiany w programach zachodnich partii politycznych;
- dowiesz się, z czego wynikał wzrost popularności programów wolnorynkowych i konserwatywno-liberalnych, takich jak „nowa prawica” i neoliberalizm.

Ideologie polityczne w latach 80. i 90. XX w.

Okres po 1989 r. obfitował w przemiany zarówno na scenie międzynarodowej, jak i krajowej. W następstwie tego zmiany zachodziły również w partiach politycznych. Najważniejsza okazała się zmiana systemu monopartyjnego na pluralistyczny, co wystąpiło w krajach byłego bloku wschodniego. Zmiany wprowadzano jednak również w partiach zachodnioeuropejskich – lewicowych oraz prawicowych.

W przypadku lewicy należy zaznaczyć, że po zakończeniu **II wojny światowej** znaczny wzrost popularności dotyczył **partii socjaldemokratycznych**, które w okresie osłabiania się bloku wschodniego i jego upadku w dalszym ciągu cieszyły się dużą popularnością. Z tej rodziny partii zaczęły wyłaniać się **partie lewicowo-socjalistyczne**, które od przełomu lat 60. i 70. XX w. poszukiwały swojego miejsca między socjaldemokracją a ugrupowaniami komunistycznymi. Popularność zdobywały również partie wpisujące się w nurt **ekologizmu** – ich następczynią jest obecnie Partia Zielonych. Najwcześniej takie ugrupowania zaczęły się pojawiać w Finlandii, Austrii, Niemczech, Francji, Luksemburgu oraz Islandii, a następnie zdobywały zwolenników w kolejnych krajach.

Logotyp Partii Zielonych

Popularność zdobywały jednak nie tylko ugrupowania umiarkowane, lecz także skrajne. Przykładem może być **Francuska Partia Komunistyczna**, która w 1981 r. zdobyła bezwzględną większość w wyborach parlamentarnych. Pod rządami partii komunistycznej we Francji wprowadzono szereg reform o charakterze socjalnym, dokonano również nacjonalizacji dużych przedsiębiorstw działających w branży chemicznej, militarnej oraz w sektorze finansowym. Prowadzona polityka gospodarcza była charakterystyczna dla tej, która cechowała także partie socjaldemokratyczne świata zachodniego. Partie komunistyczne zdobywały popularność również w Grecji, Portugalii, Hiszpanii czy Włoszech. Swoje programy koncentrowały na ograniczaniu marginalizacji społecznej i na reformach społecznych. W większości były to jednak ugrupowania małe, o stosunkowo niewielkiej skali oddziaływania – cieszyły się ok. 15% poparcia w społeczeństwie.

Francuska Partia Komunistyczna

Logotyp Francuskiej Partii Komunistycznej

Należy również wspomnieć o **partiach konserwatywnych**, które odwoływały się do kwestii religijnych – katolickich bądź protestanckich. W przypadku partii bazujących na chrześcijaństwie popularność zdobyły ugrupowania działające w Austrii, Szwajcarii i Finlandii. Natomiast w państwach skandynawskich oraz Holandii i Szwajcarii dominowały partie o charakterze protestanckim. Ma to ścisły związek ze strukturą wyznaniową poszczególnych państw. Partie te odwoływały się do społecznego kapitalizmu i idei utworzenia **państwa dobrobytu** będącego alternatywą dla tego proponowanego przez partie socjaldemokratyczne. Co ważne, partie chadeckie (odwołujące się do chrześcijańskiej demokracji) charakteryzują się bardzo istotnym indeksem partycypacji w tworzeniu rządów w krajach Europy Zachodniej – uczestniczyły one w ponad połowie wszystkich koalicji tworzących rząd.

Nowa prawica

Nowa prawica

Nowa prawica narodziła się w latach 70. XX w. w Stanach Zjednoczonych. Ruch ten został zapoczątkowany wraz z kampanią wyborczą Ronalda Reagana, który z ramienia Partii Republikańskiej ubiegał się o urząd prezydenta USA. Nowa prawica, głosząc swoje poglądy, dużą wagę przykładała do chrześcijaństwa, a także bardzo konserwatywnie odnosiła się do moralności. Zwolennicy ruchu:

- przeciwstawiali się homoseksualizmowi,
- głosili sprzeciw wobec aborcji,
- postulowali nauczanie religii w szkołach publicznych,
- popierali tradycyjny model rodziny.

Ronald Reagan – prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki w latach 1981–1989

Również w Europie nowa prawica zdobyła popularność. Najbardziej znanym przykładem tego ruchu jest **taczeryzm** – nurt funkcjonujący w Wielkiej Brytanii, nazwany od nazwiska brytyjskiej premier Margaret Thatcher. Przed objęciem stanowiska premier Wielkiej Brytanii w 1979 r. światopogląd Thatcher można było uznać za umiarkowany, ale po 1979 r. zaczęła ona głosić bardzo konserwatywne poglądy. Z tego względu została nazwana **Żelazną Damą**. W trakcie swojej pierwszej ka-

Margaret Thatcher – premier wielkiej Brytanii w latach 1979–1990

dencji na stanowisku premiera koncentrowała się na sprawach międzynarodowych oraz regulacji stosunków z Irlandią Północną. Natomiast druga kadencja wymagała od Thatcher reakcji w związku ze zmierzającą w niekorzystnym kierunku sytuacją gospodarczą Wielkiej Brytanii. W związku z tym premier ograniczała wpływ związków zawodowych oraz podniosła podatki. Jej rządy do dzisiaj są kojarzone z prywatyzacją.

Ruchy nowej prawicy zakładały względny radykalizm moralny oraz przyzwolenie na funkcjonowanie wolnego rynku. Takie podejście wynikało z konieczności odnalezienia się w powojennym świecie przy jednoczesnym zachowaniu tożsamości światopoglądowej odwołującej się do wzorców moralnych.

Przejawem występowania tego ruchu w Polsce było powołanie **Unii Polityki Realnej** w 1987 r. Wśród jej założycieli byli między innymi Ryszard Czarnecki oraz Janusz Korwin-Mikke. Początkowo UPR działała jako stowarzyszenie, z czasem przekształciła się w partię polityczną. W latach 1991–1993 miała w Sejmie trzech posłów. W kolejnych latach nie się udało jej wprowadzić do parlamentu swoich przedstawicieli.

Logotyp Unii Polityki Realnej

Neoliberalizm i programy wolnorynkowe

Po 1989 r. spadało znaczenie konserwatyzmu, a popularność zdobywały ruchy liberalne, przede wszystkim odwołujące się do wolnego rynku. Wynikało to z faktu, że wraz z upadkiem Związku Sowieckiego stało się jasne, że gospodarka centralnie planowana nie pozwoliła na osiągnięcie dobrobytu.

Wolny rynek i neoliberalizm stały się przeciwieństwem gospodarki centralnie planowanej. Uważano, że swoboda działalności gospodarczej pozwoli osiągnąć sukces ekonomiczny. W ruchach neoliberalnych odwoływano się do **Adama Smitha**, jednak jego myśl została wypaczona i ograniczona jedynie do sfery gospodarczej.

Centralną wartością neoliberalizmu jest wolność i własność. W zakresie gospodarki istotne jest nastawienie na zysk. Takie połączenie skutkuje **walką między kolektywizmem a indywidualizmem**, a więc między wartościami dotyczącymi tego, co wspólne, a tym, co własne. Na znaczeniu tracą więc takie wartości, jak współpraca – co jest jednym z najistotniejszych elementów krytyki neoliberalizmu i programów wolnorynkowych.

Nowy ruch zakładający całkowitą wolność działalności gospodarczej nie tylko służył dobru społecznemu, lecz także powodował zwiększanie rozwarstwienia społecznego i pauperyzację (ubożenie) ludności. Ruchy neoliberalne i wolnorynkowe

neoliberalizm

programy
wolnorynkowe

silnie krytykowano w trakcie kryzysu finansowego z 2007 r. Stało się jasne, że aby zapobiec podobnym sytuacjom, niezbędna jest interwencja państwa regulująca wolny rynek.

PYTANIA I POLECENIA

1. Omów główne założenia ruchu komunistycznego, wolnorynkowego oraz nowej prawicy.
2. Wymień państwa, w których w latach 80. XX w. funkcjonowały idee komunistyczne oraz zwolennicy nowej prawicy.
3. Wyjaśnij, co spowodowało wzrost znaczenia ruchów wolnorynkowych po 1989 r.

PODSUMOWANIE LEKCJI

s. 59

- Po II wojnie światowej popularność zdobywały nie tylko ugrupowania umiarkowane, lecz także skrajne. Przykładem jest **Francuska Partia Komunistyczna**, która w 1981 r. zwyciężyła w wyborach parlamentarnych.

s. 60

- W świecie anglosaskim (Stany Zjednoczone Ameryki, Wielka Brytania, Kanada) dominowały w tym czasie ruchy konserwatywne, odwołujące się do religii i wynikających z niej zasad moralnych. Ruchy **nowej prawicy** zakładały względny radykalizm moralny przy jednoczesnym przyzwoleniu na funkcjonowanie wolnego rynku.

s. 61

- Wzrost popularności po II wojnie światowej ruchów politycznych o charakterze **konserwatywno-liberalnym** oraz znaczenia **programów wolnorynkowych** wynikał z chęci zapewnienia obywatelom dobrobytu. W związku z tym szukano dróg, które pomogą osiągnąć sukces ekonomiczny i gospodarczy, jednak nie rezygnowano z – często konserwatywnych – dotychczasowych poglądów.

PODSUMOWANIE PRZED SPRAWDZIANEM

1. Polska w okresie rządów Edwarda Gierka

- **Kryzys gospodarczy w Polsce za rządów Władysława Gomułki** był nieuchronny i wynikał z wad gospodarki socjalistycznej opartej na centralnym sterowaniu. s. 8
- Próba zaradzenia kryzysowi gospodarczemu przez masowe podniesienie cen doprowadziła do **robotniczych buntów na Wybrzeżu w grudniu 1970 r.** Gomułka podjął decyzję o użyciu wojska i broni palnej. W wyniku tych wydarzeń zginęło kilkadziesiąt osób, a demonstracje stłumiono. s. 9
- Nowe władze państwowe na czele z **Edwardem Gierkiem** odwołały podwyżki cen. Sprawcy masakry z Grudnia '70 nie zostali ukarani. Gierek, aby uniknąć na przyszłość podobnych wystąpień, rozpoczął **wielkie inwestycje gospodarcze dzięki kredytom z Zachodu.** s. 11
- Na skutek kolejnej decyzji o **podwyżce cen w czerwcu 1976 r.** doszło do **demonstracji i zamieszek na Mazowszu.** s. 12
- Epoka odprężenia wymusiła na reżimie Gierka ograniczenie represji przeciwko opozycji. Członkowie opozycji powołali **Komitet Obrony Robotników**, aby w sposób jawny oraz legalny wspierać materialnie i prawnie ofiary represji po Czerwcu '76. s. 14
- Przełomem w budzeniu masowego entuzjazmu i nadziei na solidarną walkę przeciwko władzy komunistycznej okazał się **wyбір Karola Wojtyły na papieża.** s. 16

2. Rozwój ruchu społecznego „Solidarność” i droga do stanu wojennego

- **Pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Polski** odbyła się w **czerwcu 1979 r.** Pozwoliła ona na odbudowę więzi społecznej na poziomie ogólnonarodowym. s. 18
- Na przełomie lat 70. i 80. XX w. doszło do załamania się kompromisu komunistycznej władzy ze społeczeństwem. Decyzja władz o kolejnej podwyżce cen doprowadziła do **fali strajków na Lubelszczyźnie i w Trójmieście w lipcu i sierpniu 1980 r.** s. 20
- W rezultacie **porozumień sierpniowych w 1980 r.** powstał **Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”.** s. 21
- Na **I Zjeździe „Solidarności” we wrześniu i październiku 1981 r.** sformułowano program stopniowego przejmowania władzy na szczeblu lokalnym. Dla rządzących oznaczało to sygnał do rozprawy z demokratyczną opozycją. s. 22
- **Stan wojenny wprowadzono 13 grudnia 1981 r.** s. 24

3. Załamanie się systemu komunistycznego w ZSRS

- Na przełomie lat 70. i 80. na Zachodzie pojawiała się grupa przywódców zdecydowanych stawić **opór ekspansji komunizmu.** Przewodniczył im **prezydent USA Ronald Reagan.** s. 28
- W połowie lat 80. próbę **reform w ZSRS**, zwanych **pierestrojką**, zainicjował nowy przywódca sowiecki **Michaił Gorbaczow.** Doprowadziła ona jednak do załamania się gospodarki socjalistycznej i wzrostu tendencji niepodległościowych wśród narodów zniewolonych przez Związek Sowiecki. s. 30
- Postępujący upadek komunistycznej władzy w Polsce oraz brak sprzeciwu ze strony rządzącego w ZSRS Gorbaczowa zachęcił do **porozumienia między opozycją a komunistami na Węgrzech** oraz do pokojowego **obalenia reżimów komunistycznych w NRD i Czechosłowacji.** Inny przebieg miała **Jesień Narodów w Rumunii**, gdzie doszło do rewolucji zakończonej **śmiercią komunistycznego dyktatora Nicolae Ceaușescu.** s. 31
- Przywracaniu demokracji w krajach sowieckiej strefy wpływów towarzyszyło **zakończenie zimnej wojny.** W 1990 r. doszło do **zjednoczenia Niemiec**, a w 1991 r. **rozwiązano Układ Warszawski.** Rozpad sowieckiego imperium postępował, a poszczególne republiki ogłaszały niepodległość. **8 grudnia 1991 r. prezydenci Rosji, Ukrainy i Białorusi rozwiązyali ZSRS.** s. 32

4. Bilans PRL. Narodziny i funkcjonowanie III Rzeczypospolitej

- s. 40 • W efekcie **porozumień Okrągłego Stołu w czerwcu 1989 r.** doszło do częściowo wolnych wyborów, w których komuniści ponieśli niespodziewaną klęskę. W kierownictwie „Solidarności” zwyciężyła jednak postawa kompromisu z komunistami, czego symbolem stały się **wybór Wojciecha Jaruzelskiego na prezydenta** oraz **powołanie rządu premiera Tadeusza Mazowieckiego**.
- s. 43 • Czasy PRL-u były naznaczone **przemocą i terrorem**, na których w dużym stopniu opierała się władza komunistów. Nieudane inwestycje doprowadziły do **regresu gospodarczego**, choć niektóre komunistyczne inwestycje przetrwały do dziś.
- s. 44 • W kulturze stopniowo **odchodzono od socrealizmu**, jednak pracę artystów nadal poddawano **cenzurze**. Literaci, także ci przebywający na emigracji, publikowali w tzw. **drugim obiegu**. Prężnie rozwijała się też kinematografia.

5. Polska po 1989 r.

- s. 46 • **Spółeczeństwo obywatelskie** dotyczy sfery działań zbiorowych, które są podejmowane dobrowolnie oraz wynikają z interesów, celów lub wartości ważnych dla danej grupy ludzi i odnoszących się do dobra wspólnego. Często przyjmuje formę niezinstytucjonalizowaną, cechującą się wysokim stopniem samoorganizacji.
- s. 47 • Społeczeństwo obywatelskie w **Polsce rozwinęło się po 1989 r.** Napotykało jednak na wiele przeszkód, takich jak niski poziom zaufania społeczeństwa do władz oraz roszczeniowe postawy społeczne.
- s. 49 • Po 1989 r. **sytuacja gospodarcza w Polsce** spowodowała konieczność przeprowadzenia gruntownych reform. Misję tę powierzono **Leszkowi Balcerowiczowi**, ministrowi finansów oraz wicepremierowi. Program zmian został w późniejszym czasie nazwany planem Balcerowicza lub też **planem Sachsa-Balcerowicza**.
- s. 54 • Po 1989 roku doszło również do **zmian konstytucyjnych**. **Przywrócono Senat i urząd Prezydenta RP**, **powołano Krajową Radę Sądownictwa** oraz **oficjalnie zmieniono nazwę państwa na Rzeczpospolitą Polską**, w której obowiązywać miały zasady demokratycznego państwa prawnego.
- s. 54 • W **1992 roku** podjęto decyzję o przyjęciu Ustawy Konstytucyjnej o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym, zwanej **małą konstytucją**. Zapisy małej konstytucji funkcjonowały aż do uchwalenia nowej, obowiązującej dotychczas **Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku**.
- s. 55 • W **1990 r.** odbyły się w Polsce pierwsze po II wojnie światowej w **pełni równe, wolne i powszechne wybory prezydenckie**. W ich wyniku **prezydentem kraju został Lech Wałęsa**.

6. Ideologie polityczne na świecie po 1989 r.

- s. 59 • Po II wojnie światowej popularność zdobywały nie tylko ugrupowania umiarkowane, lecz także skrajne. Przykładem jest **Francuska Partia Komunistyczna**, która w 1981 r. zwyciężyła w wyborach parlamentarnych.
- s. 60 • W świecie anglosaskim (Stany Zjednoczone Ameryki, Wielka Brytania, Kanada) dominowały w tym czasie ruchy konserwatywne, odwołujące się do religii i wynikających z niej zasad moralnych. **Ruchy nowej prawicy** zakładały względny radykalizm moralny przy jednoczesnym przyzwoleniu na funkcjonowanie wolnego rynku.
- s. 61 • Wzrost popularności po II wojnie światowej ruchów politycznych o charakterze **konserwatywno-liberalnym** oraz znaczenia **programów wolnorynkowych** wynikał z chęci zapewnienia obywatelom dobrobytu. W związku z tym szukano dróg, które pomogą osiągnąć sukces ekonomiczny i gospodarczy, jednak nie rezygnowano z – często konserwatywnych – dotychczasowych poglądów.

II. Świat i Polska na przełomie tysiącleci: sukcesy i porażki transformacji

- ▶ Najważniejsze kwestie polityczne i cywilizacyjne w świecie przełomu XX i XXI w.
- ▶ Polska w dekadzie lat 90.
- ▶ Unia Europejska. Polska w strukturach Zachodu

1. Najważniejsze kwestie polityczne i cywilizacyjne w świecie przełomu XX i XXI w.

NA TEJ LEKCJI:

- dowiesz się, czym jest Nowy Światowy Ład oraz nauczysz się podawać przykłady jego funkcjonowania;
- przekonasz się, czym jest globalizacja oraz w jakich kontekstach można o niej mówić;
- wyjaśnisz przyczyny i konsekwencje zmian politycznych w Afryce;
- scharakteryzujesz przejawy wzrostu znaczenia Chin w polityce światowej;
- poznasz politykę Rosji pod rządami Władimira Putina;
- zrozumiesz, czym są terroryzm oraz wojna z terroryzmem;
- wymienisz przykłady prześladowań religijnych.

Nowy Ład Światowy i jego znaczenie dla funkcjonowania społeczności międzynarodowej

Porządek międzynarodowy jest kształtowany przez prawo międzynarodowe, natomiast ład międzynarodowy oznacza pewną równowagę sił między państwami, która pozwala na kształtowanie relacji między nimi. Zatem jest to pewna wizja tego, jak będą wyglądać stosunki międzynarodowe.

Przykładem ładu międzynarodowego był porządek uchwalony na **kongresie wiedeńskim** w 1815 r. Zgodnie z nim nad sytuacją międzynarodową czuwało tzw. Święte Przymierze, a więc trzy mocarstwa: Niemcy, Prusy i Rosja. Nowy porządek ustalono także po I wojnie światowej, w **Wersalu**. Ten międzywojenny ład międzynarodowy zakładał, że państwa powinny ograniczyć swoje zapędy w zakresie siłowego rozstrzygnięcia sporów i konfliktów.

Pałac Schönbrunn (czytaj: szynbrun) w Wiedniu – miejsce obrad kongresu wiedeńskiego w 1815 r.

Wiara w pokojowe dążenia państw spowodowała, że dotychczasowy ład okazał się niestabilny, co ukazała II wojna światowa. Dlatego też po wojnie zaczęto poszukiwać innego modelu. Ład powojenny, tzw. **ład jałtańsko-poczdamski**, opierał się na dwóch filarach: Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) tworzącej system bezpieczeństwa zbiorowego oraz podziale stref wpływów między dwa mocarstwa – Związek Sowiecki i Stany Zjednoczone. System ten był wzmocniony umowami międzynarodowymi, które miały minimalizować ryzyko użycia siły. Został on zatem oparty na **polityce wzajemnego odstraszania**.

Upadek Związku Sowieckiego spowodował, że jedno z dwóch ogniw ówczesnego ładu międzynarodowego zniknęło. Zatem znów konieczne stało się poszukiwanie nowej formuły, na podstawie której można budować relacje międzynarodowe. Pojawiło się wiele koncepcji, a najważniejsze z nich zakładały budowę **Nowej Pentarchii**. Zgodnie z zamysłem twórców tej koncepcji nad ładem międzynarodowym czuwa pięć ośrodków siły: USA, Japonia, Chiny, Unia Europejska oraz Rosja. Podział wpływów między te ośrodki miał gwarantować, że zarówno pod względem militarnym, jak i politycznym żadne państwo nie uzyska znaczącej przewagi, która pozwoli mu na wywołanie konfliktu.

Pozostałości muru berlińskiego oddzielającego zachodnią część miasta od wschodniej oraz berliński znak ścienny na drodze

Drugą wizją jest **Pax Consortis** (czytaj: paks konsortis), zakładający ład multipolarny. Zgodnie z tą koncepcją po upadku Związku Sowieckiego zmniejszy się również siła Stanów Zjednoczonych. Tym samym dwa najsilniejsze państwa stracą na znaczeniu, a przyszłe relacje międzynarodowe będą kształtowane przez wiele

państw, w założeniu równoważnych i o porównywalnej sile. Trudno jednak zgodzić się, że ta koncepcja mogłaby zaistnieć. Stany Zjednoczone i Rosja nawet po zakończeniu zimnej wojny miały znaczącą przewagę militarną nad innymi państwami.

Kolejny istotny pomysł na ustalenie się ładu międzynarodowego koncentrował się wokół **świata unipolarnego**, w którym występuje jeden ośrodek siły – Stany Zjednoczone. Koncepcja ta zakładała, że po upadku Związku Sowieckiego to Stany Zjednoczone staną się mocarstwem zdolnym do utrzymania światowego ładu.

Pojawiały się również mniej znaczące koncepcje, takie jak **Pax Nipponica** (czytaj: paks nipponika; Japonia jako mocarstwo światowe w ramach systemu unipolarnego) oraz **Bigemonia** (ład oparty na sojuszu Japonii i Stanów Zjednoczonych). Jednak nie zyskały one takiej popularności, jak opisane powyżej Nowa Pentarchia, ład multipolarny oraz unipolarny.

Przedstawione koncepcje są pewnymi teoretycznymi konstrukcjami. W praktyce okazało się, że najbliższy rzeczywistości jest ład unipolarny, ale działania poszczególnych państw sprawiają, że Stany Zjednoczone są najsilniejszym państwem. Obok nich na arenie międzynarodowej funkcjonują również inne podmioty.

system unipolarny

nowy ład
międzynarodowy

propozycje nowego ładu międzynarodowego

Nowa
PentarchiaPax
ConsortisŁad
unipolarnyŁad
multipolarnyPax
Nipponica

Bigemonia

Nowy ład międzynarodowy swój pierwszy test zdał podczas **I wojny w Zatoce Perskiej** w 1990 r. Irak, bardzo osłabiony gospodarczo i politycznie po zakończonej w 1988 r. wojnie z Iranem, zdecydował się zaatakować Kuwejt. Agresja miała zagwarantować irackim władzom dostęp do kuwejckich złóż ropy naftowej. Saddam Hussein (czytaj: husajn) rządzący w tamtym czasie Irakiem liczył, że zmiany w Europie (osłabienie Związku Sowieckiego, Jesień Narodów) powstrzymają odpowiedź państw zachodnich na tę agresję. Stało się jednak inaczej – Stany Zjednoczone podjęły działania skierowane przeciwko stronie atakującej: na Irak nałożono sankcje, zakazano handlu z tym państwem oraz zawieszono ruch lotniczy, a iraccy przywódcy stracili dostęp do swoich środków finansowych gromadzonych na zagranicznych kontach. USA pokazały zatem, że są liderem, który jest w stanie zaktywizować inne państwa do działania. Siły amerykańskie brały również udział w wyzwoleniu Kuwejtu, mając ku temu mandat ONZ.

Rola Stanów Zjednoczonych zyskała więc na znaczeniu pod wpływem wydarzeń w Zatoce Perskiej. Duże nadzieje pokładano również w ONZ. Zdolności ONZ opierają się w dużej mierze na Radzie Bezpieczeństwa, która do podjęcia decyzji potrzebuje jednomyślności stałych członków. W przypadku, gdy agresorem jest państwo posiadające status członka stałego, Rada Bezpieczeństwa nie może zastosować sankcji przeciwko niemu. Przykładem jest Federacja Rosyjska, która w 2014 r.

anektowała Krym, a w 2022 r. zaatakowała niepodległą Ukrainę. Funkcjonujący ład międzynarodowy nie jest zatem idealny, a społeczność międzynarodowa cały czas poszukuje rozwiązań gwarantujących harmonijne i pokojowe współistnienie.

Globalizacja i jej wpływ na świat w końcu XX w.

Na ład międzynarodowy znacząco wpływa **globalizacja**. To bardzo szerokie pojęcie – najogólniej można stwierdzić, że globalizacja jest procesem znoszenia barier międzypaństwowych (np. w handlu, podróżowaniu). W jej wyniku następuje integracja rynków, kapitału i siły roboczej. Jej obecność wiąże się z postępem technologicznym, jednak – co ważne – nigdy jeszcze nie następowała ona tak szybko, jak obecnie. Globalizacja ma znaczenie nie tylko społeczne, lecz także gospodarcze i polityczne. W aspekcie gospodarczym szczególnie istotna jest **integracja rynków finansowych**. Przepływy finansowe stają się bardzo szybkie, a bariery w ich dokonywaniu praktycznie nie istnieją. Tym samym ogromne środki finansowe „wędrują” między krajami. Ma to również wydźwięk polityczny – rezerwy finansowe w obcych walutach gromadzone przez poszczególne państwa są niekiedy tak duże, że ich uwolnienie mogłoby załamać gospodarkę pojedynczego kraju. Przykładowo: Chiny posiadają rezerwy w wysokości 3 bln dolarów amerykańskich (są to największe rezerwy na świecie). Ich uwolnienie mogłoby spowodować, że gospodarka amerykańska uległaby załamaniu.

Drugim istotnym aspektem globalizacji jest **nowa rewolucja technologiczna**. Rozwój środków komunikacji jeszcze nigdy nie następował tak prędko. Sprzyja to przesyłaniu olbrzymich ilości danych. To rodzi nowe zagrożenia, z których jeszcze do niedawna nie zdawaliśmy sobie sprawy, jak podejrzenie o wpływ rosyjskich służb specjalnych na wyniki wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych w 2016 r.

Znacznie szybsze i łatwiejsze niż kiedyś stają się również **podróże**. Ich skala oraz natężenie powodują, że globalizacji podlegają również zagrożenia, takie jak **choroby**. Światowa Organizacja Zdrowia szacuje, że w 2021 r. na świecie 38,8 mln osób żyło z wirusem HIV. Mimo że jakość opieki medycznej coraz bardziej się poprawia, a o samym wirusie wiemy coraz więcej, występuje on w niemal każdym zakątku świata. Drugim przykładem zglobalizowania zagrożenia jest choroba SARS. W 2002 r. w Chinach wykryto pierwsze zakażenie wirusem SARS-1. Istniało ryzyko, że wirus szybko rozprzestrzeni się po świecie, co nastąpić miało w wyniku podróży. Wirus dotarł do 28 krajów, gdzie zachorowało 8 tys. ludzi, a zmarły 774 osoby. Najwięcej chorych odnotowano w Chinach i Hongkongu (ponad 7 tys.). W innych krajach chorzy stanowili pojedyncze przypadki. Dla porównania pandemia COVID-19, wywołana w 2020 r. przez bardzo podobny wirus, pochłonęła życie 6,6 mln osób, a zachorowały blisko 662 mln ludzi. Jak pokazuje ten przykład, mobilność ludzi przyczynia się do szerzenia się zagrożeń.

Globalizacja sprzyja również **terroryzmowi**. Sama globalizacja nie stanowi przyczyny terroryzmu, gdyż ten istniał już wcześniej. Zmienia się jednak psychologiczne znaczenie aktów terrorystycznych. Terrorysty są w stanie dotrzeć ze swoimi żądaniami oraz przekazem w krótkim czasie do bardzo dużej liczby osób. Tym samym działania ugrupowań terrorystycznych zyskują rozgłos.

zamach na
World
Trade Center

Terroryzm i wojna z terroryzmem

11 września 2001 r. to data, która na stałe zapisała się w historii ludzkości. W tym dniu przeprowadzono największy w historii świata zamach terrorystyczny. **Al-Quaida** (czytaj: al-kaida) – terrorystyczne islamskie ugrupowanie – porwała cztery samoloty pasażerskie. Dwa z nich trafiły w wieżowce **World Trade Center** (czytaj: łord trejd senter) w Nowym Jorku, jeden – w budynek Pentagonu, a ostatni samolot rozbił się w Pensylwanii (miał najpewniej uderzyć w Białą Dom lub w Kapitol).

Wieże World Trade Center płonące po uderzeniu w nie porwanych samolotów

Nowy Jork po ataku terrorystycznym. Usuwanie gruzów z zawalonych budynków World Trade Center zajęło 8 miesięcy.

W wyniku zamachów zginęło 2996 osób. Wiele kolejnych straciło życie na skutek chorób będących następstwem ataku (np. chorób płuc wywołanych wdychaniem pyłu podczas akcji ratunkowej). Rannych zostało 6291 osób. Atak miał duże konsekwencje zarówno dotyczące zdrowia i bezpieczeństwa publicznego, jak i psychologiczne oraz gospodarcze. W wielu krajach kompetencje służb specjalnych zostały wzmocnione, uchwalono również akty prawne o charakterze antyterrorystycznym. Wzmocniono ochronę na lotniskach, wprowadzono tam drobiazgowe kontrole i znaczne ograniczenia w zakresie wnoszenia płynów na pokład samolotów. W samym Nowym Jorku po atakach wybuchła panika, gdyż ludzie starali się opuścić miasto w obawie przed zagrożeniem. W aspekcie gospodarczym doszło do zamknięcia ruchu powietrznego nad Stanami Zjednoczonymi i Kanadą na niemal 2 tygodnie. Jeszcze dłużej nie działała nowojorska giełda na Wall Street. Odnotowano znaczący kryzys w branży turystycznej, gdyż ludzie jeszcze przez długi czas po ataku obawiali się podróży samolotami.

Ataki zszokowały całą społeczność międzynarodową. Tego dnia USA wypowiedziały także **wojnę z terroryzmem**. **Działania wojenne** rozpoczęły się w październiku 2001 r. **na terytorium Afganistanu**. Wymierzone były przeciwko przywódcy al-Quaidy, odpowiedzialnej za dokonanie zamachu, Osamie bin Ladenowi. Ostrzeżano miejsca, w których miały znajdować się bazy szkoleniowe terrorystów na ob-

wojna
z terroryzmem

szarze Afganistanu. W działania były zaangażowane siły NATO, ponieważ atak na USA uznano za atak na całą organizację. W wyniku operacji udało się obalić Osamę bin Ladena. Wielu jego zwolenników złapano i przetrzymywano w więzieniu Guantanamo na Kubie, gdzie z dużym prawdopodobieństwem poddawano ich torturom.

Miejsce po zawalonych wieżach World Trade Center – władze miasta nie zdecydowały się na odbudowę zburzonych budynków. Z szacunku dla ofiar ataku miejsce po budynkach zostało przekształcone w park pamięci. Z zarysów fundamentów w ciemności w powietrzu wzbija się tona światła, która ma upamiętniać stojące tu kiedyś budowle.

W ramach wojny z terroryzmem w 2003 r. dokonano również **inwazji na Irak**, w wyniku której obalono rząd Saddama Husseina. **Takim działaniem była też wojna w Syrii w 2011 r., w której uczestniczyło radykalne Państwo Islamskie.** Ta wojna jednak rozpoczęła się od powstania przeciwko reżimowi Baszara al-Assada.

Celem wojny z terroryzmem były tzw. **wyprzedzające uderzenia**, które miały zostać skierowane przeciwko ugrupowaniom i państwom potencjalnie zagrażającym Stanom Zjednoczonym i ich sojusznikom. Wyprzedzające uderzenie oznaczało, że USA przypisywały sobie prawo do zaatakowania każdego państwa, które stanowić mogło jakiekolwiek zagrożenie, nawet tylko hipotetyczne. Przez pewien czas ta doktryna obowiązywała w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych.

Kwestią dyskusyjną jest to, w jakim stopniu dzięki działaniom w ramach wojny z terroryzmem zwiększył się poziom bezpieczeństwa USA i ich sojuszników, a w jakim doszło do destabilizacji sytuacji politycznej w częściach świata zaatakowanych przez USA. Niewątpliwie jednak terroryzm stanowi jeden z najbardziej palących problemów współczesnego świata, dlatego należy go zwalczać.

Prześladowania religijne na świecie

Kolejnym obok terroryzmu problemem, z którym boryka się współczesny świat, są prześladowania religijne. **Prześladowanie** oznacza robienie przykrości i wyrządzanie krzywdy osobom o innych poglądach czy wierze. Działania te sprawiają, że osoba prześladowana stale myśli o zagrożeniu, jest nieustannie zmuszana bądź też nagabywana do czegoś lub niepokojona czymś. W aspekcie religijnym prześladowania oznaczają zatem stwarzanie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia (pobicia, lincze, podpalenia, wyganianie z domów), a także wywoływanie poczucia zagrożenia poprzez uniemożliwianie praktyk religijnych, czynienie przykrości wyznawcom danej religii czy też ograniczanie praw takich osób.

W 2019 r. opublikowano raport Pew Research Center wskazujący, że spadła liczba ataków terrorystycznych i zabójstw na tle religijnym. Jednak do takich prześladowań dalej dochodzi w takich krajach, jak: Indie, Nigeria, Irak, Izrael, Pakistan, Sri Lanka, Libia i Syria. Według tego raportu blisko połowa rządów współczesnych państw stosuje przemoc wobec swoich obywateli należących do grup wyznaniowych.

prześladowania
religijne

Do najbardziej **prześladowanych grup religijnych** należą **chrześcijanie**, których różnego rodzaju ograniczenia lub wrogość dotyczą aż w 153 krajach świata. W 147 krajach świata prześladowania spotykają **muzułmanów**, a w 89 – **Żydów**.

Do prześladowań chrześcijan dochodzi między innymi w Korei Północnej, na Bliskim Wschodzie oraz w Egipcie. Z uwagi na zamknięcie Korei Północnej na świat oraz dużą opresyjność koreańskiego reżimu brak jest dokładnych danych, które pozwoliłyby na zbadanie skali zjawiska. Znane są jednak przypadki kary śmierci za wyznawanie chrześcijaństwa.

Również na Bliskim Wschodzie, zamieszkałym przez zwaśnionych wyznawców judaizmu, chrześcijaństwa oraz islamu, dochodzi do prześladowań religijnych. Największe konflikty między wyznawcami judaizmu a islamu obserwuje się w Izraelu i na terenach Palestyny, gdzie od ponad 70 lat trwa krwawy konflikt rozgrywający się między innymi na płaszczyźnie wyznaniowej.

W Egipcie dochodzi regularnie do ataków na mniejszość **chrześcijan koptyjskich**. Była ona prześladowana w tym kraju od początku naszej ery, jednak najkrwawsze ataki (np. na modlących się Koptów) nastąpiły w ostatnich 50 latach, co wiąże się ze wzrostem znaczenia fundamentalistów muzułmańskich w Egipcie.

Trudna sytuacja dotyczy muzułmanów nie tylko w rejonie Izraela i Palestyny. Są prześladowani w Mjanmie (na Birmie) przez ludność buddyjską. Konflikt między tymi wyznaniem trwa tam od połowy XX w. Ludność buddyjska traktuje przebywającą w Mjanmie mniejszość muzułmańską jako naruszającą prawo, przez co ta nie może korzystać z jakiegokolwiek ochrony ze strony państwa. Nasilenie konfliktu jest tak duże, że mówi się nawet o ludobójstwie. Ponadto muzułmanie są wypędzani ze swoich domów.

Protest przeciwko prześladowaniu muzułmanów na Birmie (Pakistan, Karaczi)

Hindusi żyjący w Bangladeszu spotykają się z prześladowaniami ze strony większości muzułmańskiej zamieszkującej ten kraj. Są oskarżani o to, że obrażają proroka Mahometa. W ramach prześladowań dokonano publicznych linczów, zabójstw oraz podpaleń.

Zmiany polityczne w Afryce

Koniec XX w. to również czas istotnych zmian w Afryce. Najważniejsze wydarzenia, po odzyskaniu niepodległości przez byłe afrykańskie kolonie, zaszły w **Republice Południowej Afryki (RPA)** oraz w **Rwandzie**.

Apartheid – doktryna segregacji rasowej i oparta na niej polityka, dyskryminująca w RPA niebiałą ludność.

W latach 60. XX w. ONZ uznała **apartheid** za ideologię zbrodniczą. Mimo to władze RPA stosowały tę politykę aż do lat 90. XX w. Wdrażanie apartheidu w tym państwie rozpoczęło się od uchwalenia ustawodawstwa zakazującego mieszanych małżeństw. Następnie wprowadzono segregację rasową: osobne strefy mieszkaniowe, sklepy i szkoły dla ludzi o różnym kolorze skóry. W wyniku wprowadzenia dyskryminującego prawodawstwa doszło do przymusowych przesiedleń ludności niebiałej, którą zamknięto w bantustanach – specjalnych strefach przypominających getta. Na opuszczonych terenach biała ludność zajmowała budynki wcześniej należące do ciemnoskórych mieszkańców bądź wyburzała je, by postawić własne. Z czasem segregacja rasowa zaczęła obowiązywać we wszystkich instytucjach, a osobom ciemnoskórym zabroniono sprawowania urzędów publicznych.

Krzywdząca polityka dyskryminacji i segregacji rasowej w RPA spotykała się ze sprzeciwem społeczności międzynarodowej. Izolacja na arenie międzynarodowej spowodowała, że sytuacja gospodarcza kraju stale się pogarszała. Władze starały się załagodzić niepokoje społeczne przez wprowadzanie reform, między innymi polegających na zrównaniu płac pracowników o różnym kolorze skóry. Nie zakoń-

zniesienie
apartheidu
w RPA

czyło to jednak buntów, gdyż ciemnoskóra ludność nadal była dyskryminowana w innych obszarach.

Nelson Mandela

Sytuacja w Europie na przełomie lat 80. i 90. XX w. pokazała społeczeństwu RPA, że zmiany reżimu są możliwe na drodze pokojowej. Nadzieją na takie zmiany stało się dojście do władzy w 1989 r. prezydenta **Frederika Willema de Klerka**. Zgodnie z przewidywaniami i pokładanymi w nim nadziejami, wraz z Partią Narodową, zlikwidował on ograniczenia wprowadzone na mocy zbrodniczego systemu apartheidu. W zniesieniu tej polityki dużą rolę odegrał **Nelson Mandela**, który w połowie XX w. zaczął kierować Afrykańskim Kongresem Narodowym. W ramach swojej walki o prawa ciemnoskórej ludności podejmował działania wymierzone przeciwko rządowi. Atakował jednak nie ludzi, a budynki i przemysł publiczny, które symbolizowały niesprawiedliwość wobec ludności niebiałej. Akcje sabotażowe Mandeli spotykały się jednak z represjami ze strony władz. Za swoją działalność (uznaną za terrorystyczną) został on w 1962 r. aresztowany. Areszt miał być dożywotni, jednak na początku lat 90. XX w., gdy rząd RPA rozpoczął likwidację apartheidu, Mandela został zwolniony z więzienia wraz z innymi ciemnoskórymi działaczami politycznymi i społecznymi. W 1993 r. za swoją działalność na rzecz zapewnienia w RPA praw człowieka Mandela **otrzymał Pokojową Nagrodę Nobla**, a w 1994 r. został pierwszym ciemnoskórym prezydentem RPA.

W dalszym jednak ciągu RPA stanowi przykład państwa, w którym dominują podziały rasowe wpływające na postrzeganie rzeczywistości. Zmiana świadomości społecznej w tym względzie wymaga jeszcze wielu lat.

Nelson Mandela – prezydent RPA w latach 1994–1999, jeden z przywódców ruchu przeciw apartheidowi

ludobójstwo
w Rwandzie

Drugi raz Afryka stała się areną tragicznych **wydarzeń w 1994 r., gdy w Rwandzie doszło do ludobójstwa**. Po zakończonej wojnie domowej i mimo obecności w tym kraju wojsk ONZ rząd **Hutu** podejmował działania wymierzone w mniejszość **Tutsi**. W kwietniu 1994 r. został zestrzelony samolot, w wyniku czego zginęło dwóch polityków Hutu, za co propaganda tej ludności obwiniła ludność Tutsi. Następstwem tego stały się łapanki oraz krwawe pogromy wymierzone w Tutsi. W wyniku tych

wydarzeń życie utraciło 0,5 mln ludzi, jednak nieoficjalne szacunki wskazują nawet na 800 tys. osób.

W celu rozliczenia dokonanych zbrodni ONZ powołała Międzynarodowy Trybunał Karny ds. Rwandy. Działał on w latach 1995–2015 i w czasie swojego funkcjonowania skazał ok. 60 osób. Ludobójstwo w Rwandzie było kolejną gorzką lekcją dla świata, ukazującą okrucieństwo ludzkie. Mimo skazania części odpowiedzialnych za zbrodnię osób te wydarzenia obnażyły słabość ładu międzynarodowego, który powstał po upadku świata dwubiegunowego.

Wzrost znaczenia Chin w polityce międzynarodowej

Deng Xiaoping (czytaj: siaoping), przywódca Chińskiej Republiki Ludowej w latach 1978–1989, doprowadził do znaczącego wzrostu pozycji Chin. Obecnie stanowią one drugą gospodarkę świata oraz wiodący kraj regionu. Aktywnie włączają się również w budowę nowego światowego ładu. Xiaoping wprowadził reformatorski program czterech modernizacji obejmujących sektory obronności, przemysłu, rolnictwa oraz nauki i techniki. Od połowy lat 70. XX w. Chiny odchodziły od polityki samowystarczalności i otwierały się na świat. Wyraźna stała się różnica między prowadzoną przez Mao Zedonga polityką zamkniętych drzwi a reformatorskim podejściem Xiaopinga.

Mimo tych znaczących zmian na przełomie lat 80. i 90. XX w. Chiny wciąż nie mogły aspirować do miana mocarstwa – ani światowego, ani choćby regionalnego. Po upadku systemu dwubiegunowego Stany Zjednoczone oraz Rosja przestały być jedynymi siłami uznawanymi za światowych liderów. USA oraz inne kraje zachodnie starały się osłabić Chiny, które krwawo zdusiły **protesty polityczne na placu**

protesty polityczne
w Pekinie

Tiananmen w Pekinie w 1989 r. Jednak wprowadzone sankcje nie działały, a Chiny otwierające się na świat stanowiły rynek zbytu dla towarów produkowanych przez państwa zachodnie. Zdecydowano się więc na zniesienie sankcji względem tego kraju.

Student protestujący na placu Tiananmen, maj 1989 r.

Hasła, które ma na sobie student, dotyczą żądania wolności prasy i stowarzyszeń.

Sankcje zniesiono tym chętniej, że Chiny – mimo wątpliwych poczynań w sferze praw człowieka – otwierały się na gospodarkę rynkową. Do Chin zaczęły sptywać nie tylko towary, lecz także kapitał zagraniczny, a państwo zaczęło się prężnie rozwijać. Nie odeszło ono jednak od swojego modelu rozwoju, w którym gospodarka wolnorynkowa była rozwijana równolegle do autorytarnego pod względem społeczno-politycznym systemu. Mimo to Chiny stały się atrakcyjnym partnerem handlowym i gospodarczym dla Zachodu.

Wzrost znaczenia Chin zaczął być wyraźnie dostrzegalny po **światowym kryzysie finansowym** z 2008 r. Gdy świat zachodni pogrążał się w swoich problemach gospodarczych, gospodarka chińska wciąż miała się świetnie. Ominęły ją problemy dotyczące sektora deweloperskiego, który w tym przypadku jest silnie scentralizowany i nie podlega regulacjom wolnorynkowym. Podczas gdy państwa UE oraz strefa euro borykały się z zadłużeniem oraz nieskoordynowaną polityką fiskalną, w Chinach doszło jedynie do zahamowania wzrostu poziomu PKB, który i tak pozostał na wysokim poziomie – ponad 9%.

Chiny budowały swoją pozycję dzięki współpracy nie tylko z USA i Europą Zachodnią, lecz także z państwami Ameryki Łacińskiej, Bliskiego Wschodu i Afryki. Od początku XXI w. wartość wymiany między Chinami a państwami afrykańskimi wzrosła 20 razy, a między Chinami a państwami Bliskiego Wschodu – niemal 100 razy. Dynamicznie rozwijają się również bezpośrednie inwestycje Chin w państwach afrykańskich – istnieją wręcz opinie, że stanowi to element nowego rodzaju kolonializmu.

Nowy Jedwabny Szlak

Nowy Jedwabny Szlak to koncepcja polityki zagranicznej Chin, która zakłada budowanie swojej pozycji globalnego mocarstwa przez budowę sieci dróg, autostrad, lotnisk, szybkich kolei oraz szlaku morskiego. Chiny od czasu ogłoszenia tej koncepcji w 2013 r. rozbudowują zaplecze finansowe oraz organizacyjne. Powołały w tym celu między innymi Fundusz Jedwabnego Szlaku oraz Bank Nowego Rozwoju. Szlak będzie przebiegać przez państwa o istotnym potencjale gospodarczym oraz ludnościowym, które skupiają 65% populacji globu oraz odpowiadają za tworzenie ponad połowy światowego PKB. Szlak będzie cechował się zatem olbrzymim potencjałem w zakresie eksportu chińskich towarów do innych państw. To innowacyjna koncepcja. W odróżnieniu od wcześniejszych pomysłów i idei nie zakłada ona, że do realizacji inicjatywy mogą przystąpić państwa o określonym potencjale. Przeciwnie – idea jest otwarta dla każdego kraju, który zechce ją realizować.

Rosja Władimira Putina i jej polityka zagraniczna

Władimir Putin przed objęciem urzędu prezydenta Federacji Rosyjskiej był funkcjonariuszem rosyjskich służb bezpieczeństwa, a następnie – urzędnikiem samorządowym w Petersburgu i rządowym w administracji Borysa Jelcyna. Urząd prezydenta zdobył w 2000 i 2004 r. Z uwagi na to, że nieprzerwanie mógł sprawować tę funkcję jedynie przez dwie kadencje, w 2008 r. objął urząd premiera, a prezydentem został Dmitrij Miedwiediew – polityk zależny od Putina i mu podporządkowany. W 2012 i 2018 r. Putin został ponownie wybrany na prezydenta Rosji. Budzi to liczne wątpliwości, gdyż wybory w Rosji trudno uznać za spełniające wymogi demokracji.

ekspansywna polityka Rosji

Polityka Putina była wielokrotnie krytykowana jako nadmiernie autorytarna. Zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym cechuje się dużym poziomem agresji. Przykładami są między innymi **konflikty w Czeczeni, Gruzji czy Ukrainie**.

Przywódca Rosji Władimir Putin, w 2022 r., uznany przez Senat USA oraz Sejm RP za zbrodniarza wojennego. W 2023 r. został objęty nakazem aresztowania przez Międzynarodowy Trybunał Karny.

Czeczenia jest byłą republiką radziecką, która w 1991 r. ogłosiła niepodległość. Jednak już w 1994 r. Federacja Rosyjska wywołała konflikt zbrojny, aby ponownie podporządkować sobie to państwo. Powołała do życia tzw. **obozy filtracyjne**, w których stosowała fizyczne i psychiczne tortury wobec aresztowanych Czeczenów. W 1996 r. Czeczenia zwyciężyła i zachowała niepodległość. Trzy lata później Rosja podjęła drugą próbę podporządkowania sobie Czeczeni, a udało się jej to w 2002 r. Uzasadniała te poczynania ochroną integralności terytorialnej oraz walką z separatystami. **W 2003 r.** Rosjanie przeprowadzili na terytorium Czeczeni **referendum konstytucyjne**, w którym rzekomo 96% uprawnionych opowiedziało się za uchwaleniem konstytucji, zgodnie z którą Czeczenia stawała się częścią Rosji. Według wielu komentatorów referendum to zostało sfałszowane.

wojna
w Czeczeni

W 2003 r. w Gruzji w wyniku wyborów parlamentarnych do władzy doszli reformatorzy, którzy odsunęli od władzy dotychczasowego prezydenta Eduarda Szewardnadze, przychylnego Rosji. Dzięki fałszerstwom wyborczym Szewardnadze pozostał u władzy, co wywołało protesty społeczne, zwane **rewolucją róż**. W wyniku protestów prezydent ustąpił, a jego miejsce zajął postępowy **Micheil Saakaszwili**. W kraju zaczęto wprowadzać reformy, jednak z uwagi na oskarżenia o korupcję w 2007 r. Saakaszwili ustąpił ze stanowiska. Oskarżył też Rosję o podsycanie niepokojów społecznych w jego kraju. Rosyjskie władze zaprzeczyły temu i zadeklarowały, że opuściły wszystkie bazy wojskowe na obszarze Gruzji. W rzeczywistości w dalszym ciągu stacjonowały u granic tego kraju – w nieuznawanej przez społeczność międzynarodową Abchazji i Osetii Południowej (Osetia jest uznawana za integralną część Gruzji). Obecność ta stała się pretekstem do wywołania wojny.

atak
Rosji na Gruzję

Oprócz klasycznych działań wojennych polegających na ostrzale Rosja stosowała w Czeczeni także **wojnę informacyjną**. Działał tylko jeden kanał telewizyjny. Również strony internetowe instytucji państwowych funkcjonowały z przerwami oraz były przedmiotem ataków hackerskich. Przypuszcza się, że hakerzy pochodzili z rosyjskich grup przestępczych.

inwazja na
Ukrainę

II. ŚWIAT I POLSKA NA PRZEŁOMIE TYSIĄCLECI...

Ukraina uzyskała niepodległość w 1991 r. po upadku Związku Sowieckiego. Na przełomie XX i XXI w. prowadziła politykę zbliżania się do struktur UE. Jednak **w 2004 r. rywalizacja Wiktora Juszczenki i Wiktora Janukowycza** o urząd prezydenta oraz zwycięstwo tego drugiego doprowadziły do społecznych protestów i kryzysu politycznego. W ich wyniku zorganizowano przedterminowe wybory, w wyniku których prezydentem został Juszczenko. W 2010 r. urząd prezydenta objął jednak ponownie Janukowycz, a urząd premiera – Wiktor Azarow. Obaj prowadzili politykę przychylną Federacji Rosyjskiej. W wyniku zbliżenia z Rosją odłożono w czasie podpisanie umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z UE, co było zaplanowane na koniec 2013 r. Doprowadziło to do kolejnej serii protestów społecznych oraz **obalenia rządu Azarowa**.

Nie był to jednak koniec problemów Ukrainy. **W 2014 r.** przeprowadzono referendum, w wyniku którego **Krym** – dotychczas ukraiński – ogłosił niepodległość, a następnie **został anektowany przez Rosję**. Istnieją poważne przesłanki potwierdzające, że działania zmierzające do odłączenia Krymu od Ukrainy inspirowała Rosja. Dodatkowo dwa wschodnie obwody Ukrainy – **ługański i doniecki** – ogłosiły suwerenność, nieuznaną przez władze Ukrainy i świata. Obwody te były militarnie wspierane przez władze Federacji Rosyjskiej.

tereny zajęte przez Rosję (Krym – 2014, ługańska Rep. Ludowa – 2022, Doniecka Rep. Ludowa – 2022)

Mapa Ukrainy

wojna hybrydowa

W odniesieniu do Krymu Rosja stosowała **wojnę hybrydową**. Polega ona na stosowaniu instrumentów konwencjonalnych (sił zbrojnych) oraz niekonwencjonalnych (siłowych, dywersyjnych). Granica między wojną a pokojem zdaje się zacierać, jest niewyraźna i bardzo płynna. Mimo że nie są prowadzone konwencjonalne działania zbrojne, dochodzi do wrogich działań polegających na dywersji. Na Krym wysłano tzw. **zielone ludziki**, czyli żołnierzy rosyjskich ubranych w zielone stroje bez

symboli państwowych, którzy udawali separatystów ukraińskich. W ten sposób Federacja Rosyjska prowadziła działania wymierzone przeciwko Ukrainie bez formalnego wypowiedzania wojny.

24 lutego 2022 r. nad ranem nastąpiła **inwazja Federacji Rosyjskiej na terytorium niepodległej Ukrainy**. Obwody ługański i doniecki ogłosiły niepodległość oraz przyjęły nazwy Ługańskiej oraz Donieckiej Republiki Ludowej. Władzę w obydwu republikach objęły osoby sprzyjające władzom rosyjskim. Następnie ogłoszono referendum konstytucyjne wcielające obie republiki do Rosji.

Putin nazwał naruszenie integralności terytorium Ukrainy przez Rosję operacją specjalną, mającą na celu ochronę przed siłami, które chciały zaatakować terytorium Federacji Rosyjskiej, czym wywołał oburzenie opinii międzynarodowej. W trakcie wojny dochodzi do ostrzału celów cywilnych (budynków mieszkalnych), schronów ludności cywilnej oraz do morderstw, co nosi znamiona ludobójstwa. Przemoc i bestialstwo, towarzyszące działaniom rosyjskich wojsk na obszarze Ukrainy, spowodowały, że Putin został uznany za zbrodniarza wojennego. Choć dopiero po ataku na Ukrainę Putin zyskał takie miano, nie należy zapominać, że jest to kolejny przykład agresywnych poczynań Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej.

Działania zmierzające do osiągnięcia przez Rosję własnych celów są sprzeczne ze zwyczajami stosowanymi w świecie dyplomatycznym. Opierają się na **szantażu**, czego przykładem jest **polityka gazowa Rosji względem UE**. Po nałożeniu przez państwa zachodnie sankcji gospodarczych na Rosję ogłosiła ona, że płatności za gaz powinny być dokonywane wyłącznie w rublach. Państwa europejskie zostały postawione przed dylematem dotyczącym tego, czy przestrzegać nałożonych przez UE sankcji, czy zapewnić własnym obywatelom paliwo. W wyniku podnoszenia cen gazu ziemnego dostarczanego z Rosji w bardzo krótkim czasie ceny tego surowca znacząco wzrosły, co przyczyniło się do powstania **kryzysu gospodarczego**. Jednocześnie polityka Rosji opierała się na ciągłym straszeniu odcięciem dostaw gazu ziemnego. Ten szantaż ma również inny wymiar – we wrześniu 2022 r. doszło do zniszczenia nitek rurociągów North Stream 1 oraz North Stream 2. Badania dowiodły, że w miejscach uszkodzenia rur znajdują się ślady materiałów wybuchowych, a wszystkie dowody prowadzą do tajnych służb rosyjskich, które mogą stać za atakami.

szantaż gazowy

Działania niekonwencjonalne wymierzone w państwa zachodnie można nazwać **wojną hybrydową**. Polegają na ograniczaniu dostępu do surowców – wbrew zawartym umowom na ich dostawy, przeprowadzaniu w cyberprzestrzeni ataków hakerskich (np. na strony instytucji publicznych), szerzeniu fake newsów, a także na destabilizacji gospodarek czy akcjach dywersyjnych wymierzonych w infrastrukturę krytyczną. Mamy więc do czynienia z niezwykle groźnym rodzajem sporu, który może wywołać znaczne skutki, między innymi w sferze gospodarczej. Pokazuje to, że w obecnych czasach równie istotne, co wojska konwencjonalne, stają się wojska specjalne oraz cybernetyczne. Zmienia się zatem cały świat, do czego niewątpliwie przyczynia się globalizacja niosąca za sobą szereg korzyści, ale również zagrożeń.

Porozmawiajmy

Zastanówcie się, jaki model ładu międzynarodowego w największym stopniu sprzyja pokojowi na świecie. W dyskusji weźcie pod uwagę koncepcje, które rozważano po upadku Związku Sowieckiego.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień i scharakteryzuj koncepcje ładu międzynarodowego, jakie pojawiły się po upadku świata dwubiegunowego.
2. Omów konteksty, w jakich możemy mówić o globalizacji. Na czym polega jej wpływ na współczesny świat?
3. Wskaż konsekwencje ataków terrorystycznych na Stany Zjednoczone w 2001 r.
4. Wymień miejsca na świecie, w których dochodzi do prześladowań religijnych.
5. Przedstaw najważniejsze wydarzenia polityczne w Afryce w latach 90. XX w. oraz ich konsekwencje.
6. Scharakteryzuj koncepcję polityki chińskiej po śmierci Mao Zedonga. Omów koncepcję Nowego Jedwabnego Szlaku.
7. Scharakteryzuj politykę Rosji za czasów rządów Władimira Putina.

PODSUMOWANIE LEKCJI

s. 68

- Po upadku Związku Sowieckiego konieczne stało się znalezienie nowej formuły stosunków międzynarodowych, zwanej **nowym ładem międzynarodowym**. Uniwersalny model tych relacji to **świat unipolarny**, w którym dominują **Stany Zjednoczone**.

s. 70

- **11 września 2001 r.** doszło do największego w historii świata **zamachu terrorystycznego, przeprowadzonego w USA, m.in. na World Trade Center w Nowym Jorku**. Wydarzenie to spowodowało śmierć niemal 3 tys. osób i wywarło dotkliwie skutki gospodarcze oraz psychologiczne. Rozpoczęto w jego wyniku tzw. **wojnę z terroryzmem**, wymierzoną przeciwko takim państwom, jak **Afganistan** czy **Irak**.

s. 72

- Obecnie na świecie **prześladowania religijne** występują w ponad 150 krajach. Najbardziej dyskryminowaną grupą są **chrześcijanie**, jednak prześladowania dotyczą również wyznawców islamu, **judaizmu** i **hinduizmu**.

s. 73

- Koniec XX w. to czas wielkich zmian w Afryce. W 1990 r. doszło do **zniesienia zbrodniczej ideologii apartheidu w RPA**, do czego przysłużył się **Nelson Mandela**. Otrzymał on za swoją działalność w dziedzinie ochrony praw człowieka Pokojową Nagrodę Nobla. W 1994 r. doszło do **ludobójstwa w Rwandzie**, które ukazało słabość mechanizmów mających zapewnić międzynarodowy ład i porządek.

- Po śmierci Mao Zedonga władzę w Chinach objął **Deng Xiaoping**. Wprowadził on Chiny na ścieżkę szybkiego rozwoju gospodarczego i otworzył chińską politykę na świat. Obecnie Chiny prowadzą również politykę zagraniczną opartą na koncepcji **Nowego Jedwabnego Szlaku**. Zakłada ona budowę sieci dróg, autostrad, lotnisk, kolei i portów morskich, co ma zapewnić ekspansję chińskich towarów do wielu krajów świata, a przez to – wzmocnić chińską gospodarkę.
- Przełom XX i XXI w. to czas wzrostu **agresywnej polityki rosyjskiej**. W tym czasie władzę objął **Władimir Putin**, którego działania w zakresie polityki zagranicznej (**wojna w Czeczeni, Gruzji i Ukrainie**) doprowadziły do określenia go zbrodniarzem wojennym. W swojej polityce Rosja prowadzi również działania, które można nazwać **szantażem gazowym** oraz **wojną hybrydową**.

2. Polska w dekadzie lat 90.

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz reformy, jakie przeprowadzono w Polsce w latach 1997–2001;
- scharakteryzujesz główne postanowienia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- dowiesz się, w jaki sposób są unormowane relacje między państwem a Kościołem katolickim oraz innymi związkami wyznaniowymi w Polsce;
- przekonasz się, jakie znaczenie ma Instytut Pamięci Narodowej;
- wyjaśnisz rolę i znaczenie organizacji pozarządowych;
- omówisz znaczenie wstąpienia Polski do NATO.

Sytuacja w kraju u progu lat 90. XX w.

Na przełomie lat 80. i 90. XX w. pogłębiał się **kryzys gospodarczy**. Panowała **hiperinflacja**, brakowało podstawowych produktów, a dostępne towary drożały w zastraszającym tempie. **Plan Sachsa-Balcerowicza** pozwolił zamrozić inflację i wprowadzić niezbędne reformy, jednak wiązał się z ogromnymi kosztami społecznymi. Reformy doprowadziły do destabilizacji gospodarki i recesji. Ponad milion osób było bezrobotnych, a wiele państwowych przedsiębiorstw zlikwidowano. Ograniczono również inwestycje państwowe. Niezadowolenie społeczne rosło, czego skutkiem stały się liczne protesty.

W 1990 r. doszło do **przemian ustrojowych**. W ten sposób Milicję zastąpiła Policja, a Służbę Bezpieczeństwa – Urząd Ochrony Państwa. Przywrócono również samorząd terytorialny na poziomie gminy. Był to także rok wyboru Lecha Wałęsy na urząd prezydenta kraju. Symbolicznym początkiem III Rzeczypospolitej Polskiej było jednak przegłosowanie przez sejm kontraktowy **przywrócenia nazwy „Rzeczpospolita Polska”** oraz **godła w postaci orła w złotej koronie**, co nastąpiło **29 grudnia 1989 r.**

Wybory parlamentarne w 1991 r.

Rok 1991 upłynął pod znakiem pierwszych od czasów II wojny światowej wolnych **wyborów parlamentarnych**. Wzięło w nich udział 111 ugrupowań, a do parlamentu dostało się 29 z nich. Tak duże rozdrobnienie partii politycznych spowodowało trudności w uformowaniu rządu. Udało się to dopiero po 2 miesiącach – utworzono rząd koalicyjny **Porozumienia Centrum, Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego oraz Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”**. Premierem został **Jan Olszewski**.

Rząd Olszewskiego był skonfliktowany z prezydentem – premier nie chciał sprawować funkcji, która musiała opierać się na koalicji z inną partią. Koalicjanci wyrażali niezadowolenie, gdyż prowadzona przez rząd polityka nie odpowiadała żadnemu z nich. Dlatego też złożono wniosek o wotum nieufności. W związku z ujawnieniem tzw. **listy Macierewicza** (zawierała 64 nazwiska wysoko postawionych polityków, którzy w czasie PRL współpracowali ze Służbą Bezpieczeństwa) **rząd Jana Olszewskiego został odwołany w nocy z 4 na 5 czerwca 1992 r.** Nastąpiło to na wniosek prezydenta Wałęsy.

odwołanie rządu
Jana Olszewskiego

Po odwołaniu Olszewskiego prezydent desygnował na premiera Waldemara Pawlaka, któremu jednak nie udało się utworzyć nowego rządu. W rezultacie Pawlak podał się do dymisji, a rząd powołała kolejna kandydatka – **Hanna Suchocka**.

Premier Hanna Suchocka
(ur. 1946)

Mimo braku stabilnej większości w Sejmie i wewnętrznych sporów rząd Suchockiej zreformował system podatkowy (wprowadzono podatek VAT) oraz podpisał konkordat ze Stolicą Apostolską. Polskę opuścili ostatni żołnierze Armii Rosyjskiej.

Rządy Suchockiej przypadły na najtrudniejszy okres – czas po obaleniu komunistycznej dyktatury w Polsce.

W 1993 r. PKB był o 14% niższy od poziomu z 1989 r., który wtedy już wydawał się katastrofalny. Płace realne spadały, a bezrobocie osiągnęło 16% w wielu regionach. Prywatyzowane wielkie zakłady pracy ograniczały zatrudnienie, a specjalnie skonstruowany podatek nie pozwalał na podwyżki pensji. Mimo że reformy przynosiły sukcesy w postaci dynamicznego rozwoju prywatnych przedsiębiorstw oraz – po okresie recesji – szybkiego wzrostu produkcji, to w odczuciu wielu Polaków transformacja ustrojowa odbywała się ich kosztem. Doszło do masowych strajków – w 1993 r. strajkowało ponad 750 tys. robotników.

W 1993 r. rząd Suchockiej otrzymał od sejmiku wotum nieufności. W związku z tym prezydent Wałęsa podjął decyzję o rozpisanie przedterminowych wyborów.

PARLAMENT I KADENCJI 1991–1993		
Powołany w wyborach w 1991 r. Do Sejmu dostało się 29 ugrupowań.		
Premierzy:	Koalicja rządząca:	Rozwiązanie:
Jan Olszewski Hanna Suchocka	• Porozumienie Centrum • Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe • Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”	na skutek wotum nieufności dla rządu Hanny Suchockiej

Od 1989 r. nie zmieniono konstytucji, w związku z czym Polska nadal funkcjonowała zgodnie z konstytucją z czasów PRL. Powodem braku wcześniejszych modyfikacji konstytucji było silne przekonanie rządzących, że powinny one zostać wprowadzone przez demokratycznie wybrany parlament. W 1991 r. powołano Komisję Konstytucyjną, jednak udało jej się uchwalić jedynie tzw. **małą konstytucję**, czyli Ustawę konstytucyjną z dnia **17 października 1992 r.** o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym. Uchyłała ona zapisy konstytucji PRL z 1952 r. Wobec wcześniejszych wyborów nie udało się zakończyć prac Komisji Konstytucyjnej, więc prace kontynuował Sejm kolejnej kadencji.

Wybory parlamentarne w 1993 r.

W wyborach wzięło udział 52% uprawnionych do głosowania Polaków. W Sejmie znalazło się sześć ugrupowań politycznych oraz Mniejszość Niemiecka. Najwięcej głosów uzyskał **Sojusz Lewicy Demokratycznej** (SLD; 20,41%, tj. 171 mandatów poselskich i 37 mandatów senatorskich). Następne w kolejności były: **Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL)**, **Unia Demokratyczna (UD)**; Unia Wolności, UW), **Unia Pracy (UP)**, **Konfederacja Polski Niepodległej (KPN)** oraz **Bezpartyjny Blok Wspierania Reform (BBWR)**. Rząd utworzyli politycy SLD i PSL. Na jego czele stanął **Waldemar Pawlak**.

Wyniki wyborów wskazywały też na to, że szybka i kosztowna społecznie transformacja gospodarcza nie miała poparcia dużej części Polaków. Tempo reform rynkowych spadło, jednak rozwój gospodarczy Polski postępował, czego świadectwem był nie tylko imponujący wzrost PKB (ponad 6% rocznie), lecz także spadające bezrobocie (do 10%), inflacja (15%) czy wzrost realnych płac. Podpisany przez rząd Suchockiej konkordat ze Stolicą Apostolską nie został ratyfikowany przez Sejm (stało się to dopiero po kolejnych wyborach, w 1998 r.).

W 1995 r. rząd otrzymał wotum nieufności i został zastąpiony przez rząd premiera Józefa Oleksego, a następnie – **Włodzimierza Cimoszewicza**.

PARLAMENT II KADENCJI 1993–1997

Powołany w wyborach przedterminowych w 1993 r.
Do Sejmu dostało się 6 ugrupowań i Mniejszość Niemiecka

Premierzy:

Waldemar Pawlak
Józef Oleksy
Włodzimierz Cimoszewicz

Koalicja rządząca:

- Sojusz Lewicy Demokratycznej
- Polskie Stronnictwo Ludowe

Wybory prezydenckie w 1995 r.

W wyborach prezydenckich z 1995 r. zarejestrowano 18 kandydatów, a Państwowa Komisja Wyborcza (PKW) po przeliczeniu podpisów poparcia (których wymagane było co najmniej 100 tys.) dopuściła do uczestnictwa w wyborach 17 kandydatów. Czterech z kandydatów wycofało się tuż przed wyborami, więc w pierwszej turze wyborów o urząd prezydenta kraju ubiegało się 13 osób.

wybory
prezydenckie
w 1995 r.

Media w trakcie kampanii bardzo sprzyjały **Aleksandrowi Kwaśniewskiemu**. Sam kandydat jawił się jako nowoczesny i pozyskiwał poparcie młodych. Promował się w dotychczas niespotykany sposób. Kwaśniewskiemu sprzyjało również to, że Wałęsa po pierwszej kadencji nie cieszył się zbyt dużym poparciem – wynosiło ono, według różnych sondaży, od 10 do 15%. Szacowano, że w wyborach urzędujący prezydent zdobędzie ok. 30% głosów. Miał on również trudności z zebraniem 100 tys. podpisów wymaganych do rejestracji przez PKW jako kandydat w wyborach. Był postrzegany jako prezydent skłócony ze wszystkimi.

Aleksander
Kwaśniewski

Mimo że walka była bardzo wyrównana, na Wałęsie wciąż ciążył wizerunek osoby konfliktowej. Zarzucił on Kwaśniewskiemu zatajenie informacji o tym, że nie ma wykształcenia wyższego (nie ukończył studiów na Uniwersytecie Gdańskim). Z kolei Kwaśniewski zarzucił Wałęsie nieprawidłowości w odprowadzaniu podatków i w oświadczeniu majątkowym. Sytuację zaostrzyły dwie debaty, które nastąpiły przed drugą turą wyborów: telewizyjna i radiowa. Wałęsa zaprezentował się na nich jako osoba bardzo impulsywna, która daje się ponieść emocjom, a Kwaśniewski – jako kandydat wyważony i spokojny. Przysporzyło to poparcia Kwaśniewskiemu i zniechęciło Polaków do głosowania na Wałęsę.

Zaprzysiężenie prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego 23 grudnia 1995 r.

Finalnie w drugiej turze wyborów prezydenckich **zwyciężył Kwaśniewski**, który zdobył **51,72% głosów**. **Wałęsa uzyskał 48,28% głosów**. W głosowaniu zarejestrowano wysoką frekwencję: w pierwszej turze uczestniczyło 64,70% uprawnionych, a w drugiej – aż 68,23%.

Uchwalenie Konstytucji RP w 1997 r.

Prace nad opracowaniem Konstytucji III Rzeczypospolitej trwały od 1989 r., gdy doszło do fundamentalnych zmian ustrojowych i transformacji gospodarczej w kraju. Mimo to przez długi czas nie udało się uchwalić dokumentu. W okresie tuż przed przyjęciem obowiązującej obecnie Konstytucji RP fundamentalne zasady ustrojowe były spisane w trzech aktach prawnych: Konstytucji PRL z 1952 r. (wielokrotnie zmienianej), tzw. małej konstytucji oraz Ustawie Konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Konstytucja
z 2 kwietnia
1997 r.

Konstytucja została ostatecznie uchwalona 2 kwietnia 1997 r. przez Zgromadzenie Narodowe, czyli połączone izby Sejmu i Senatu na wspólnym posiedzeniu. 23 maja 1997 r. zatwierdzono ją w ogólnokrajowym **referendum**, w którym 53,45% obywateli opowiedziało się za przyjęciem dokumentu. Odkonstytucyjnym było to jednak przy stosunkowo niewielkiej frekwencji – do urn poszło jedynie 42,86% uprawnionych.

Obecna Konstytucja RP składa się z preambuły oraz **13 rozdziałów, w których zawarto łącznie 243 artykuły**. **Preambuła** stanowi swego rodzaju uroczysty wstęp i odnosi się do najważniejszych wartości III RP. Daje wyraz tradycji narodowej oraz zwraca uwagę na bogatą historię Polski i tradycję konstytucyjną. W preambule zawarto odniesienie do tradycji chrześcijańskiej, jednak jest to tylko wzmianka. Odniesienie do religii wywołało duże emocje i spory podczas prac nad dokumentem.

Po preambule następuje 13 rozdziałów:

Rozdział I: Rzeczpospolita	Rozdział II: Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela	Rozdział III: Źródła prawa	Rozdział IV: Sejm i Senat	Rozdział V: Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej
Rozdział VI: Rada Ministrów i administracja rządowa	Rozdział VII: Samorząd terytorialny	Rozdział VIII: Sądy i Trybunały	Rozdział IX: Organy kontroli państwowej i ochrony prawa	Rozdział X: Finanse publiczne
	Rozdział XI: Stany nadzwyczajne	Rozdział XII: Zmiana Konstytucji	Rozdział XIII: Przepisy przejściowe i końcowe	

Najważniejsze zapisy Konstytucji przedstawiono poniżej.

Zapisy Konstytucji RP	
w zakresie ustroju	• demokratyczny charakter państwa polskiego • przestrzeganie zasady państwa prawa • kierowanie się przez władze publiczne zasadą dobra wspólnego oraz sprawiedliwości społecznej • uznanie konstytucji za najwyższe prawo
w zakresie praw i wolności	• zapewnienie praw i wolności obywatelskich oraz politycznych • zakaz dyskryminacji • przestrzeganie praw mniejszości
w zakresie źródeł prawa	• uznanie za źródło prawa Konstytucji, ustaw, ratyfikowanych umów międzynarodowych, rozporządzeń i aktów prawa miejscowego • określenie stopnia ograniczeń wolności i praw w wyniku wprowadzenia stanów nadzwyczajnych: stanu wojennego, stanu wyjątkowego i stanu klęski żywiołowej
w zakresie trójpodziału władz	• uznanie za władzę ustawodawczą Sejmu i Senatu • uznanie za władzę wykonawczą Prezydenta RP i Rady Ministrów • uznanie za władzę sądowniczą Sądu Najwyższego, sądów powszechnych, administracyjnych i wojskowych • uznanie Krajowej Rady Sądownictwa za organ stojący na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów • sprecyzowanie zasad funkcjonowania Trybunału Stanu i Trybunału Konstytucyjnego
w zakresie kontroli państwowej i ochrony prawa	• sprecyzowanie zasad funkcjonowania takich organów, jak Najwyższa Izba Kontroli, Rzecznik Praw Obywatelskich oraz Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji

Stosunek państwa do religii

Rzeczpospolita Polska, według zapisów Konstytucji RP, zapewnia wolność sumienia i religii, a kościoły i inne związki wyznaniowe funkcjonujące na jej terytorium są równouprawnione. Władze państwowe w swoich działaniach zachowują natomiast bezstronność w odniesieniu do przekonań religijnych, światopoglądowych oraz filozoficznych.

W celu uregulowania wzajemnych relacji z poszczególnymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi konieczne jest jednak zawieranie odrębnych porozumień lub regulowanie tej materii w formie ustawy. W Polsce istnieje 15 kościołów i związków wyznaniowych, których stosunki z państwem zostały uregulowane w drodze ustawowej (są to tzw. **ustawy kościelne**). Obejmują one następujące kościoły i związki wyznaniowe:

ustawy
kościelne

Kościół katolicki	Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny	Kościół Ewangelicko-Augsburski	Kościół Ewangelicko-Reformowany	Kościół Ewangelicko-Methodystyczny
Kościół Chrześcijan Baptystów	Kościół Adwentystów Dnia Siódmego	Kościół polskokatolicki	Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich	Kościół katolicki mariawitów
Kościół starokatolicki mariawitów	Kościół zielono-świątkowy	Wschodni Kościół Staroobrzędowy	Muzułmański Związek Religijny	Karaimski Związek Religijny

konkordat

Szczególną pozycję w Polsce zajmuje **Kościół katolicki**, gdyż jego funkcjonowanie opiera się nie tylko na akcie rangi ustawowej, lecz także na umowie międzynarodowej między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską. Umowa ta, zwana **konkordatem** (od łac. *concordare* – zgadzać się, umawiać się), została zawarta w 1993 r., a jej ratyfikacja nastąpiła w 1998 r. Pod względem politycznym konkordat miał służyć harmonijnemu i trwałemu uregulowaniu stosunków władz RP z kościołem. Przyczyn jego uchwalenia należy upatrywać również w historii (duże znaczenie religii katolickiej dla rozwoju państwowości polskiej) oraz w specyfice społeczeństwa (duży odsetek polskiego społeczeństwa należy do Kościoła katolickiego).

Z konkordatem wiążą się dwie istotne zasady, które wyróżniają funkcjonowanie Kościoła katolickiego w Polsce na tle innych kościołów i związków wyznaniowych: zasada nadrzędności oraz zasada bezpośredniego stosowania.

Zasada nadrzędności wywodzi się z faktu, że konkordat jest umową międzynarodową. Z uwagi na to, że został on ratyfikowany, jego znaczenie jest wyższe niż uregulowanie ustawowe. Jeśli postanowienia ustawy byłyby sprzeczne z zapisami konkordatu, zgodnie z zasadą nadrzędności to konkordat miałby pierwszeństwo w stosowaniu.

Zasada bezpośredniego stosowania wskazuje na to, że stosowanie konkordatu nie zależy od wydania innych, regulujących te zapisy aktów prawnych. Nie jest konieczna implementacja zapisów konkordatu na poziom krajowy przez np. ustawę czy rozporządzenie. Wystarczającym aktem jest właśnie konkordat – sama jego ratyfikacja, jako umowy międzynarodowej, jest wystarczającym źródłem do tego, by wywodzić z niego pewne prawa i obowiązki.

Wybory parlamentarne w 1997 r.

Spółeczna ocena stanu państwa, ujawnionego w wyniku powodzi w 1997 r., doprowadziła do zmiany rządu. W wyborach parlamentarnych 21 września 1997 r. sukces odniosła **koalicja prawicowych partii – Akcja Wyborcza Solidarność (AWS)**, która uzyskała 33,83% głosów. Przełożyło się to na 202 mandaty w Sejmie i 51 w Senacie. Niewiele mniej głosów otrzymał **Sojusz Lewicy Demokratycznej** (27,13%, 164 posłów i 28 senatorów). Do Sejmu weszły też partie: Unia Wolności, Polskie Stronnictwo Ludowe, Ruch Odbudowy Polski (ROP) oraz Mniejszość Niemiecka (MN). Do Senatu mandaty zdobyli także kandydaci niezależni. Koalicję rządową utworzyły **Akcja Wyborcza Solidarność i Unia Wolności**. Na czele tak sformowanego rządu stanął **premier Jerzy Buzek**.

AWS w wyborach obiecywało przeprowadzenie czterech reform: systemu ochrony zdrowia, ubezpieczeń społecznych, oświaty i administracji państwowej. Plany te zostały później określone jako **program czterech reform**. Rządzenie w koalicji spowodowało, że przeprowadzenie obiecanych reform było utrudnione, gdyż koalicjanci różnili się opiniami w części spraw. Tak było m.in. w przypadku **reformy administracyjnej**, w której punktem spornym okazała się liczba województw, które powinny zostać ustanowione w Polsce.

PARLAMENT III KADENCJI 1997–2001

Powołany w wyborach w 1997 r.
Do Sejmu dostało się 5 ugrupowań i Mniejszość Niemiecka.

Premier:	Koalicja rządząca:	Rozwiązanie:
Jerzy Buzek	- Akcja Wyborcza Solidarność - Unia Wolności	rozpad koalicji w 2000 r., kontynuacja rządzenia przez AWS jako rząd mniejszościowy

Do głównych dokonań rządu AWS należą:

- reforma administracyjna, zmniejszająca liczbę województw w kraju z 49 do 16;
- reforma oświaty, wprowadzająca obowiązkowe gimnazja oraz system przeprowadzania zewnętrznych egzaminów gimnazjalnych i maturalnych, jednakowych w całym kraju;
- reforma systemu emerytalnego, wprowadzająca trzy filary finansowania rent i emerytur;
- reforma systemu ochrony zdrowia, wprowadzająca decentralizację systemu oraz tzw. kasy chorych, czyli instytucje, które miały finansować działalność podmiotów udzielających świadczeń medycznych.

Ambitnym reformom wewnętrznym rządu Buzka towarzyszyły historyczne sukcesy w polityce zagranicznej. W grudniu 1997 r. **Polska, Czechy i Węgry** wyraziły wolę **przystąpienia do NATO**, a następnie, po udzieleniu zgody przez wszystkie państwa członkowskie, **12 marca 1999 r. Polska stała się członkiem tego so-**

juszu. W 1998 r. rozpoczęto również negocjacje mające wypracować dla Polski zasady wstąpienia do Unii Europejskiej.

Pozycję rządu Buzka jednak osłabiały **konflikty wewnątrz koalicji**. Poza sporami personalnymi o obsadę urzędów państwowych istotą sporu politycznego był kierunek polityki gospodarczej. Balcerowicz, Minister Finansów popierany przez UW, domagał się dalszej prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych oraz ograniczenia wydatków państwa na cele socjalne, co spotykało się ze sprzeciwem polityków AWS. W 2000 r. w trakcie kadencji koalicja się rozpadła, jednak AWS udało się dotrwać do końca kadencji Sejmu, utrzymując rząd mniejszościowy. Było to wynikiem poparcia, które UW udzieliła dla budżetu państwowego w zamian za intratne stanowisko Prezesa Narodowego Banku Polskiego dla jednego ze swoich członków – **Leszka Balcerowicza**.

Powołanie i rola Instytutu Pamięci Narodowej

Po II wojnie światowej konieczne było powołanie organu, który zająłby się ściganiem zbrodni nazistowskich wyrządzonych na Polakach. W okresie powojennym oraz w czasie istnienia PRL taką rolę odgrywały różne instytucje i różne też były efekty ich działania. Po przełomie lat 1989 i 1990 powołano do życia **Główną Komisję Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej (IPN)**. Obok działalności śledczej w zakres jego zainteresowań wchodziła działalność naukowa, badawcza oraz archiwizacyjna.

Upadek Związku Sowieckiego spowodował natomiast, że zasadne stało się rozszerzenie zakresu działania IPN. Od tej pory obszar jego zainteresowań koncentrował się nie tylko na zbrodniach hitlerowskich, lecz także komunistycznych. Konieczne stało się więc precyzyjne uregulowanie zakresu działania IPN. Możliwe to było dzięki projektowi ustawy, który w 1998 r. został wniesiony do Sejmu, a następnie uchwalony i podpisany przez prezydenta. Nowa ustawa regulowała dostęp do archiwów byłych organów służb bezpieczeństwa, a w efekcie – dawała szerokie uprawnienia śledcze – od zainicjowania postępowania, aż do zakończenia śledztwa. **Instytut działa od stycznia 1999 r.**

Instytut Pamięci
Narodowej

Logotyp Instytutu
Pamięci Narodowej

Zakres działania IPN

ZAKRES CZASOWY

od 1 września 1939 r. do 31 grudnia 1989 r.

Zakres przedmiotowy

- zbrodnie nazistowskie
- zbrodnie komunistyczne
- represje z powodów politycznych
- działalność organów bezpieczeństwa państwa
- inne przestępstwa będące zbrodniami przeciwko pokojowi, ludzkości i zbrodnie wojenne

Zakres podmiotowy (osobowy)

- funkcjonariusze państwa komunistycznego
- osoby pełniące funkcję kierowniczą w organach partii komunistycznej

Instytut Pamięci Narodowej zajmuje się nie tylko ściganiem zbrodni przeciwko narodowi, lecz także działalnością upowszechniającą wiedzę na temat historii Polski z lat 1939–1989. W tym zakresie prowadzi badania naukowe oraz działalność w obszarze edukacji publicznej. Upowszechnia wiedzę o wydarzeniach i postaciach historycznych, upamiętnia miejsca walki i męczeństwa, jak również poszukuje miejsc spoczynku osób walczących o wolność i niepodległość (zarówno w kraju, jak i poza granicami Polski). Główna siedziba IPN mieści się w Warszawie, a ponadto działa aż 18 oddziałów i delegatur (obecnie oddziały lub delegatury IPN znajdują się w każdym województwie).

Siedziba Instytutu Pamięci Narodowej

Rola i znaczenie organizacji pozarządowych

Organizacje pozarządowe pełnią istotne funkcje w państwie demokratycznym. Przede wszystkim przyczyniają się do budowania społeczeństwa obywatelskiego. Jednak ich główne znaczenie dotyczy kwestii politycznych, społecznych oraz ekonomicznych.

organizacje pozarządowe

W zakresie społecznym pozwalają ludziom jednoczyć się oraz realizować własne zainteresowania i się integrować. Poprzez integrację następuje dbałość o różnie pojmowane dobro wspólne, którym może być np. najbliższe otoczenie, dobro zwierząt, pomoc osobom najuboższym itp. Tym samym następuje integrowanie się wokół działania na rzecz interesów mniejszości, często dyskryminowanej. Organizacje pozarządowe pełnią tym samym funkcję opiniotwórczą i przyczyniają się do zmiany społecznej.

Pod kątem politycznym działalność organizacji pozarządowych pozwala na kreowanie lokalnych liderów, którzy mogą działać na rzecz dobra wspólnego, a także na uzupełnianie działań państwa i/lub samorządu w pewnych zakresach, w których państwo lub samorząd nie działa lub działa w niewystarczającym zakresie. Działalność organizacji pozarządowych skupia się na najniższym szczeblu, a więc to właśnie liderzy tych organizacji są w stanie dotrzeć do osób najbardziej potrzebujących wsparcia w swoim otoczeniu. Tym samym można mówić o realizacji, w pewnym znaczeniu, zasady pomocniczości. Istnieją także organizacje, których głównym zadaniem jest kontrola poczynąń władz publicznych, np. w sferze przestrzegania praw człowieka i obywatela (tzw. *watchdog*).

Funkcjonowanie organizacji pozarządowych oddziałuje też na sferę ekonomiczną. Tworzące tzw. trzeci sektor organizacje pozarządowe są w stanie oddziaływać na zatrudnienie (przede wszystkim wśród osób w najtrudniejszej sytuacji społecznej, np. wśród osób z niepełnosprawnością). Tym samym sektor pozarządowy pozwala takim osobom na działanie na rzecz najbliższego otoczenia i zdobycie doświadczenia zawodowego, dzięki czemu zmniejsza wydatki socjalne. Pełni więc funkcję aktywizującą przez budowanie kapitału społecznego.

Ćwiczenie

Przerysuj tabelę do zeszytu i uzupełnij ją poniższymi sformułowaniami. Jedno sformułowanie może znaleźć się w więcej niż jednej kolumnie tabeli. Postaraj się dopisać do każdej kolumny tabeli przynajmniej po jednej funkcji, jaką pełnią organizacje pozarządowe.

łączenie ludzi o podobnych zainteresowaniach, funkcja opiniotwórcza, promowanie różnorodności, działania na rzecz marginalizowanych grup społecznych, reprezentowanie interesów mniejszości, troska o dobro wspólne, monitorowanie działań władz publicznych, przyczynianie się do zmian społecznych, uzupełnianie działań państwa, kształtowanie liderów opinii publicznej, kształtowanie liderów społecznych, wpływanie na zatrudnienie, oferowanie doświadczenia, wolontariat, dbanie o środowisko lokalne, aktywizowanie osób dyskryminowanych, tworzenie kapitału społecznego, inicjowanie dyskusji na ważne społecznie tematy

Funkcje polityczne	Funkcje społeczne	Funkcje ekonomiczne

Polska w NATO

Droga do NATO trwała od samego początku lat 90. XX w. Z końcem lat 80. i zbliżającym się upadkiem Związku Sowieckiego polskie władze dostrzegły, że Układ Warszawski nie będzie gwarantem bezpieczeństwa dla Polski. Rozwiązano go 1 lipca 1991 r. Z tego względu Polska zaczęła dążyć do członkostwa w organizacjach związanych z Zachodem. Naturalnym wyborem stało się więc NATO. Na początku nie było wiadomo, czy po upadku dwubiegunowego świata NATO zechce się rozszerzać na wschód o byłe państwa satelickie ZSRS. Z biegiem czasu koncepcje rozszerzenia tego sojuszu zaczęły być coraz głośniej wyrażane. Również w społeczeństwie wzrastało poparcie dla członkostwa Polski w NATO (w połowie 1996 r. sięgało 73%, a sondaże wskazywały, że mogłoby to być nawet 83%).

Członkostwu krajów Europy Środkowo-Wschodniej w NATO sprzeciwiała się Rosja, która obawiała się, że jej pozycja w Europie osłabnie. Z tego względu powołała Wspólnotę Niepodległych Państw. Mimo niezadowolenia przywódców rosyjskich z planów poszerzenia NATO na początku 1994 r. Polska uzyskała propozycję udziału w natowskim programie „**Partnerstwo dla pokoju**”. Polegał on na współpracy członków NATO z państwami zainteresowanymi uczestnictwem w tym sojuszu w celu wypracowania wspólnych standardów i przygotowania sił zbrojnych tych państw do spełnienia wymogów stawianych członkom. W ramach „Partnerstwa dla pokoju” odbywały się m.in. ćwiczenia wojskowe z udziałem polskich żołnierzy. Z każdym rokiem współpraca poszerzała swój zakres. Polskie siły zbrojne

w coraz większym stopniu wdrażały zmiany organizacyjne, prawne, strategiczne i inne, które przybliżały schemat zarządzania polskim wojskiem do obowiązującego w standardach zachodnich.

W 1997 r. podczas szczytu NATO w Madrycie Polska oraz Czechy i Węgry jako 3 spośród 12 państw, które wyraziły chęć uczestnictwa w sojuszu, zostały zaproszone do bezpośrednich rozmów z tej sprawie. Po rozmowach oraz ratyfikacji dokumentów akcesyjnych państwa te stały się pełnoprawnymi członkami NATO – nastąpiło to **12 marca 1999 r.**

Rozwój NATO w Europie

Najistotniejszy z militarnego punktu widzenia dla członków NATO jest **art. 5 traktatu waszyngtońskiego**. Wskazuje on, że każdy atak zbrojny z zewnątrz zwrócony przeciwko jednemu lub kilku państwom członkowskim będzie traktowany jako atak przeciwko wszystkim członkom. Artykuł reguluje kwestię kolektywnej obrony sojuszników. Ponadto państwa członkowskie mają nie tylko prawo do oczekiwania ze strony organizacji pomocy – same też zobowiązują się do rozwijania własnych zdolności obronnych, zdolnych do reagowania w razie zagrożenia.

art. 5 traktatu
waszyngtońskiego

Oprócz zobowiązania sojuszników do wsparcia w przypadku agresji polskie wojsko odniosło wiele korzyści. Należą do nich: wzrost umiejętności i wyszkolenia polskich wojsk dzięki ćwiczeniom sojuszniczym i udziałowi w misjach, wzrost wydatków z budżetu państwa na wojskowość, wymiana przestarzałego sprzętu wojskowego na nowoczesny, zmiany prawne i organizacyjne, przybliżające polskie siły zbrojne do standardów obowiązujących w państwach zachodnich, a także obecność amerykańskiego sprzętu na polskim terytorium.

PYTANIA I POLECENIA

1. Przedstaw główne zmiany, jakie zaszły na polskiej scenie politycznej w wyniku wyborów parlamentarnych z lat 1991, 1993 i 1997 oraz wyborów prezydenckich w 1995 r.
2. Scharakteryzuj najważniejsze postanowienia Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.
3. W jaki sposób są uregulowane stosunki państwa polskiego z kościołami i związkami wyznaniowymi? Wskaż, dlaczego szczególną pozycję w tym zakresie zajmuje Kościół katolicki.
4. Omów rolę IPN we współczesnej Polsce. Wskaż zakres czasowy, przedmiotowy i podmiotowy, jakim zajmuje się Instytut.
5. Wymień funkcje, jakie pełnią organizacje pozarządowe w demokratycznym państwie prawa.
6. Wyjaśnij znaczenie członkostwa Polski w NATO dla jej bezpieczeństwa.

PODSUMOWANIE LEKCJI

s. 83

- W latach 1991–1997 często dochodziło do zmiany Prezesa Rady Ministrów (premiera). Poszczególni premierzy otrzymywali **wotum nieufności**, przez co ich rządy upadały. W tych latach Polska miała pięciu premierów. Do najbardziej spektakularnych należy **upadek rządu Jana Olszewskiego**, który nastąpił w nocy z 4 na 5 czerwca 1992 r. po ujawnieniu **listy Antoniego Macierewicza**.

s. 85

- W 1995 r. wybory prezydenckie wygrał **Aleksander Kwaśniewski**. Jego kontrkandydatem był Lech Wałęsa, który ubiegał się o kolejną kadencję. Nie cieszył się on jednak wysokim poparciem. Kwaśniewski jawił się jako kandydat wyważony i nowoczesny, co przysporzyło mu zwolenników.

s. 86

- W 1997 r. **uchwalono nową Konstytucję RP**, która obowiązuje do chwili obecnej. Prace nad jej opracowaniem trwały od 1989 r., gdy doszło do fundamentalnych **zmian ustrojowych i transformacji gospodarczej w kraju**. Konstytucja stanowi najwyższy akt prawny obowiązujący w kraju – z tego powodu jest nazywana **ustawą zasadniczą**.

s. 88

- Relacja władz publicznych z kościołami i związkami wyznaniowymi została uregulowana w drodze aktów prawnych. Obecnie w Polsce obowiązują **ustawy kościelne** regulujące stosunki z 15 kościołami. Szczególne relacje wiążą ją z Kościołem katolickim, z którym stosunki uregulowano na mocy umowy międzynarodowej – **konkordatu** – zawartej w 1993 r., a ratyfikowanej w 1998 r.

s. 90

- **Instytut Pamięci Narodowej działa od stycznia 1999 r.** Obecnie do zadań IPN należy przede wszystkim ściganie zbrodni nazistowskich i komunistycznych z lat 1939–1989 na obszarze Polski. Oprócz tego IPN zajmuje się badaniami, edukacją publiczną oraz upamiętnianiem miejsc i postaci istotnych dla polskiej historii.

s. 91

- **Organizacje pozarządowe** pełnią istotne funkcje w państwie demokratycznym. Te funkcje można klasyfikować przede wszystkim w podziale na sfery, na które oddziałują, i w tym kontekście wskazuje się funkcje polityczne, społeczne i ekonomiczne.

s. 93

- **Wraz z członkostwem w NATO Polska uzyskała gwarancje kolektywnej obrony w myśl art. 5 traktatu waszyngtońskiego.** Polskie wojsko odniosło szereg korzyści, takich jak: wzrost umiejętności i wyszkolenia oraz wydatków z budżetu państwa, wymiana przestarzałego sprzętu wojskowego na nowoczesny, szereg zmian prawnych i organizacyjnych, przybliżających polskie siły zbrojne do standardów obowiązujących w państwach zachodnich, a także obecność amerykańskiego sprzętu na polskim terytorium.

3. Unia Europejska. Polska w strukturach Zachodu

NA TEJ LEKCJI:

- dowiesz się, jakie zmiany zaszły w Unii Europejskiej w XX i XXI w.;
- zapoznasz się z historią wstąpienia Polski do UE;
- przeczytasz o kryzysach w UE;
- omówisz zjawisko brexitu;
- wymienisz działania podejmowane przez UE w reakcji na wystąpienie pandemii COVID-19.

Traktat z Maastricht

Przełom lat 80. i 90. XX w. to czas dynamicznych działań zmierzających do integracji politycznej. Wówczas były już zauważalne dążenia Niemiec do zjednoczenia Republiki Federalnej Niemiec z Niemiecką Republiką Demokratyczną. Obawy o to, że zjednoczenie wzmocni Niemcy, żywiły przede wszystkim władze Francji – zbytne wzmocnienie mogło zagrozić jej bezpieczeństwu. Z tego względu prezydent Francji **François Mitterrand** (czytaj: franśła miterant) oraz kanclerz Niemiec **Helmut Kohl** (czytaj: kol) **zawarli deklarację w sprawie przekształcenia unii gospodarczej**, jaką była Europejska Wspólnota Gospodarcza, **w unię polityczną**. Traktat o Unii Europejskiej podpisano 7 lutego 1992 r. w holenderskiej miejscowości Maastricht.

Traktat z Maastricht wszedł w życie **1 listopada 1993 r.** Główne postanowienia traktatu dotyczyły między innymi umocnienia spójności gospodarczej i społecznej w krajach członkowskich, utworzenia unii gospodarczej oraz walutowej, wprowadzenia wspólnej waluty – euro od 1999 r., prowadzenia wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, wzmocnienia ochrony praw człowieka i obywatela, wzmocnienia ochrony interesów obywateli państw członkowskich, ustanowienia obywatelstwa Unii Europejskiej oraz rozwoju współpracy w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych. Traktat podpisało 12 państw: Belgia, Dania, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Niemcy, Portugalia, Wielka Brytania i Włochy.

Traktat ten ustanowił **Unię Europejską** (UE) jako organizację współpracy politycznej. Była ona oparta na trzech filarach:

traktat z Maastricht

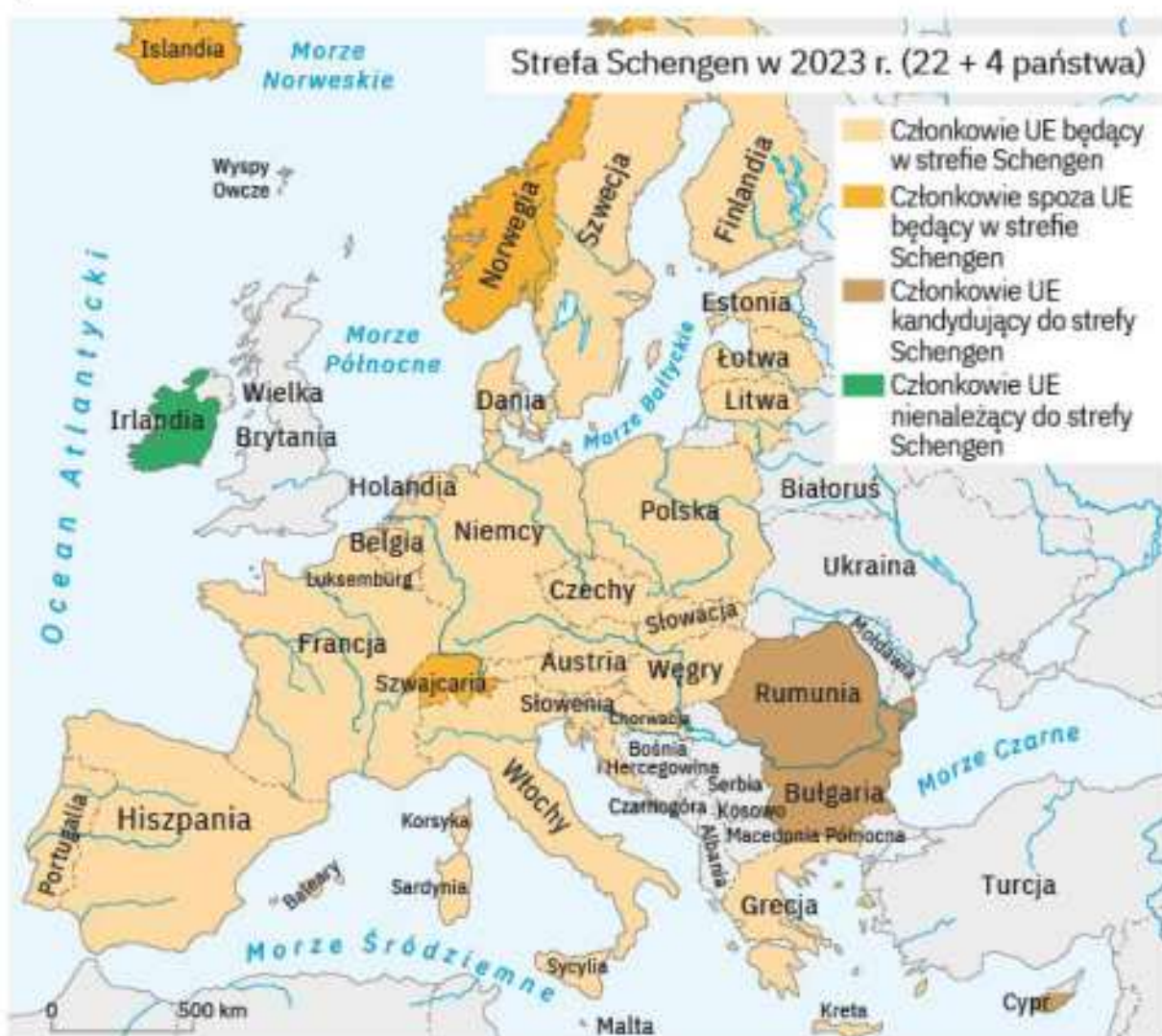
Filary UE

UNIA EUROPEJSKA		
I filar	II filar	III filar
Wspólnota Europejska, Europejska Wspólnota Węgla i Stali oraz Euratom	wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa	współpraca policyjna i sądowa w sprawach karnych

Przyjęcie traktatu wymagało kompromisowego podejścia, tak by ratyfikowało go wszystkich 12 państw członkowskich. Dlatego odrębne, ponadnarodowe instytucje istniały tylko w I filarze współpracy. Taki status wspólnoty europejskiej posiadały już wcześniej. Filary II i III opierały się na klasycznej współpracy między rządami państw członkowskich, bez ponadnarodowej instytucji mającej kompetencje w sprawach merytorycznych.

Powołano **nowe instytucje UE** mające realizować zadania w ramach kompetencji przekazanych im przez państwa członkowskie. Do instytucji UE zaliczono: **Radę Europejską, Radę Unii Europejskiej, Komisję Europejską, Parlament Europejski, Trybunał Sprawiedliwości i Europejski Trybunał Obrachunkowy** oraz **Komitet Regionów**, który działał obok **Komitetu Ekonomiczno-Społecznego**.

Idea UE rozwijała się bardzo dynamicznie. Do 6 państw założycielskich z czasem doszły nowe – w chwili podpisania traktatu z Maastricht do wspólnot należało 12 państw. W 1995 r. organizację poszerzono o kolejne 3 państwa. Tym samym do końca XX w. do UE należało 15 krajów: Austria, Belgia, Dania, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Niemcy, Portugalia, Szwecja, Wielka Brytania i Włochy. Obecnie te kraje są nazywane potocznie „państwami starej Unii”.

Strefa Schengen

strefa Schengen

W 1985 r. podpisano porozumienie znoszące kontrolę osób przekraczających granice wewnętrzne państw członkowskich (Francja, Belgia, RFN, Holandia, Luksemburg). W kolejnych latach do porozumienia dołączały następne państwa. Obecnie należą do niego 27 państwa. Swoboda przepływu osób dotyczy wszystkich ludzi, niezależnie od narodowości, którzy przekraczają granice państw należących do porozumienia. Zniesienie granic nie tylko ułatwia poruszanie się po Unii Europejskiej, lecz także zmniejsza zatory na granicach oraz zwiększa ruch turystyczny.

Wprowadzenie wspólnej waluty

Traktat z Maastricht zawierał zobowiązania wprowadzenia unii gospodarczej i walutowej. Efektem tego miało być wprowadzenie od **1 stycznia 1999 r.** wspólnej waluty europejskiej – **euro**. Pomysł wprowadzenia takiej unii powstał krótko po powołaniu do życia wspólnot europejskich, jednak przeszkody o charakterze gospodarczym i politycznym nie pozwoliły na to aż do lat 90. XX w. Stało się to jednak elementem koniecznym, gdyż brak stabilności na międzynarodowym rynku walutowym znacząco utrudniał prowadzenie wspólnych działań, np. w zakresie polityki rolnej.

euro

W 1979 r. utworzono Europejski System Walutowy. Jego zadaniem było utrzymanie w określonym przedziale kursu wymiany walut, którymi posługiwały się państwa członkowskie wspólnot europejskich. W latach 90. XX w. opracowano raport zakładający trzystopniowy okres przygotowawczy do wdrożenia wspólnej waluty – euro. Przygotowania do wdrożenia euro trwały przez 10 lat. 1 stycznia 1999 r. wprowadzono nową walutę, jednak przez pierwsze 3 lata stanowiła ona „niewidzialny pieniądz”, stosowany wyłącznie w celach rachunkowych i w płatnościach elektronicznych. Waluty i banknoty weszły w życie 1 stycznia 2002 r.

W 11 krajach europejskich, które przyjęły nową walutę, nastąpiła największa w historii wymiana gotówki: na rynek krajów członkowskich wprowadzono 4,5 bln euro w gotówce, a na kontach bankowych przeliczono waluty narodowe na ponad 10 bln euro.

Symbol wspólnej waluty europejskiej – euro

Zmiany traktatowe

Traktat z Maastricht, który ustanowił UE, był trzykrotnie modyfikowany postanowieniami traktatów z Amsterdamu (w 1999 r.), Nicei (w 2001 r.) i Lizbony (w 2007 r.).

Traktat amsterdamski wszedł w życie 1 maja 1999 r. Miał on dostosować ustawodawstwo UE do planowanego poszerzenia organizacji. Traktat wprowadzał znaczące zmiany w postanowieniach z Maastricht. Włączono dorobek strefy Schengen w ramy UE, wprowadzono możliwość zastosowania sankcji wobec państwa naruszającego zasady demokracji, zacieśniono współpracę w ramach organów unijnych, wzmocniono prerogatywy organów UE oraz ograniczono liczbę członków Parlamentu Europejskiego.

traktat
amsterdamski

traktat
z Nicei

Próbie rewizji traktatów założycielskich UE podjęto w Nicei. **Traktat z Nicei** wszedł w życie 1 lutego 2003 r. i miał za zadanie kontynuować zmiany wprowadzone w Amsterdamie w zakresie dostosowania UE do przyjęcia nowych państw członkowskich. Wprowadzono przede wszystkim zmiany w procedurach związane z funkcjonowaniem organów UE oraz dotyczące liczby przedstawicieli państw członkowskich zasiadających w tych organach. Zmiany miały zapewnić sprawne funkcjonowanie organizacji w sytuacji poszerzenia jej o nowych członków.

Traktaty reformujące Unię Europejską

Traktat z Maastricht (powołujący UE)	Traktat amsterdamski	Traktat nicejski	Traktat lizboński
↓	↓	↓	↓
Podpisany: 1992 r.	Podpisany: 1997 r.	Podpisany: 2001 r.	Podpisany: 2007 r.
↓	↓	↓	↓
Wszedł w życie: 1993 r.	Wszedł w życie: 1999 r.	Wszedł w życie: 2003 r.	Wszedł w życie: 2009 r.

traktat
lizboński

Unia Europejska

Ostatnia gruntowna zmiana w funkcjonowaniu Unii Europejskiej zaszła, gdy podpisano **traktat lizboński**. Wszedł on w życie 1 grudnia 2009 r. W wyniku modyfikacji doszło do ostatecznego zastąpienia Wspólnoty Europejskiej **Unią Europejską**. Unia uzyskała osobowość prawną, co oznaczało, że stała się jednolitą organizacją międzynarodową z własnym systemem prawnym, która może być podmiotem praw i obowiązków oraz może dokonywać we własnym imieniu czynności prawnych. Wzmocnione zostały też kompetencje organizacji – powołano **Wysokiego Przedstawiciela Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa**, który miał odpowiadać za wspólną politykę zagraniczną, bezpieczeństwa i obrony.

Zniesiono również funkcjonowanie UE oparte na trzech filarach i zastąpiono je obszarami przedstawionymi na poniższym schemacie.

UNIA EUROPEJSKA		
Kompetencje zarezerwowane wyłącznie dla Unii	Kompetencje współdzielone z państwami członkowskimi (z nadrzędnością prawa unijnego nad prawem krajowym)	Kompetencje wyłączne państw członkowskich

Państwa członkowskie

W XXI w. **UE była poszerzana trzykrotnie**. Do 15 państw, które w organizacji znalazły się jeszcze w poprzednim stuleciu, doszło 13 nowych. **W 2004 r.** odbyło się największe poszerzenie UE, w wyniku którego przyjęła ona 10 nowych członków: **Polskę, Czechy, Cypr, Estonię, Litwę, Łotwę, Malte, Słowenię, Słowację i Węgry**. W 2007 r. organizacja rozszerzyła się o **Bułgarię i Rumunię**, a w 2013 r. – o **Chorwację**.

Członkostwem w UE są zainteresowane również inne państwa. Albania, Czarnogóra, Macedonia Północna, Serbia, Turcja, Mołdawia i Ukraina posiadają status państwa kandydującego. O ten status starają się Bośnia i Hercegowina, Gruzja i Kosowo. Najdłużej oczekującym na przystąpienie do UE państwem jest Turcja, która oczekiwała na przyjęcie do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, a następnie do UE, od 1987 r.

Josep Borrell (czytaj: dżozep), Wysoki Przedstawiciel Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa od 2019 r. Kadencja Wysokiego Przedstawiciela trwa 5 lat.

unijna polityka
rozszerzenia

Polska w Unii Europejskiej

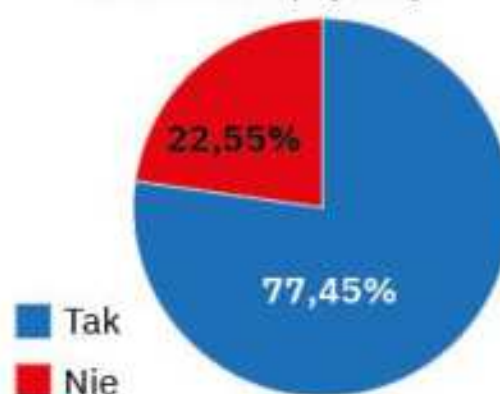
Polska jest członkiem UE od 1 maja 2004 r. Niespełna rok wcześniej Polacy w **referendum ogólnokrajowym**, zwanym też **referendum akcesyjnym**, poparli członkostwo Polski w organizacji – za członkostwem opowiedziało się 77,45% obywateli.

Wniosek o członkostwo w organizacji został jednak złożony już w 1994 r. Wcześniej Polska była krajem stowarzyszonym z UE. Po złożeniu wniosku ustalono, że państwa stowarzyszone zostaną członkami UE po spełnieniu określonych kryteriów (politycznych i ekonomicznych). Kryteria te obejmowały również dostosowanie prawodawstwa do wymogów UE. Corocznie przyjmowano programy przygotowawcze. W 1997 r. UE podjęła decyzję o rozpoczęciu negocjacji akcesyjnych z Polską. W trakcie przygotowań Polska korzystała z funduszy pomocowych UE dla krajów członkowskich, które przeznaczała m.in. na infrastrukturę transportową, ochronę środowiska i wsparcie rolnictwa.

Wejście Polski do Unii Europejskiej wiązało się z dużymi zmianami. Jeszcze przed przystąpieniem do UE dokonano **zmian w prawodawstwie krajowym** w celu dostosowania go do norm unijnych. Cały czas Polska zobowiązana jest także do dostosowywania swojego prawodawstwa do przyjmowanego na poziomie unijnym.

członkostwo
Polski w Unii
Europejskiej

**Czy wyraża Pani / Pan zgodę
na przystąpienie
Rzeczypospolitej Polskiej
do Unii Europejskiej?**

frekwencja: 58,85%

Sejm RP, strona internetowa (dostęp: 14.02.2023).

Ponadto wraz ze wstąpieniem Polski do UE zostały **zniesione granice wewnętrzne** między Polską a pozostałymi jej członkami. Oznaczało to, że Polska mogła uczestniczyć w swobodnym przepływie towarów, ludzi i kapitału. Od 2007 r. Polska dołączyła do **strefy Schengen**. Polacy uzyskali możliwość pracy poza granicami kraju bez dodatkowych zezwoleń. Również polskie przedsiębiorstwa uzyskały możliwość wywozu swoich produktów i sprzedaży na zagranicznych rynkach, co sprzyjało rozwojowi gospodarczemu. W Polsce po wejściu do UE nastąpił wzrost bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Rozwinęły się także inwestycje krajowe, co nastąpiło dzięki napływającym do Polski **funduszom strukturalnym Unii Europejskiej**. Ponadto Polska uzyskała możliwość uczestnictwa w rozmowach dotyczących działań podejmowanych w Europie, w tym w zakresie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

Kryzysy w Unii Europejskiej

kryzysy UE

Od 2015 do 2019 r. UE zmagala się z **kryzysem migracyjnym**, zwanym też kryzysem uchodźczym. Wynikał on z napływu z krajów Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej fali uchodźców. U podstaw kryzysu migracyjnego leżały następstwa tzw. **Arabskiej Wiosny** z 2010 r., czyli fali protestów antyrządowych w krajach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Doprowadziły one do obalenia dotychczasowych władz w tych państwach, wzrostu poparcia dla radykalnych organizacji, destabilizacji sytuacji wewnętrznej w tych krajach, a także do wojny domowej w Syrii i do powstania terrorystycznego **Państwa Islamskiego**.

Pontony z nielegalnymi migrantami docierającymi przez Morze Śródziemne do Europy

Nielegalni migranci na greckiej wyspie Lesbos w 2015 r.

Uciekający przed przemocą, destabilizacją i działaniami wojennymi ludzie dostawali się do państw europejskich nielegalnie, przede wszystkim przez Morze Śródziemne. Uchodźcy podróżowali do Europy w niebezpieczny sposób, często na prowizorycznych łodziach i pontonach. W rezultacie zginęło kilka tysięcy osób. Znaczna część uchodźców trafiała na grecką wyspę Lesbos i włoską Lampedusę, gdzie żyła w prowizorycznych obozach. W samym tylko 2015 r. do Grecji przybyło ponad 160 tys. osób.

Organizacja Narodów Zjednoczonych alarmowała, że zachodzi ryzyko wystąpienia kryzysu humanitarnego. Państwa europejskie, przede wszystkim Niemcy, Austria, Francja i Wielka Brytania, w geście solidarności postulowały o pomoc w ulokowaniu uchodźców w krajach UE, co miało pomóc w opanowaniu kryzysu w Grecji i we Włoszech. Między państwa unijne, zgodnie z zasadą proporcjonalności, miało zostać rozlokowane 40 tys. osób. Takie mu rozwiązaniu sprzeciwiły się rządy Polski, Węgier i Czech. W 2. połowie 2020 r. UE zrezygnowała jednak z tego pomysłu. Zawarła porozumienie z Turcją, która miała wspomóc ją w opanowaniu kryzysu uchodźczego.

Brexit

Wyrazem kryzysu, jaki przeżywa UE, jest także podnoszenie w niektórych krajach postulatów wyjścia z organizacji. Wielka Brytania – jedno z państw, które przyczyniły się do integracji – opuściła UE.

W 2012 r. urzędujący premier David Cameron (czytaj: dejwid kameron) w populistycznym przemówieniu zapowiedział referendum w sprawie członkostwa Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej. Referendum odbyło się w 2016 r. Wzięło w nim udział 72,2% uprawnionych, spośród czego 51,89% opowiedziało się przeciwko pozostaniu w UE. Brytyjskie władze musiały więc zapoczątkować proces wychodzenia z organizacji.

Wyjście Wielkiej Brytanii z UE, nazwane **brexitem** (od połączenia angielskich słów *british* – brytyjskie, *exit* – wyjście) było kilkakrotnie przekładane, a ostatecznie nastąpiło 29 stycznia 2020 r. Tak długi okres między referendum a porozumieniem w sprawie wyjścia wynikał z konieczności ustalenia między UE a Wielką Brytanią zasad współpracy, m.in. opłacania składek do unijnego budżetu, korzystania z unijnych funduszy czy też przepływu towarów. Wyjście ze wspólnoty podzieliło społeczeństwo brytyjskie – przewaga przeciwników UE była niewielka i znaczna część brytyjskiego społeczeństwa nie chciała opuszczać wspólnoty. Po opuszczeniu UE przez Wielką Brytanię spadł też kurs jej waluty – funta szterlinga. Ponadto ujawniły się tendencje antyunijne w innych krajach, m.in. w Grecji (grexit) i w Polsce (polexit).

COVID-19 i jego wpływ na integrację

Wybuch **pandemii COVID-19** był niewątpliwie bezprecedensowym wydarzeniem we współczesnym, silnie zglobalizowanym świecie. W bardzo krótkim czasie społeczeństwa musiały nauczyć się funkcjonować ze świadomością występowania poważnego zagrożenia w postaci wirusa wywołującego ciężką chorobę. Wprowadzono nauczanie na odległość, pracę zdalną, także w urzędach i przychodniach. Ograniczono możliwość swobodnego podróżowania, zakupów (wprowadzono limity osób w sklepach), a nawet spotkania się w większych grupach. Część przedsiębiorstw (np. restauracje, hotele, salony fryzjerskie i kosmetyczne) nie mogła prowadzić działalności. Wprowadzono ogólnonarodowe lockdowny (ang. zamknięcie, izolacja), w czasie których stosowano liczne ograniczenia swobód w zakresie między innymi przemieszczania się i prowadzenia działalności gospodarczej. Restrykcje były bardzo dotkliwe, na przykład we Francji i Chinach przez pewien czas możliwe było wychodzenie z domu jedynie w pilnych potrzebach życiowych, takich jak droga do i z pracy lub udanie się do apteki, a i to wymagało specjalnych zezwoleń.

Wyludniony Szanghaj w czasie pandemii COVID-19 w 2020 r.; na zdjęciu służby pilnujące porządku, w specjalnych medycznych kombinezonach ochronnych

W czasie pandemii COVID-19 powróciły kontrole graniczne. Miały one zahamować rozprzestrzenianie się wirusa między państwami następujące w wyniku mobilności ludzi. Na zdjęciu funkcjonariusz Straży Granicznej mierzy temperaturę mężczyźnie przekraczającemu granicę na przejściu granicznym w Słubicach.

Powszechnym elementem życia stały się środki ochrony osobistej, takie jak gumowe rękawiczki oraz medyczne maseczki ochronne, które noszono zarówno w budynkach użyteczności publicznej, środkach transportu, jak i na świeżym powietrzu.

Zagrożenie wywoływane wirusem wpłynęło także na UE oraz jej instytucje. W bardzo krótkim czasie okazało się, że konieczne jest przeznaczenie sporych środków finansowych na wzmocnienie sektora zdrowia publicznego oraz łagodzenie skutków gospodarczych i społecznych związanych z pandemią. Niezbędny stał się zakup dodatkowych karettek pogotowia ratunkowego, środków ochrony osobistej zabezpieczających przed zagrożeniem, takich jak maseczki ochronne, kombinezony medyczne, jednorazowe rękawiczki czy środki do dezynfekcji. Pojawiła się konieczność utwo-

rzenia szpitali polowych w związku z bardzo dużą liczbą osób wymagających hospitalizacji. Również przeprowadzanie testów na obecność wirusa COVID-19 wymagało poniesienia znacznych nakładów organizacyjnych i finansowych.

Co więcej, konieczne stało się łagodzenie skutków gospodarczych i społecznych pandemii, przede wszystkim przez wsparcie przedsiębiorców, którzy ucierpieli na skutek zagrożenia (np. restauratorów, którzy nie mogli prowadzić swojej działalności w czasie pandemii). Istniało także ryzyko pojawienia się dużej grupy osób bezrobotnych, zwalnianych z bankrutujących przedsiębiorstw.

Ze względu na skalę opisywanych zjawisk oraz ich powszechność w UE został uruchomiony **instrument REACT-EU**. Zapewniał on Polsce oraz innym krajom UE znaczące środki na przeciwdziałanie skutkom pandemii. Środki te przeznaczono zarówno na wsparcie placówek ochrony zdrowia, jak i na dostosowanie się przedsiębiorców do funkcjonowania w warunkach pandemii (np. wprowadzenie e-rozwiązań, tworzenie aplikacji do obsługi klientów).

Dużą rolę UE było również wspólne ubieganie się o zakup szczepionek zapobiegających zachorowaniu na COVID-19. Komisja Europejska współpracowała z sektorem przemysłu farmaceutycznego, by zapewnić dużą liczbę szczepionek dla społeczeństwa. Udało się w ten sposób zabezpieczyć 4,2 mld dawek szczepionki, co pozwoliło poszczególnym państwom sprawnie przeprowadzić **proces szczepień powszechnych ludności**. Dzięki zaangażowaniu Komisji Europejskiej szczepionki były także tańsze, gdyż zostały zakupione w masowych ilościach.

Ponadto UE podjęła **globalną inicjatywę w celu zapewnienia równego dostępu do szczepionek** (COVAX). Przeznaczyła na ten cel 5 mld euro. Była to jedna z wielu inicjatyw unijnych wspierających kampanię szczepień w państwach członkowskich.

Wybuch pandemii COVID-19 nie pozostał bez wpływu na integrację. Negocjacje z dostawcami szczepionek prowadziła Komisja Europejska, co miało zapewnić przede wszystkim równe szanse wszystkich krajów na otrzymanie szczepionek, a także zmniejszyć koszt ich zakupu. Proces przebiegał jednak wolniej, niż się spodziewano, co wynikało między innymi z długiego procesu produkcji szczepionek. Zakłady produkcyjne były przeciążone olbrzymimi potrzebami i nie nadążały z produkcją preparatów. Opóźnienia spowodowały jednak, że pojawiły się głosy krytyki względem Komisji Europejskiej negocjującej dostawy. Niektóre państwa, na przykład Niemcy i Węgry, znecierpliwione oczekiwaniem, samodzielnie zamówiły szczepionki spoza unijnego programu. Głosy dotyczące możliwości samodzielnego zakupu szczepionek lub dopuszczenia na swoim terytorium do użytku szczepionek rosyjskiej i chińskiej pojawiały się również w Bułgarii czy Austrii. Tym samym również COVID-19 był czynnikiem, w wyniku którego ujawnił się brak jedności wśród państw wchodzących w skład UE.

Posiedzenie Parlamentu Europejskiego w czasie pandemii COVID-19

Aby ułatwić społeczeństwu dostęp do szczepień chroniących przed zachorowaniem na COVID-19, organizowano punkty masowych szczepień. Powstawały one np. na stadionach, w halach sportowych, a także w aptekach, w centrach handlowych czy w specjalnych busach przemieszczających się po kraju.

Porozmawiajmy

- Czy członkostwo w UE jest Polsce potrzebne? Jakie korzyści odnoszą Polacy z członkostwa w UE? Podziel się z kolegami i koleżankami swoją opinią na ten temat. Przedstaw argumenty na jej poparcie.
- W jaki sposób – jako członek UE – należy pomagać nielegalnym migrantom? Przeczytaj raz jeszcze fragment o kryzysie uchodźczym i wyraż swoją opinię na temat przymusowej relokacji uchodźców. Zastanów się, czy ten pomysł był właściwy z perspektywy takich państw, jak Włochy i Grecja, które w największym stopniu dotknął kryzys uchodźczy z 2015 r.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wskaż powód, dla którego w ramach wspólnot europejskich zdecydowano się przekształcić współpracę gospodarczą we współpracę polityczną.
2. Podaj trzy rodzaje kompetencji, jakie posiada UE zgodnie z traktatem z Lizbony.
3. Omów okoliczności wstąpienia Polski do UE.
4. Przedstaw kryzysy, z jakimi w XX w. borykała się UE.
5. Wskaż, jakie działania podejmowała UE w reakcji na wystąpienie pandemii COVID-19.

PODSUMOWANIE LEKCJI

s. 95

- **7 lutego 1992 r. podpisano traktat o Unii Europejskiej**, zwany od miejsca podpisania dokumentu **traktatem z Maastricht**. Przekształcił on dotychczasową współpracę w ramach wspólnot europejskich w Unię Europejską.

s. 97

- Dzięki układowi z Schengen z 1985 r. zniesiono granice wewnętrzne państw członkowskich. Obecnie do **strefy Schengen** należą **22 kraje UE** i **4 kraje spoza UE**.

s. 97

- Traktat z Maastricht zawierał zobowiązanie do wdrożenia w życie unii walutowej. Efektem tego było wprowadzenie w życie nowej **waluty – euro**. Od 1 stycznia 1999 r. euro stało się walutą w obiegu elektronicznym, a od 1 stycznia 2002 r. wprowadzono je na rynek.

s. 97

- Po wejściu w życie traktatu z Maastricht reformowanie UE podejmowano trzykrotnie – podpisano traktaty: **amsterdamski** (1999 r.), **nicejski** (2003 r.) i **lizboński** (2009 r.).

s. 98

- Ostatnia gruntowna zmiana w funkcjonowaniu UE zaszła, gdy podpisano **traktat lizboński**. Wszedł on w życie **1 grudnia 2009 r.** W wyniku modyfikacji doszło do ostatecznego zastąpienia Wspólnoty Europejskiej **Unią Europejską**. Powołano **Wysokiego Przedstawiciela do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa**, zniesiono również funkcjonowanie UE oparte na trzech filarach, a zastąpiono je trzema rodzajami kompetencji UE.

s. 99

- W XXI w. UE była poszerzana trzykrotnie. W **2004 r.** do UE wstąpiło 10 nowych członków: **Polska, Czechy, Cypr, Estonia, Litwa, Łotwa, Malta, Słowenia, Słowacja i Węgry**. W **2007 r.** organizacja rozszerzyła się o **Bulgarię i Rumunię**, a w **2013 r.** – o **Chorwację**.

s. 99

- Wraz ze wstąpieniem Polski do UE zostały **zniesione granice wewnętrzne** między Polską a pozostałymi jej członkami. Ponadto nastąpił **wzrost bezpośrednich inwestycji zagranicznych**. Rozwinęły się także **inwestycje krajowe** dzięki napływającym do Polski funduszom strukturalnym. Polska uzyskała **możliwość uczestnictwa w rozmowach dotyczących działań podejmowanych w Europie**, w tym w zakresie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

s. 100

- W XXI w. UE zмага się z kryzysami, spośród których najważniejsze to **kryzys migracyjny** oraz **fala nastrojów antyunijnych** w społeczeństwach państw członkowskich.

PODSUMOWANIE PRZED SPRAWDZIANEM

1. Najważniejsze kwestie polityczne i cywilizacyjne w świecie przełomu XX i XXI w.

- Po upadku Związku Sowieckiego konieczne stało się znalezienie nowej formuły stosunków międzynarodowych, zwanej **nowym ładem międzynarodowym**. Uniwersalny model tych relacji to **świat unipolarny**, w którym dominują **Stany Zjednoczone**. s. 68
- **11 września 2001 r.** doszło do największego w historii świata **zamachu terrorystycznego, przeprowadzonego w USA, m.in. na World Trade Center w Nowym Jorku**. Rozpoczęto w jego wyniku tzw. **wojnę z terroryzmem**, wymierzoną przeciwko takim państwom, jak Afganistan czy Irak. s. 70
- Obecnie na świecie **prześladowania religijne** występują w ponad 150 krajach. Najbardziej dyskryminowaną grupą są **chrześcijanie**, jednak prześladowania dotyczą również wyznawców **islam, judaizmu i hinduizmu**. s. 72
- Koniec XX w. to czas wielkich zmian w Afryce. W 1990 r. doszło do **zniesienia zbrodniczej ideologii apartheidu w RPA**, do czego przysłużył się **Nelson Mandela**. W 1994 r. doszło do **ludobójstwa w Rwandzie**, które ukazało słabość mechanizmów mających zapewnić międzynarodowy ład i porządek. s. 73
- Po śmierci Mao Zedonga władzę w Chinach objął **Deng Xiaoping**. Wprowadził on Chiny na ścieżkę szybkiego rozwoju gospodarczego i otworzył chińską politykę na świat. Obecnie Chiny prowadzą również politykę zagraniczną opartą na koncepcji **Nowego Jedwabnego Szlaku**. Zakłada ona budowę sieci dróg, autostrad, lotnisk, kolei i portów morskich, co ma zapewnić ekspansję chińskich towarów do wielu krajów świata, a przez to – wzmocnić chińską gospodarkę. s. 76
- Przełom XX i XXI w. to czas wzrostu **agresywnej polityki rosyjskiej**. W tym czasie władzę objął **Władimir Putin**, którego działania w zakresie polityki zagranicznej (**wojna w Czeczeni, Gruzji i Ukrainie**) doprowadziły do określenia go zbrodniarzem wojennym. W swojej polityce Rosja prowadzi również działania, które można nazwać **szantażem gazowym** oraz **wojną hybrydową**. s. 77

2. Polska w dekadzie lat 90.

- W latach 1991–1997 często dochodziło do zmiany Prezesa Rady Ministrów (premiera). Poszczególni premierzy otrzymywali **wotum nieufności**, przez co ich rządy upadały. Do najbardziej spektakularnych należy **upadek rządu Jana Olszewskiego**, który nastąpił w nocy z 4 na 5 czerwca 1992 r. po ujawnieniu **listy Antoniego Macierewicza**. s. 83
- W 1995 r. **wybory prezydenckie wygrał Aleksander Kwaśniewski**. Jego kontrkandydatem był Lech Wałęsa, który ubiegał się o kolejną kadencję. s. 85
- W 1997 r. **uchwalono nową Konstytucję RP**, która obowiązuje do chwili obecnej. Prace nad jej opracowaniem trwały od 1989 r., gdy doszło do **fundamentalnych zmian ustrojowych i transformacji gospodarczej w kraju**. Konstytucja stanowi najwyższy akt prawny obowiązujący w kraju – z tego powodu jest nazywana **ustawą zasadniczą**. s. 86
- Obecnie w Polsce obowiązują **ustawy kościelne** regulujące stosunki z 15 kościołami. Szczególne relacje wiąże ją z Kościołem katolickim, z którym stosunki uregulowano na mocy umowy międzynarodowej – **konkordatu** – zawartej w 1993 r., a ratyfikowanej w 1998 r. s. 88

- s. 90 • **Instytut Pamięci Narodowej działa od stycznia 1999 r.** Obecnie do zadań IPN należy przede wszystkim ściganie zbrodni nazistowskich i komunistycznych z lat 1939–1989 na obszarze Polski. Oprócz tego IPN zajmuje się badaniami, edukacją publiczną oraz upamiętnianiem miejsc i postaci istotnych dla polskiej historii.
- s. 91 • **Organizacje pozarządowe** pełnią istotne funkcje w państwie demokratycznym. Te funkcje można klasyfikować przede wszystkim w podziale na sfery, na które oddziałują, i w tym kontekście wskazuje się funkcje polityczne, społeczne i ekonomiczne.
- s. 93 • **Wraz z członkostwem w NATO Polska uzyskała gwarancje kolektywnej obrony w myśl art. 5 traktatu waszyngtońskiego.**

3. Unia Europejska. Polska w strukturach Zachodu

- s. 95 • **7 lutego 1992 r. podpisano traktat o Unii Europejskiej**, zwany od miejsca podpisania dokumentu **traktatem z Maastricht**. Przekształcił on dotychczasową współpracę w ramach wspólnot europejskich w Unię Europejską.
- s. 97 • Dzięki układowi z Schengen z 1985 r. zniesiono granice wewnętrzne państw członkowskich. Obecnie do **strefy Schengen** należą 22 kraje UE i 4 kraje spoza UE.
- s. 97 • Traktat z Maastricht zawierał zobowiązanie do wdrożenia w życie unii walutowej. Efektem tego było wprowadzenie w życie nowej **waluty – euro**. Od 1 stycznia 1999 r. euro stało się walutą w obiegu elektronicznym, a od 1 stycznia 2002 r. wprowadzono je na rynek.
- s. 97 • Po wejściu w życie traktatu z Maastricht reformowanie UE podejmowano trzykrotnie – podpisano traktaty: **amsterdamski** (1999 r.), **nicejski** (2003 r.) i **lizboński** (2009 r.).
- s. 98 • Ostatnia gruntowna zmiana w funkcjonowaniu UE zaszła, gdy podpisano **traktat lizboński**. Wszedł on w życie **1 grudnia 2009 r.** W wyniku modyfikacji doszło do ostatecznego zastąpienia Wspólnoty Europejskiej **Unią Europejską**.
- s. 99 • W XXI w. UE była poszerzana trzykrotnie. **W 2004 r.** do UE wstąpiło 10 nowych członków: **Polska, Czechy, Cypr, Estonia, Litwa, Łotwa, Malta, Słowenia, Słowacja i Węgry**. **W 2007 r.** organizacja rozszerzyła się o **Bulgarię i Rumunię**, a w 2013 r. – o **Chorwację**.
- s. 99 • Wraz ze wstąpieniem Polski do UE zostały **zniesione granice wewnętrzne między Polską a pozostałymi jej członkami**. Ponadto nastąpił **wzrost bezpośrednich inwestycji zagranicznych**. Rozwinęły się także **inwestycje krajowe** dzięki napływającym do Polski funduszom strukturalnym. Polska uzyskała **możliwość uczestnictwa w rozmowach dotyczących działań podejmowanych w Europie**, w tym w zakresie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.
- s. 100 • W XXI w. UE zmaga się z kryzysami, spośród których najważniejsze to **kryzys migracyjny** oraz **fala nastrojów antyunijnych** w społeczeństwach państw członkowskich.

III. Świat i Polska na początku XXI w.: wyzwania i nadzieje nowoczesności

▶ Polska w XXI w.

▶ Bilans sukcesów i kryzysy polityczne w III Rzeczypospolitej

▶ Świat w XXI w. w kontekście zjawisk kulturowych i społecznych

1. Polska w XXI w.

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz przyczyny kryzysu postkomunizmu w Polsce po 2001 r.;
- zrozumiesz, jakie polityczne znaczenie miały wybory parlamentarne i prezydenckie z 2005 r. w Polsce;
- opisziesz zmiany polityczne i gospodarcze w Polsce w latach 2010–2015;
- dowiesz się, czym jest postkomunizm i jak jest traktowany w Polsce;
- przeanalizujesz zakres działania poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, źródła ich przychodów i kierunki wydatkowania przez nie środków.

wybory
prezydenckie
w 2000 r.

Wybory prezydenckie w 2000 r.

W 2000 r. **Aleksander Kwaśniewski** kolejny raz **zwyciężył w wyborach prezydenckich**. Tym razem do wygranej wystarczyła jedna tura, w której otrzymał 53,9% głosów. W wyborach prezydenckich w 2000 r. brał udział również były prezydent Lech Wałęsa. Nie cieszył się jednak dużym poparciem – uzyskał jedynie 1,01% głosów.

Prezydentura Kwaśniewskiego w drugiej kadencji obfitowała w doniosłe wydarzenia. Prezydent dwukrotnie gościł w Polsce przywódcę USA George'a Busha (czytaj: dzordża busza), a także w 2002 r. cesarza Japonii Akihito. Sam także spotkał się z Bushem w Waszyngtonie. Pełnił również funkcję mediatora w trakcie **pomarańczowej rewolucji** w Ukrainie na przełomie 2004 i 2005 r., która wybuchła jako wyraz sprzeciwu społecznego wobec sfałszowanych wyborów prezydenckich.

Aleksander Kwaśniewski, prezydent RP w latach 1995–2005

Druga kadencja prezydenta obfitowała również w wydarzenia o charakterze symbolicznym, czego przykładem jest przeproszenie przez Aleksandra Kwaśniewskiego narodu żydowskiego w imieniu narodu polskiego za pogrom w Jedwabnem. Prezydent brał także udział w podpisaniu dokumentów akcesyjnych w sprawie **przystąpienia Polski do Unii Europejskiej** podczas szczytu w Atenach w 2003 r.

Kwaśniewskiego krytykowano przede wszystkim za wysłanie polskiego kontyngentu wojskowego do Iraku w 2003 r. Wojsko polskie miało wesprzeć Stany Zjednoczone w zbrojnej inwazji na Irak. Po raz pierwszy od II wojny światowej polscy żołnierze brali udział w działaniach wojennych. Drugą istotną kwestią, która zaważyła na postrzeganiu prezydenta Kwaśniewskiego, była tzw. **afery Rywina**. W 2002 r. producent telewizyjny Lew Rywin miał złożyć czołowym polskim politykom propozycję korupcyjną w zamian za korzystne dla niego sformułowanie zapisów nowelizowanej ustawy o radiofonii i telewizji. O propozycji korupcyjnej mieli wiedzieć Kwaśniewski oraz ówczesny premier Leszek Miller. Zarzuty wobec polityków rządzących nie zostały nigdy udowodnione.

Wybory parlamentarne w 2001 r.

Tuż przed kolejnymi wyborami parlamentarnymi AWS została osłabiona przez wewnętrzne podziały. W 2001 r. w ich wyniku powstało **Prawo i Sprawiedliwość (PiS)**, tworzone przez **Lecha Kaczyńskiego**, pełniącego w rządzie Jerzego Buzka funkcję Ministra Sprawiedliwości.

W wyborach parlamentarnych, które odbyły się **23 września 2001 r.**, zwyciężyła koalicja **Sojusz Lewicy Demokratycznej z Unią Pracy (SLD-UP)** – uzyskała 41,1% głosów. Poza tym do Sejmu weszły: **Platforma Obywatelska (PO)**, **Samoobrona**, **Prawo i Sprawiedliwość**, **Liga Polskich Rodzin (LPR)**, **Polskie Stronnictwo Ludowe** oraz przedstawiciele Mniejszości Niemieckiej (MN).

Do Sejmu nie weszły ugrupowania dotychczas sprawujące władzę: **Akcja Wyborcza Solidarność** oraz **Unia Wolności**. Wynikało to z niezadowolenia społecznego spowodowanego przeprowadzeniem w poprzedniej kadencji parlamentu czterech istotnych reform: służby zdrowia, edukacji, administracyjnej oraz ubezpieczeń społecznych. Okres rządów tych ugrupowań był ponadto naznaczony skandalami korupcyjnymi. Społeczeństwo doświadczało również wzrastającego poziomu bezrobocia. Oczekiwało więc zmian, które obiecywała lewicowa zwycięska koalicja, głosząc swoje hasło wyborcze „Przywróćmy normalność, wygrajmy przyszłość”. Rządowi utworzonemu przez SLD z UP przewodził **Leszek Miller**.

Leszek Miller, premier w rządzie SLD-UP w latach 2001–2004

Sejm IV kadencji

Rządy Millera wyraźnie pokazały blaski i cienie III Rzeczypospolitej. Rekordowemu wzrostowi PKB (5,4% w 2004 r.) towarzyszyło równie rekordowe bezrobocie (20% w 2003 r.). Oznaczało to pogłębianie różnic społecznych oraz skazanie całych regionów na trwały brak możliwości awansu społecznego. Jednocześnie rząd Millera wymienił kadry w spółkach skarbu państwa i administracji, co stwarzało wrażenie przejmowania państwa przez partyjnych działaczy.

W późniejszym czasie koalicja się rozpadła z powodu niezachowania przez UP dyscypliny podczas głosowania. Miller podjął się trudnego zadania przewodnictwa rządowi mniejszościowemu. W czerwcu 2003 r. zwrócił się natomiast do Sejmu z wnioskiem o udzielenie mu **wotum zaufania**, które otrzymał. Mimo to rząd Millera podał się do dymisji 2 maja 2004 r., dzień po wstąpieniu Polski do UE. Do dokonań tego rządu należy właśnie wprowadzenie Polski do UE. Kadencja należała do udanych dla lewicy. W jej trakcie SLD wygrał również wybory do sejmików województw w 2002 r., a przedstawiciele ugrupowania zdobyli pięć mandatów do Parlamentu Europejskiego w 2004 r.

Leszka Millera na stanowisku premiera zastąpił **Marek Belka**, który sprawował ten urząd do 2005 r.

PARLAMENT IV KADENCJI 2001–2005		
Powołany w wyborach w 2001 r. Do Sejmu dostało się 6 ugrupowań i Mniejszość Niemiecka		
Premierzy	Koalicja rządząca	Rozwiązanie
Leszek Miller Marek Belka	- Sojusz Lewicy Demokratycznej i Unia Pracy - Polskie Stronnictwo Ludowe	rozpad koalicji w 2003 r., kontynuacja rządzenia przez SLD-UP jako rząd mniejszościowy, podanie się do dymisji w 2004 r.

1 maja 2004 r. Polska wstąpiła do Unii Europejskiej. W tym roku Polacy jako obywatele pełnoprawnego państwa członkowskiego mogli po raz pierwszy uczestniczyć w powszechnych **wyborach** posłów do **Parlamentu Europejskiego**. Otrzymały się one 13 czerwca 2004 r.

Wybory prezydenckie i parlamentarne w 2005 r.

Postępujące rozwarstwienie społeczne, dające poczucie wielu Polakom, że transformacja ustrojowa odbyła się ich kosztem, afery korupcyjne, w które zamieszani byli politycy SLD i PSL, niewystarczające rozliczenie spuścizny po komunizmie oraz popularność Lecha Kaczyńskiego dały niespodziewane zwycięstwo w podwójnych wyborach w 2005 r. Prawu i Sprawiedliwości.

Sejm V kadencji

W kolejnych **wyborach parlamentarnych w 2005 r. PiS** uzyskało 26,99% głosów. Przełożyło się to na 155 mandatów dla posłów. Druga w kolejności była PO z 24,15% głosów i 133 mandatami poselskimi.

wybory
prezydenckie
w 2005 r.

Lech Kaczyński

W 2005 r. wybory prezydenckie wygrał Lech Kaczyński. Zwycięstwo nastąpiło w drugiej turze, 23 października 2005 r. Lech Kaczyński wygrał w starciu z Donaldem Tuskiem – otrzymał 54,04% głosów.

Obie partie – PiS i PO – starały się przeprowadzić rozmowy koalicyjne, jednak nie były one udane. Kolejny raz pojawiło się wyzwanie dotyczące utworzenia rządu mniejszościowego. Przewodził mu **premier Kazimierz Marcinkiewicz**. Jego rząd zmagał się z licznymi trudnościami, przez co PiS wciąż poszukiwało koalicjanta. W maju 2006 r. do koalicji przystąpiły partie LPR oraz Samoobrona. Dwaj politycy z tych partii – Roman Giertych oraz Andrzej Lepper – objęli w zamian stanowiska wicepremierów. Kłopoty w zapewnieniu rządowi stabilnej większości skłoniły **Jarosława Kaczyńskiego**, przewodniczącego PiS, do objęcia funkcji premiera 14 lipca 2006 r.

Rządy PiS oznaczały w polityce zewnętrznej i wewnętrznej próbę zapoczątkowania zmiany w stosunku do działań poprzedników. W dyplomacji starano się zdystansować wobec Niemiec, zabiegać o poparcie USA (do Polski w 2006 r. przyleciały pierwsze nowoczesne samoloty bojowe F-16), osłabiać projekty wzmacniania instytucji UE kosztem państw narodowych, a przede wszystkim zmniejszyć wpływ Rosji na Polskę i szerzej na kraje Europy Środkowo-Wschodniej. W 2006 r. podjęto m.in. decyzję o budowie gazoportu w Świnoujściu oraz powrócono do projektu rządu Jerzego Buzka budowy gazociągu Baltic Pipe, aby zmniejszyć uzależnienie energetyczne Polski.

Lech Kaczyński, prezydent RP
w latach 2005–2010

Jednocześnie w polityce wewnętrznej podjęto próbę przeprowadzenia lustracji, czyli ujawnienia współpracowników SB, oraz walkę z korupcją, mającą po części charakter pokazowy. To wywołało czasami silną krytykę nie tylko ze strony polityków postkomunistycznych, lecz także wywodzących się z dawnego obozu „Solidarności”. W kwietniu 2007 r. podczas próby aresztowania przez ABW pod zarzutem korupcji samobójstwo popełniła Barbara Blida, polityk związana z SLD. O jej śmierć opozycja oskarżyła rząd PiS. W lipcu 2007 r. o korupcję oskarżeni zostali wicepremier Andrzej Lepper z Samoobrony oraz Minister Sportu Tomasz Lipiec. Z powodu oskarżenia Leppera koalicja się rozpadła i konieczne stało się rozpisanie przedterminowych wyborów.

PARLAMENT V KADENCJI 2005–2007

Powołany w wyborach przedterminowych w 2005 r.

Premierzy	Partia rządząca	Rozwiązanie
Kazimierz Marcinkiewicz (rząd mniejszościowy) Jarosław Kaczyński	Prawo i Sprawiedliwość nieudane rozmowy koalicyjne Prawa i Sprawiedliwości z Platformą Obywatelską	zawiązanie koalicji z Ligą Polskich Rodzin i Samoobroną; rozpad koalicji w 2007 r.

Wybory parlamentarne w 2007 r.

Sejm VI kadencji

W wyniku przedterminowych **wyborów parlamentarnych**, które odbyły się **21 października 2007 r.**, zwyciężyła **PO**. Zdobyła 41,51% głosów, co przełożyło się na 210 mandatów w Sejmie. Drugie miejsce zajęło PiS z wynikiem 32,11% głosów, co dało 166 mandatów poselskich. Do Sejmu weszła też koalicja Lewica i Demokraci, złożona z SLD, UP, Socjaldemokracji Polskiej (SP) oraz Partii Demokratycznej (PD). W Sejmie znalazły się też PSL oraz MN. Do parlamentu nie dostały się LPR oraz Samoobrona, które współrządziły w poprzedniej kadencji.

Rząd został utworzony przez **Donalda Tuska**, a PO utworzyła koalicję z PSL. W Senacie PO uzyskała bezwzględną większość.

Donald Tusk, premier w latach 2007–2014, przewodniczący Parlamentu Europejskiego w latach 2014–2019

PARLAMENT VI KADENCJI 2007–2011

Powołany w wyborach przedterminowych w 2007 r.
Do Sejmu weszły 4 ugrupowania i Mniejszość Niemiecka

Premier

Donald Tusk

Koalicja rządząca

Platforma Obywatelska
Polskie Stronnictwo Ludowe

Kryzys gospodarczy

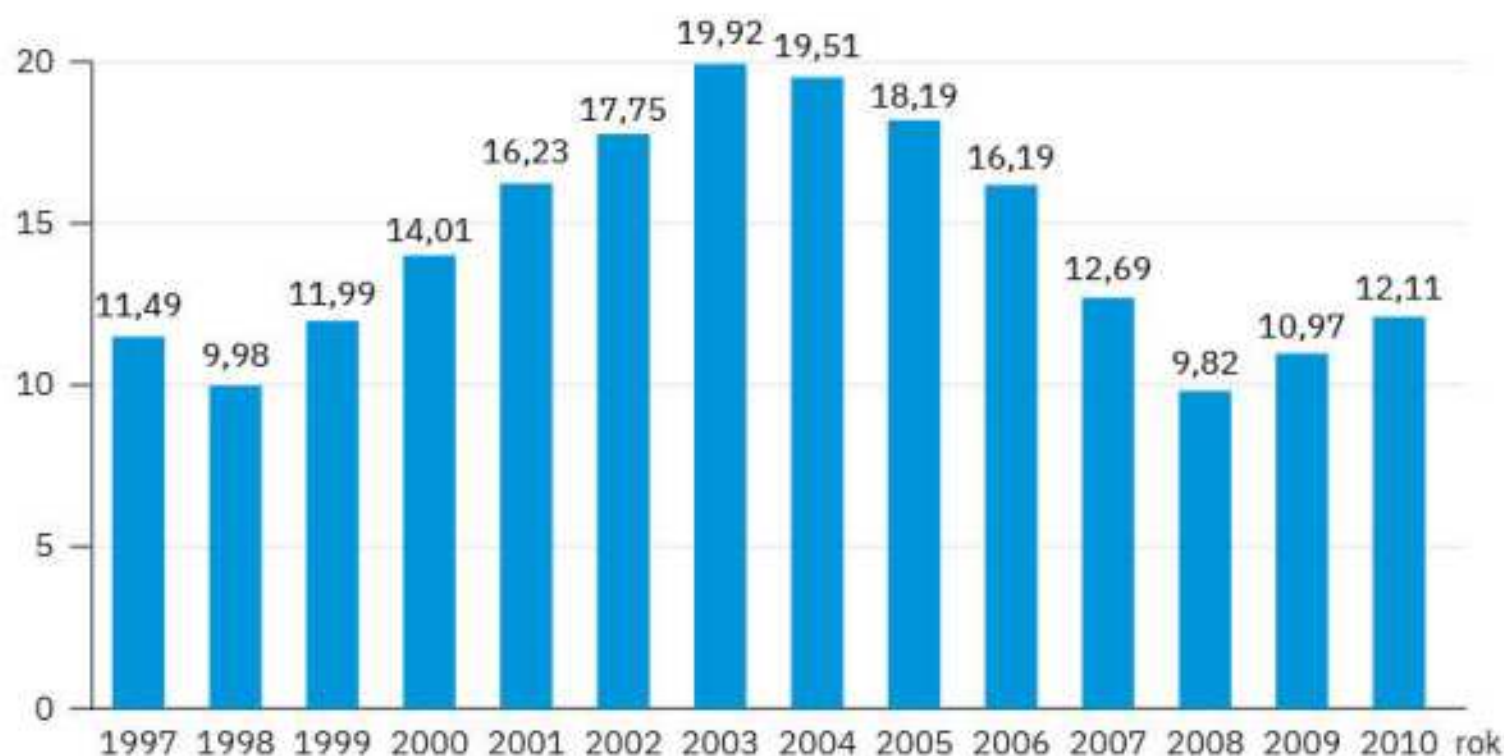
kryzys gospodarczy w 2008 r.

Sytuacja gospodarcza w Polsce w latach 1997–2008 nie była zadowalająca. **Od 1997 r.** systematycznie wzrastała **stopa bezrobocia**. Tuż przed wejściem do UE bez pracy pozostawał co piąty Polak. Poziom bezrobocia zaczął spadać po wejściu do UE w 2004 r., co było spowodowane przede wszystkim możliwością podjęcia pracy bez uzyskania dodatkowych zezwoleń w krajach członkowskich – przede wszystkim w Wielkiej Brytanii i Irlandii. W Wielkiej Brytanii zatrudnienie znalazło ok. 650 tys. Polaków, a w Irlandii – 180 tys. Nasiliło się zjawisko **eurosieroctwa**, ponieważ rodzice często wyjeżdżali do pracy poza granicami kraju, pozostawiając swoje potomstwo pod opieką rodziny – babci, dziadka lub innej bliskiej osoby.

Spadek odsetka osób bezrobotnych następował aż do 2008 r., gdy stopa rejestrowanego bezrobocia wyniosła średnio 9,82%. Wówczas jednak doszło do kryzysu finansowego, który przyczynił się do ponownego pogorszenia sytuacji gospodarczej.

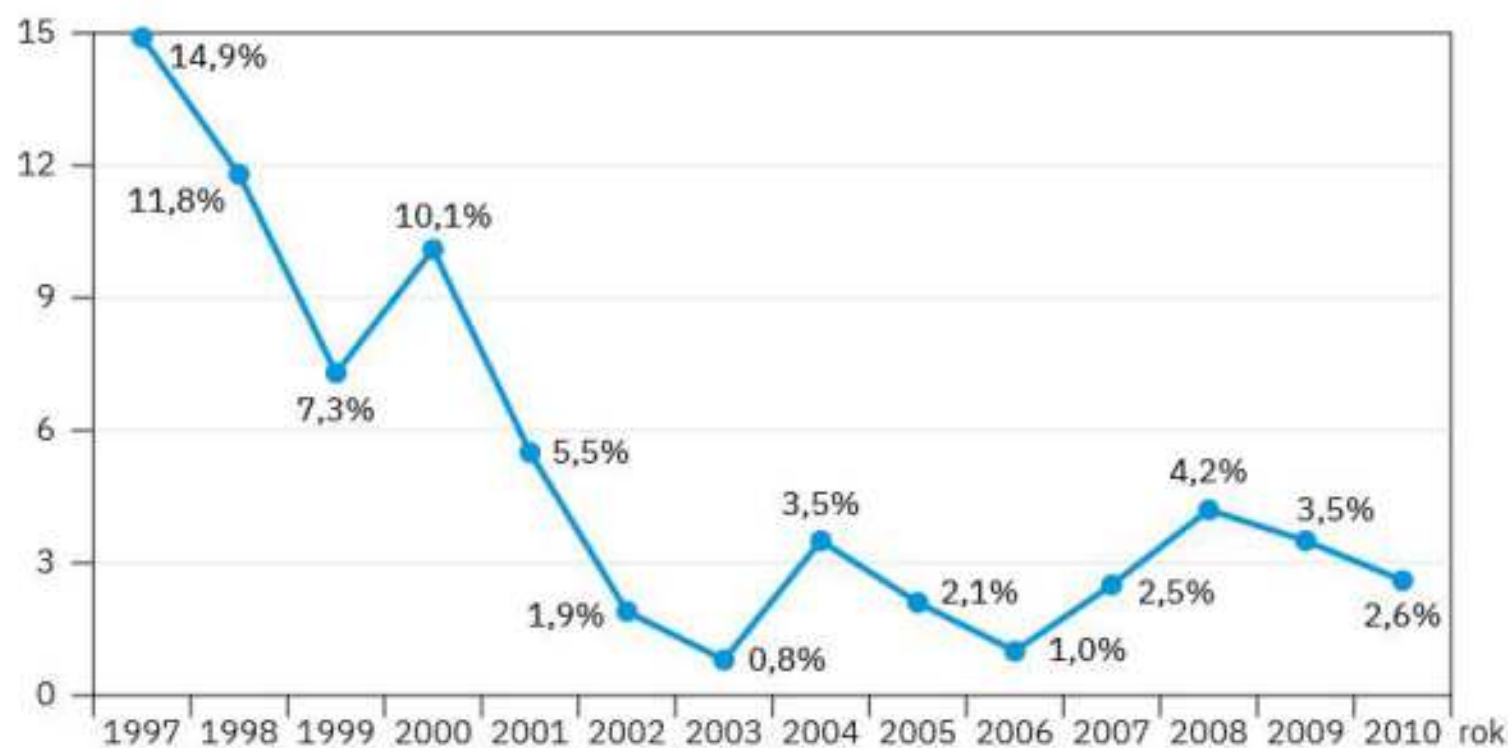
Stopa bezrobocia rejestrowanego w Polsce w latach 1997–2010 [w %]

Źródło: GUS.

Na wysokim poziomie w okresie 1997–2008 pozostawał również wskaźnik inflacji. Sytuacja od 1997 r. jednak znacznie się poprawiła. Wskaźnik inflacji wyniósł w 1997 r. 14,9% (co oznaczało, że ceny w porównaniu z poprzednim rokiem wzrosły o 14,9%), ale w momencie wejścia Polski do UE w 2004 r. osiągnął już 3,5%. Poziom ten zaczął wzrastać dopiero od 2006 r., jednak nawet w okresie kryzysu finansowego nie przekroczył 5%.

Poziom inflacji w Polsce w latach 1997–2010 [w %]

Źródło: GUS.

Światowy kryzys finansowy rozpoczął się w Stanach Zjednoczonych, gdzie w 2007 r. panowała nadzwyczaj dobra sytuacja na rynku kredytów mieszkaniowych. Udzielano ich nawet osobom, które nie miały jakichkolwiek gwarancji spłaty zaciągniętych zobowiązań. W połowie tego roku niemal 10% Amerykanów nie było w stanie spłacać swoich kredytów mieszkaniowych. Wiązało się z tym ryzyko, że banki, które udzieliły tych kredytów, zbankrutują. Przez długi czas próbowano uregulować sytuację, jednak nie udało się to i jesienią 2008 r. amerykański bank Lehman Brothers (czytaj: lejman braders) ogłosił upadłość.

Początkowo kryzys finansowy omijał Polskę, jednak z czasem również i tu zaczęto odczuwać jego skutki. Główną przyczyną był wysoki poziom zadłużenia kraju oraz importu. Polska gospodarka zależała więc od cen towarów na rynkach zagranicznych, a ceny te wciąż wzrastały.

Nastąpił także **kryzys gospodarczy w strefie euro**. Wynikał on z sytuacji gospodarki światowej. W związku z tym również państwa strefy euro odczuły negatywne skutki kryzysu. Co ważne, kryzys był warunkowany nieprzestrzeganiem ustalonego limitu zadłużenia przez kraje członkowskie strefy euro. W efekcie cała strefa weszła w fazę recesji, a najdotkliwiej tę sytuację odczuli mieszkańcy Grecji oraz Włoch.

Katastrofa smoleńska i przedterminowe wybory prezydenckie w 2010 r.

katastrofa
smoleńska

W 70. rocznicę zbrodni katyńskiej **10 kwietnia 2010 r.** prezydent RP Lech Kaczyński wraz z żoną oraz delegacją rządową wyruszył na uroczystości do Katynia pod Smoleńskiem w Rosji. Samolot rządowy rozbił się podczas lądowania w Smoleńsku. Zginęli wszyscy uczestnicy lotu (96 osób), wśród których byli, oprócz prezydenta, i inni najważniejsi urzędnicy państwowi, między innymi wicemarszałkowie Sejmu i Senatu, Rzecznik Praw Obywatelskich, prezes Narodowego Banku Polskiego, prezes Instytutu Pamięci Narodowej, liczni posłowie i senatorowie zarówno z koalicji rządowej, jak i z opozycji, dowódcy wszystkich rodzajów Sił Zbrojnych RP, a także przedstawiciele organizacji społecznych i były prezydent RP na uchodźstwie.

W celu wyjaśnienia przyczyn katastrofy podjęto śledztwa w Polsce i w Rosji. W Rosji śledztwo prowadził Międzypaństwowy Komitet Lotniczy (MAK), odpowiedzialny za badanie wypadków lotnictwa cywilnego. 12 stycznia 2011 r. MAK opublikował raport obciążający odpowiedzialnością za katastrofę pilotów, którzy zdecydowali się wylądować mimo fatalnych warunków atmosferycznych. W Polsce powołano Komisję Badania Wypadków Lotniczych Lotnictwa Państwowego (KBWL LP) pod kierownictwem Jerzego Millera – ministra rządu Donalda Tuska. 29 lipca 2011 r. opublikowała ona raport o przyczynach katastrofy. Utrzymano w nim główne tezy z raportu MAK o uderzeniu samolotu w drzewo na skutek błędu załogi.

Wątpliwości dotyczące wyników badań prowadzonych przez instytucje państwowe skłoniły PiS, będące w opozycji do rządu Donalda Tuska, do powołania własnego Parlamentarnego Zespołu ds. skutków działalności Komisji Weryfikacyjnej pod przewodnictwem Antoniego Macierewicza. W skład zespołu weszli naukowcy nieznani szerzej opinii publicznej, pracujący niezależnie. Wyniki tych badań wska-

zywały na eksplozję jako przyczyny zniszczenia samolotu i śmierci jego załogi oraz pasażerów. Po zdobyciu przez PiS władzy w 2015 r. unieważniono raport Millera, a specjalna podkomisja KBWL LP powtórnie zajęła się badaniem przyczyn katastrofy. Raport opublikowany 11 kwietnia 2022 r. potwierdził zasadnicze tezy prac zespołu parlamentarnego. Zarówno wyniki badań zespołu parlamentarnego, jak i wnioski nowego raportu podkomisji pogłębiły podziały wśród Polaków.

Wyniki sondaży przeprowadzonych przez CBOS dotyczące opinii Polaków nad temat przyczyn katastrofy smoleńskiej

Jak ocenia Pan(i) aktualną wiedzę na temat przyczyn katastrofy? Czy według Pana(i) przyczyny katastrofy:	2011 [%]	2020 [%]
zostały w pełni wyjaśnione	13	23
wymagają jeszcze dodatkowych wyjaśnień	50	30
w zasadzie nic jeszcze nie zostało wyjaśnione	30	38
trudno powiedzieć/odmowa odpowiedzi	7	9

10 rocznica katastrofy pod Smoleńskiem, Komunikat badań CBOS (dostęp: 18.05.2023).

Zgodnie z Konstytucją RP w przypadku nieobsadzenia Prezydenta RP, co nastąpiło w wyniku katastrofy samolotu, jego obowiązki obejmuje **marszałek Sejmu** – druga pod względem ważności osoba w państwie. W czasie katastrofy smoleńskiej stanowisko to piastował **Bronisław Komorowski**.

Rozpisano **przedterminowe wybory prezydenckie**, które zaplanowano na **20 czerwca 2010 r.** W pierwszej turze wyborów najwięcej głosów uzyskał Bronisław Komorowski (41,54% głosów), a drugie miejsce zajął brat tragicznie zmarłego prezydenta – Jarosław Kaczyński (36,46% głosów). W drugiej turze wyborów, 4 lipca 2010 r., **zwyciężył Bronisław Komorowski** – zdobył 53,01% głosów.

wybory
prezydenckie
w 2010 r.

Bronisław
Komorowski

Sytuacja społeczno-polityczna w Polsce w latach 2010–2015 była bardzo skomplikowana. Społeczeństwo bardzo odczuło katastrofę smoleńską, czego wyrazem stało się duże zjednoczenie w dniach między katastrofą a pogrzebami ofiar. Przejawiało się ono między innymi przez gromadzenie się w symbolicznych miejscach (np. na placach) w całym kraju w celu uczczenia pamięci ofiar. Stanowiło to sposób na zbiorowe przeżywanie żałoby. Ogłoszono **żałobę narodową**, która trwała od 10 do 18 kwietnia. W tym czasie sprowadzono ciała prezydenta Lecha Kaczyńskiego i jego żony do Polski, a następnie zorganizowano ich pogrzeb na Wawelu. Symboliczny grób tragicznie zmarłego prezydenta znajduje się również na cmentarzu powązkowskim w Warszawie.

Po początkowym zjednoczeniu związanym ze zbiorowym przeżywaniem żałoby pojawiły się podziały. Dotyczyły między innymi miejsca pochówku pary prezydenckiej, odpowiedzialności za katastrofę czy przyczyn katastrofy.

Bronisław Komorowski, prezydent RP w latach 2010–2015

Wybory parlamentarne w 2011 r.

Sejm VII kadencji

Wybory parlamentarne z 2011 r. przyniosły utrwalenie sytuacji na scenie politycznej. Ponownie najwięcej głosów zdobyła **PO** – 39,18% i 207 mandatów w Sejmie. Drugie było **PiS**, które uzyskało 29,89% i 157 mandatów. W Sejmie znalazły się też Ruch Palikota, PSL oraz SLD. Rząd utworzyły PO i PSL, a **premierem** ponownie został **Donald Tusk**.

PARLAMENT VII KADENCJI 2011–2015

Powołany w wyborach w 2011 r.
Do Sejmu weszło 5 ugrupowań i Mniejszość Niemiecka.

Premierzy

Donald Tusk
po powołaniu Donalda Tuska na
Przewodniczącego Parlamentu
Europejskiego: Ewa Kopacz

Koalicja rządząca

- Platforma Obywatelska
- Polskie Stronnictwo Ludowe

Wybory prezydenckie i parlamentarne w 2015 r.

wybory
prezydenckie
w 2015 r.

Andrzej Duda

Prezydent Andrzej Duda

Wybory prezydenckie z 2015 r. odbyły się w dwóch turach. W pierwszej, która odbyła się 10 maja, żaden z kandydatów nie uzyskał wymaganej większości głosów. Andrzej Duda zdobył 34,76% głosów, a urzędujący prezydent Bronisław Komorowski, który ubiegał się o reelekcję – 33,77% głosów. W drugiej turze, 24 maja 2015 r., **zwyciężył Andrzej Duda** – otrzymał 51,55% głosów.

W 2015 r. odbyły się kolejne **wybory parlamentarne**. W wyniku głosowania, które odbyło się 25 października 2015 r., do Sejmu weszło pięć ugrupowań. **PiS** uzyskało 37,58% głosów i 235 mandatów w Sejmie. Zdobyło więc **większość uprawniającą do samodzielnego rządzenia**. Była to pierwsza od 1989 r. partia, która mogła utworzyć samodzielny, niekoalicyjny rząd. Poza tym do Sejmu weszły PO, Kukiz'15, .Nowoczesna i PSL. Poza Sejmem znalazły się ugrupowania lewicowe. Rząd został utworzony przez **Beatę Szydło**.

Beata Szydło, premier
w latach 2015–2017

PARLAMENT VIII KADENCJI 2015–2019

Powołany w wyborach w 2011 r.
Do Sejmu weszło 5 ugrupowań i Mniejszość Niemiecka.
Pierwszy raz w historii III RP jeden komitet wyborczy zdobył samodzielną większość.

Premierzy	Partia rządząca
Beata Szydło od końca 2017 r.: Mateusz Morawiecki	Prawo i Sprawiedliwość

Postkomunizm w polskiej myśli politycznej

Postkomunizm należy rozumieć jako swoiste **przejście od systemu autorytarnego do liberalnego**. Zjawisko to zakłada, że zmiana nastąpi w określonym czasie, przez co jest trudne w interpretacji. Funkcjonowanie państwa jako organizmu podlega regularnym zmianom i stałemu rozwojowi, zatem trudno znaleźć punkt końcowy. Wymagałoby to uznania, że istnieje pewien docelowy model rozwoju, który państwo powinno osiągnąć. Taki natomiast nie istnieje, gdyż nie ma modelu uniwersalnego, ponadczasowego. Zmiany polityczne, technologiczne czy kulturowe sprawiają, że model ten wciąż ewoluuje.

Trudność w definiowaniu podejścia do postkomunizmu wiąże się również z tym, że różne partie w różny sposób traktują dziedzictwo okresu PRL. Przykładem jest podejście do kwestii wyburzania lub pozostawiania pomników postawionych w tym okresie. W Polsce istnieje wiele takich pomników, które stają się obiektem sporów o zasadność ich pozostawiania w przestrzeni publicznej. Podobnie jest z symbolami odwołującymi się do epoki PRL, jak warszawski **Pałac Kultury i Nauki**. Z uwagi na skalę obecności obiektów z czasu PRL w Polsce nie można zlikwidować ich wszystkich.

Pałac Kultury i Nauki w Warszawie (z lewej) i Uniwersytet Moskiewski (z prawej). Budynki według tego samego projektu architektonicznego Związek Sowiecki ufundował i postawił w wielu miastach. W samej Moskwie znajduje się siedem takich budowli, a w jednej z nich mieści się Uniwersytet Moskiewski.

Samorząd terytorialny i jego znaczenie w XXI w.

Samorząd terytorialny pełni zadania własne oraz zadania zlecone przez rząd. Realizacja wszystkich zadań wymaga zapewnienia ogromnych środków budżetowych. Na poniższym schemacie zaprezentowano łączną sumę dochodów samorządów terytorialnych w 2020 r. oraz ich wydatków. Należy jednak pamiętać, że jest to wartość skumulowana, a więc dotyczy ona dochodów (oraz wydatków) poniesionych przez wszystkie samorządy w kraju. W przypadku pojedynczych samorządów te wartości mogą się różnić, a wydatki – przewyższać dochody.

Wartość dochodów i wydatków samorządów w 2020 r. ogółem

Poszczególne samorządy mogą mieć znaczne deficyty budżetowe sprawiające, że ich budżety nie są zrównoważone. Sytuację, w której dana jednostka ma deficyt budżetowy, nazywa się **dziurą budżetową**. Wystąpienie takiego zjawiska powoduje, że konieczne jest „załatwienie” braków, a więc pokrycie wydatków, na które brakuje środków, z innych źródeł. Zazwyczaj są to kredyty lub dochody ze sprzedaży majątku.

Źródła pokrycia deficytu budżetowego przez jednostki samorządu terytorialnego

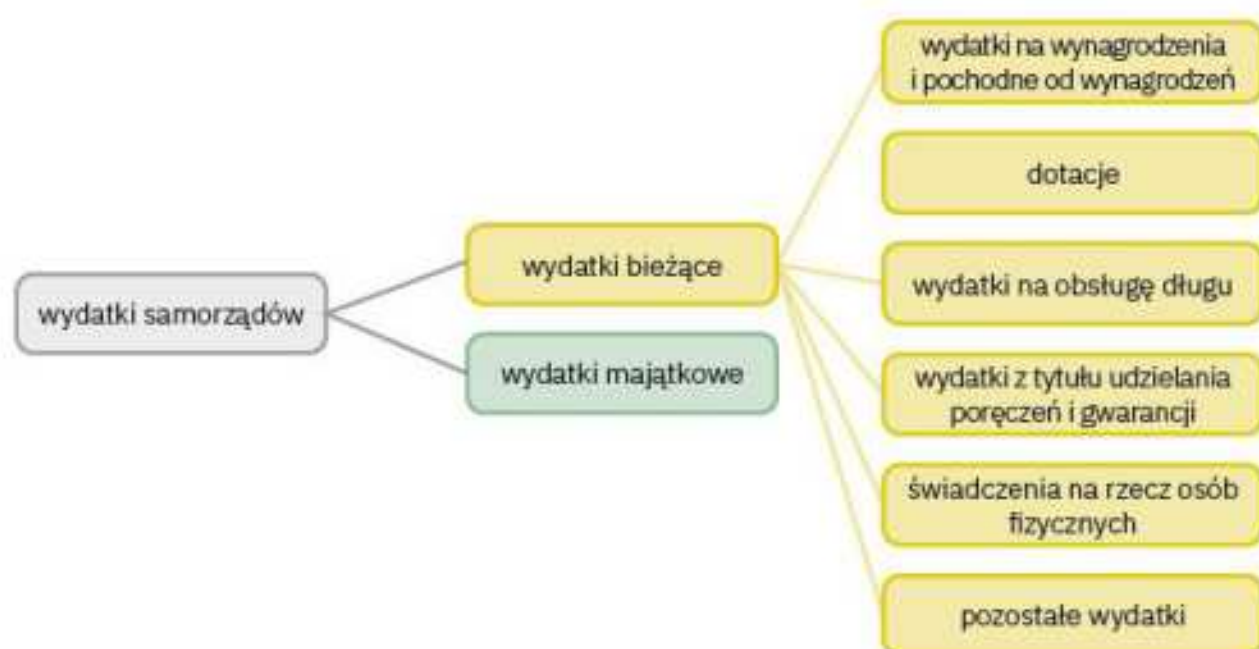

Źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego (JST)

podatek dochodowy od osób prawnych	podatek dochodowy od osób fizycznych	podatek rolny	podatek od nieruchomości	podatek leśny
podatek od środków transportowych	podatek od dział. gosp. osób fizycznych, opłacany w formie karty podatkowej	podatek od spadków i darowizn	podatek od czynności cywilnoprawnych	wpływy z opłaty skarbowej
wpływy z opłaty eksploatacyjnej	wpływy z opłaty targowej	dochody z majątku	pozostałe dochody	dotacje celowe na zadania z zakresu administracji rządowej
dotacje celowe na zadania własne	dotacje celowe na zadania realizowane na podstawie porozumień z organami administracji rządowej	dotacje celowe na zadania realizowane na podstawie porozumień między JST	dotacje celowe z tytułu pomocy finansowej udzielanej między JST na dofinansowanie własnych zadań	dotacje celowe otrzymane z funduszy celowych
subwencja ogólna: część wyrównawcza	subwencja ogólna: część oświatowa	subwencja ogólna: część rekompensująca	subwencja ogólna: część równoważąca	uzupełnienie subwencji ogólnej

Wydatki jednostek samorządu terytorialnego dzielą się na bieżące i majątkowe. Do wydatków majątkowych należy na przykład zakup terenów inwestycyjnych lub budynków. Wydatki bieżące to natomiast przede wszystkim finansowanie wynagrodzeń pracowników, wypłacanie dotacji, obsługa długów (np. odsetek kredytu) czy też wydatki na udzielanie poręczeń i gwarancji.

Wydatki budżetowe jednostek samorządu terytorialnego

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień w kolejności chronologicznej imiona i nazwiska osób, które sprawowały urząd premiera w latach 1997–2015.
2. W których latach odbyły się wybory przedterminowe do Sejmu i Senatu?
3. Wymień w kolejności chronologicznej imiona i nazwiska osób, które sprawowały urząd prezydenta RP w latach 1997–2015.
4. Podaj nazwę partii politycznej, która w III RP jako jedyna miała w Sejmie większość uprawniającą do samodzielnego rządu.
5. Przedstaw główne źródła dochodów i wydatków jednostek samorządu terytorialnego.
6. Wskaż źródła, z jakich jednostki samorządu terytorialnego mogą pokryć swoje deficyty budżetowe.
7. Wyjaśnij, czym jest postkomunizm.

PODSUMOWANIE LEKCJI

s. 108

- Do 2015 r. w Polsce ośmiokrotnie odbyły się **wybory parlamentarne** (1991, 1993, 1997, 2001, 2005, 2007, 2011, 2015). Trzykrotnie kadencja parlamentu (Sejmu i Senatu) została skrócona i zarządzono **przedterminowe wybory** (1993, 2005, 2007).

s. 109

- Jedyną partią w III RP, która uzyskała **większość uprawniającą ją do samodzielnego rządu** (bez wchodzenia w koalicję), było **PiS**. Większość tę zdobyła **w wyborach w 2015 r.**

s. 112

- **Kryzys gospodarczy w 2008 r.** wynikał z zapaści na rynku kredytów hipotecznych w Stanach Zjednoczonych.

s. 114

- W III RP urząd prezydenta pełnili: **Lech Wałęsa, Aleksander Kwaśniewski, Lech Kaczyński, Bronisław Komorowski** oraz **Andrzej Duda**. Lech Kaczyński zginął w katastrofie smoleńskiej 10 kwietnia 2010 r.

2. Bilans sukcesów i kryzysy polityczne w III Rzeczypospolitej

NA TEJ LEKCJI:

- poznasz najważniejsze osiągnięcia Polski po 1989 r. w zakresie polityki wewnętrznej i zagranicznej;
- scharakteryzujesz najpoważniejsze wyzwania stojące przed Polską.

Osiągnięcia polskiej polityki

Ponad 30 lat funkcjonowania demokratycznego państwa, jakim jest Polska po przełomie z lat 1989 i 1990, pozwala przeprowadzić bilans osiągnięć kraju zarówno w dziedzinie polityki zagranicznej, jak i wewnętrznej. W polityce zagranicznej niewątpliwymi sukcesami było wzmocnienie bezpieczeństwa państwa dzięki **wejściu do NATO** oraz do **Unii Europejskiej**. NATO pozwoliło na zagwarantowanie Polsce bezpieczeństwa i zbiorowej ochrony.

osiągnięcia
Polski w polityce
międzynarodowej

Traktat północnoatlantycki

Art. 5. Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub więcej z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uznana za napaść przeciwko nim wszystkim i dlatego zgadzają się, że jeżeli taka zbrojna napaść nastąpi, to każda z nich, w ramach wykonywania prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, uznanego na mocy artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych, udzieli pomocy Stronie lub Stronom napadniętym, podejmując niezwłocznie, samodzielnie jak i w porozumieniu z innymi Stronami, działania, jakie uzna za konieczne, łącznie z użyciem siły zbrojnej, w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego.

Traktat północnoatlantycki, Waszyngton, 4 kwietnia 1949 r.

Ta pierwsza tak silna gwarancja bezpieczeństwa i obrony w historii naszego kraju była niezwykle istotna z uwagi na sąsiedztwo Federacji Rosyjskiej – następczyni Związku Sowieckiego. W obliczu agresywnej polityki Rosji gwarantowało to Polsce wzmocnienie jej pozycji.

Aspiracje sojusznicze i członkostwo w NATO wiązało się (i wiąże nadal) z koniecznością ponoszenia odpowiednio wysokich nakładów na obronność, w wysokości 2% produktu krajowego brutto. Również to pozwala wzmocnić polską obronność, bo gdyby nie ten wymóg, skala wydatków na obronność byłaby znacząco mniejsza.

**Bukaresztańska
Dziewiątka (B9)**

Polska od czasu wstąpienia do NATO aktywnie angażuje się w działania na forum międzynarodowym. W 2016 r. zorganizowano szczyt organizacji w Warszawie. Wydarzenie to zostało poprzedzone utworzeniem tzw. **Bukaresztańskiej Dziewiątki (B9)**. To dziewięć państw wschodniej flanki NATO, które zdecydowały się zacieśnić współpracę na polu militarnym w obliczu konfliktu w Ukrainie, po zajęciu przez Rosję Krymu w 2014 r. Do inicjatywy przystąpiły poza Polską: Bułgaria, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Rumunia, Słowacja i Węgry. Ponadto państwa wchodzące w skład inicjatywy zakładają wzmocnienie swojej pozycji na forum NATO.

**Grupa
Wyszehradzka (V4)**

Kolejnym osiągnięciem Polski w polityce międzynarodowej jest członkostwo w **Grupie Wyszehradzkiej (V4)**. Jest to inicjatywa Polski, Czech, Słowacji i Węgier. Grupa została powołana w Wyszehradzie w 1991 r. (w czasie istnienia Czechosłowacji jako Trójkąt Wyszehradzki) i służyła jako forum wymiany doświadczeń w ramach przygotowań do członkostwa w NATO i UE. Inicjatywa, mimo że z czasem osłabła, pozwoliła na wzmocnienie krajów wschodnioeuropejskich.

Spotkanie B9 25 lutego 2022 r. – dzień po ataku Federacji Rosyjskiej na niepodległą Ukrainę

Mapa państw członkowskich B9 i Grupy Wyszehradzkiej

Niewątpliwym sukcesem polskiej polityki zagranicznej jest również **członkostwo w Unii Europejskiej**, co znacząco **wzmocniło gospodarkę naszego kraju**. Nastąpiło to przede wszystkim na skutek reform, których przeprowadzenia wymagano od Polski przed wstąpieniem do UE. Reformy te są nazywane **kryteriami kopenhaskimi** – przyjęła je Rada Europejska na szczycie w Kopenhadze w 1993 r. Polska musiała zagwarantować, że:

- instytucje funkcjonujące w kraju będą przestrzegać zasad demokracji, praworządności, praw człowieka oraz poszanowania praw mniejszości;
- istniejące instytucje i prawodawstwo gwarantują sprawne funkcjonowanie gospodarki rynkowej;
- włączy do swojego porządku prawnego prawodawstwo europejskie.

Postawione Polsce wymogi pozwoliły zatem nie tylko na wzmocnienie gospodarki, lecz także na **wzmocnienie polskiej demokracji**, która przed akcesją była jeszcze słaba i wymagała wielu reform.

reformy
w polityce
wewnętrznej

Wsparcie gospodarcze następowało również dzięki znaczącym **środkom finansowym**, jakie jeszcze przed okresem członkostwa w UE zaczęły napływać do Polski. Środki te miały pozwolić na rozwój Polski, aby pod względem siły gospodarki oraz atrakcyjności inwestycyjnej mogła konkurować z rozwiniętymi państwami zachodniej Europy. Wsparcie było wszechstronne i obejmowało gospodarkę, rolnictwo i budowę kapitału społecznego przez szkolenia czy rozwój rynku pracy. **Zniesiono granice między Polską a państwami UE**. Dzięki temu Polacy mogli podróżować bez kontroli granicznych i paszportów do wszystkich krajów UE. Ponadto mogli tam podjąć zatrudnienie bez wymaganego wcześniej zezwolenia, co było niezwykle istotne w związku z wysokim poziomem bezrobocia w Polsce w chwili akcesji. Przepływ dotyczył również towarów – **zniesiono bariery w zakresie eksportu**. Było to możliwe dzięki temu, że Polska stała się częścią Rynku Wewnętrznego UE. Podobnie jak pozostałych członków UE obowiązywały nas tzw. **Cztery Wolności**, będące podstawą tego rynku. Do wolności tych zalicza się:

swobodny
przepływ towarów

swobodny
przepływ osób

swobodny
przepływ usług

swobodny
przepływ kapitału

Również w obszarze polityki krajowej następowały dynamiczne zmiany. Uznanie ich za sukcesy jest jednak dyskusyjne, gdyż reformy przeprowadzane wewnątrz kraju postrzega się przez pryzmat polityczny. Mimo to do wydarzeń, które miały istotne znaczenie dla rozwoju kraju, należą:

- **transformacja ustrojowa oraz plan Sachsa-Balcerowicza**, który pozwolił na wyhamowanie hiperinflacji, co odbyło się jednak olbrzymim kosztem społecznym;
- **przeprowadzenie tzw. czterech wielkich reform przez rząd AWS w 1998 r.**; były to reformy szkolnictwa, emerytalna, systemu zdrowia i administracyjna; za udaną uznaje się jednak jedynie reformę administracyjną, gdyż wszystkie pozostałe nie przetrwały próby czasu;

- **organizacja Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej 2012 (UEFA EURO 2012)** wspólnie z Ukrainą; organizacja mistrzostw pozwoliła na rozwój gospodarczy (do którego przyczyniły się budowa infrastruktury drogowej, obiektów sportowych i bazy hotelowo-restauracyjnej oraz promocja turystyczna Polski), a także na zbliżenie się z Ukrainą (z którą Polska dzieli trudne doświadczenia historyczne związane m.in. z ludobójstwem Polaków na Wołyniu w 1944 r.);
- **wprowadzenie programu Rodzina 500+**, który funkcjonuje od 2015 r.; program pozwolił na wyjście z ubóstwa wielu rodzin, zwłaszcza rodzin wielodzietnych i w trudnej sytuacji finansowej, jednak nie przyczynił się znacząco do wzrostu liczby urodzeń w Polsce.

Stadion Narodowy w Warszawie został wybudowany na EURO 2012 w miejscu istniejącego wcześniej Stadionu Dziesięciolecia Manifestu Lipcowego. Zdjęcie z lewej strony przedstawia stan z 2006 r., a z prawej – z 2012 r.

Wyzwania stojące przed Polską w drugiej dekadzie XXI w.

Lata 20. XXI w. pokazują, że Polska musi przygotować się na funkcjonowanie w bardzo nieprzyjawnym środowisku. Stawia ono przed polskimi władzami szereg wyzwań. Od tego, w jaki sposób nasz kraj przygotowuje się na te wyzwania, zależy to, jak bardzo odczuwamy wpływ globalnych i regionalnych zawirowań.

Polska leży na wschodniej flance NATO. Od wschodu sąsiadujemy między innymi z Białorusią i Ukrainą. Zarówno sąsiedztwo z białoruskim reżimem Aleksandra Łukaszenki, zależnym od Rosji, jak i z ogarniętą wojną Ukrainą stanowi dla Polski zagrożenie.

Odczuliśmy to w połowie 2021 r., kiedy reżim Łukaszenki próbował zdestabilizować sytuację w Polsce, wywołując **kryzys uchodźczy**. Na **granicy białorusko-polskiej** znalazła się duża liczba osób, w większości Afgańczyków i Syryjczyków, którzy nielegalnie próbowali dostać się przez Polskę na terytorium UE. Na samą granicę byli oni, według ich relacji, sprowadzani przez białoruskie władze. Ponieważ przekroczenie granicy miało odbyć się nielegalnie, zamiast przez przejścia graniczne, granica była przekraczana na przykład w lasach. Straż graniczna w celu zatamowania fali uchodźców rozpoczęła między innymi budowę zapory na granicy, zwieńczonej drutem kolczastym. Sytuacja na granicy wywołała zaniepokojenie ze

strony organizacji broniących prawa człowieka. Zgłaszały one, że uchodźcy starający się dostać do Polski są „wypychani” z powrotem na granicę, co jest sprzeczne z międzynarodowymi uregulowaniami w dziedzinie ochrony uchodźców.

Kolejnym zagrożeniem jest sąsiedztwo kraju uwikłanego w konflikt zbrojny – Ukrainy. W 2022 r. w związku z wybuchem wojny przybyło do Polski ponad 8,7 mln **ukraińskich uchodźców**. Pojawienie się tak dużej grupy osób wymagało zapewnienia im wszechstronnej pomocy i opieki – zarówno materialnej, jak i psychologicznej. Konieczne stało się także zorganizowanie ochrony zdrowia, edukacji czy rynku pracy (np. zalegalizowanie pracy), aby możliwe było zapewnienie dalszego wsparcia również przybyłym do Polski ludziom. Należy spodziewać się, że przynajmniej część z tych osób pozostanie w naszym kraju na stałe, zatem potrzebne są kolejne działania zmierzające do integracji społeczności ukraińskiej z polską.

Ukraińscy uchodźcy, którzy przybyli do Polski po 24 lutego 2022 r., oczekiwali na pomoc m.in. na Dworcu Centralnym w Warszawie oraz na przejściu granicznym w Korczowej-Krakowcu.

Innym zagrożeniem związanym z wojną w Ukrainie jest **ryzyko naruszenia polskiej przestrzeni w wyniku prowadzonych działań**. Przykładem tego stała się sytuacja z przygranicznej wsi Przewodów (gmina Dołhobyczów), gdzie 15 listopada 2022 r. spadły dwie rakiety, prawdopodobnie ukraińskie. W wyniku tego zdarzenia zginęły dwie osoby i została zniszczona infrastruktura miejscowości. Celem rakiet było strącenie pocisków wymierzonych w Ukrainę – niestety, rakiety zboczyły z kursu i uderzyły na terytorium Polski. Zdarzenie uznano za nieszczęśliwy wypadek. Należy jednak mieć świadomość zagrożenia, które wynika z wojny toczącej się u naszych granic.

Kolejnym wyzwaniem stojącym przed Polską jest **kryzys demograficzny**. Od wielu lat liczba urodzeń i przyrost naturalny maleją. Rozwiązaniem tego problemu miał być program „Rodzina 500+”. Poprawił on sytuację materialną polskich rodzin, ale nie wpłynął na zwiększenie dzietności. W 2015 r. przed wprowadzeniem tego programu w Polsce urodziło się 369 tys. dzieci. W 2020 r. było to już tylko 355 tys. dzieci, a w 2021 r. – 331,5 tys. Szacuje się, że liczba urodzeń będzie w dalszym ciągu spadać, na co wpływają przede wszystkim:

- niekorzystna sytuacja mieszkaniowa polskich rodzin (trudności w uzyskaniu kredytu mieszkaniowego, wysokie koszty wynajmu mieszkań, długie oczekiwanie na mieszkanie);

- niekorzystna sytuacja zawodowa Polek i niechęć pracodawców do zatrudniania kobiet;
- restrykcyjna polityka w zakresie prawa do aborcji.

Tak niski przyrost naturalny powoduje, że następuje **brak zastępowalności pokoleń**. W 2021 r. poziom dzietności kobiet wynosił 1,42, co oznacza, że przeciętnie na jedną kobietę w wieku rozrodczym przypadało 1,42 dziecka. Aby mówić o zastępowalności pokoleń, powinno to być przeciętnie co najmniej 2 dzieci. Takiego poziomu nie obserwuje się jednak w Polsce od 1960 r. Brak zastępowalności pokoleń skutkuje między innymi:

- ryzykiem braku pracowników,
- niemożnością zapewnienia sprawnego działania systemu emerytalno-rentowego, opierającego się na umowie społecznej.

Wyzwaniem na najbliższe lata będzie również zapewnienie Polsce **bezpieczeństwa energetycznego**. Obecnie polska polityka energetyczna opiera się w głównej mierze na węglu – zarówno na własnych zasobach, jak i na surowcu importowanym z Rosji, a także na sprowadzanym głównie stamtąd gazie ziemnym. Ceny tego gazu oraz sankcje nałożone na reżim Władimira Putina w odpowiedzi na wojnę powodują, że konieczne staje się znalezienie alternatywnych źródeł zapewniających bezpieczeństwo energetyczne Polski.

Alternatywą staje się energetyka wiatrowa lub atomowa. W 2022 r. polskie władze ogłosiły zamiar wybudowania trzech elektrowni atomowych. Wymaga to jednak czasu, olbrzymich nakładów finansowych i przede wszystkim – edukacji społeczeństwa, które nadal pamięta o wydarzeniach z Czarnobyla z 1986 r. Budowa elektrowni wiatrowych wymaga uregulowania w prawie polskim. Równie istotnym źródłem może być też energetyka słoneczna.

Ukraińskie miasto Czarnobyl opuszczone po katastrofie jądrowej w 1986 r.

Farma wiatrowa w Holandii

Zmiany w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego będą nieść za sobą koszty społeczne, przede wszystkim na terenach kopalnianych i pokopalnianych. Konieczne stanie się zapewnienie osobom, które dotychczas wykonywały zawody związane z górnictwem węgla, między innymi szkoleń przekwalifikowujących. Ponadto będzie trzeba zabezpieczyć tereny pokopalniane w taki sposób, by nie dochodziło na nich do tragicznych zdarzeń, jak w 2022 r. w Trzebini, gdzie kilkakrotnie zaobserwowano osunięcia ziemi, w tym na cmentarzu i w pobliżu domostw.

PYTANIA I POLECENIA

1. Scharakteryzuj najważniejsze polskie sukcesy dotyczące polityki zagranicznej.
2. Oceń, które z przełomowych wydarzeń w krajowej polityce można uznać za najważniejsze, oraz uzasadnij swoje zdanie.
3. Wymień i omów najważniejsze kryzysy polityczne w III RP.
4. Przedstaw wyzwania stojące przed Polską w najbliższych latach.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Do głównych sukcesów w polskiej polityce zagranicznej należą **udane negocjacje w sprawie wstąpienia do NATO oraz UE**. Ponadto Polska odgrywa dużą rolę jako inicjator wielu działań wzmacniających znaczenie państw Europy Wschodniej i Środkowej na arenie międzynarodowej. Przykładem może być **powołanie Bukaresztańskiej Dziewiątki (B9)** i **uczestnictwo w Grupie Wyszehradzkiej (V4)**. s. 121
- W polityce krajowej wydarzeniami o istotnym znaczeniu dla rozwoju były: **transformacja ustrojowa**, zahamowanie hiperinflacji w wyniku **wprowadzenia w życie planu Sachsa-Balcerowicza**, **przeprowadzenie czterech reform rządu AWS** (administracyjnej, szkolnictwa, ochrony zdrowia i emerytalnej), **organizacja wspólnie z Ukrainą EURO 2012** oraz **wprowadzenie programu „Rodzina 500+”**. s. 123

3. Świat w XXI w. w kontekście zjawisk kulturowych i społecznych

NA TEJ LEKCJI:

- scharakteryzujesz kulturowe, społeczne i ekonomiczne konsekwencje rozwoju internetu i technologii cyfrowych;
- przeczytasz o różnicach między tolerancją a akceptacją w kontekście zjawisk kulturowych i społecznych;
- zrozumiesz, czym jest komunikacja społeczna oraz jaką rolę odgrywa tzw. czwarta władza;
- dowiesz się, gdzie znajdują się największe skupiska Polaków na świecie;
- poznasz różnicę między Polonią a pojęciem Polaków za granicą;
- scharakteryzujesz wartość swobodnej wymiany myśli oraz ograniczania wolności słowa w epoce cyfrowej.

Zmiany technologiczne i rozwój internetu

rozwój technologii
cyfrowych

Postęp technologiczny i rozwój nowych technologii powoduje wiele konsekwencji dla życia człowieka – zarówno pozytywnych, jak i negatywnych. Specyfiką postępu technologicznego jest to, że następuje on coraz szybciej.

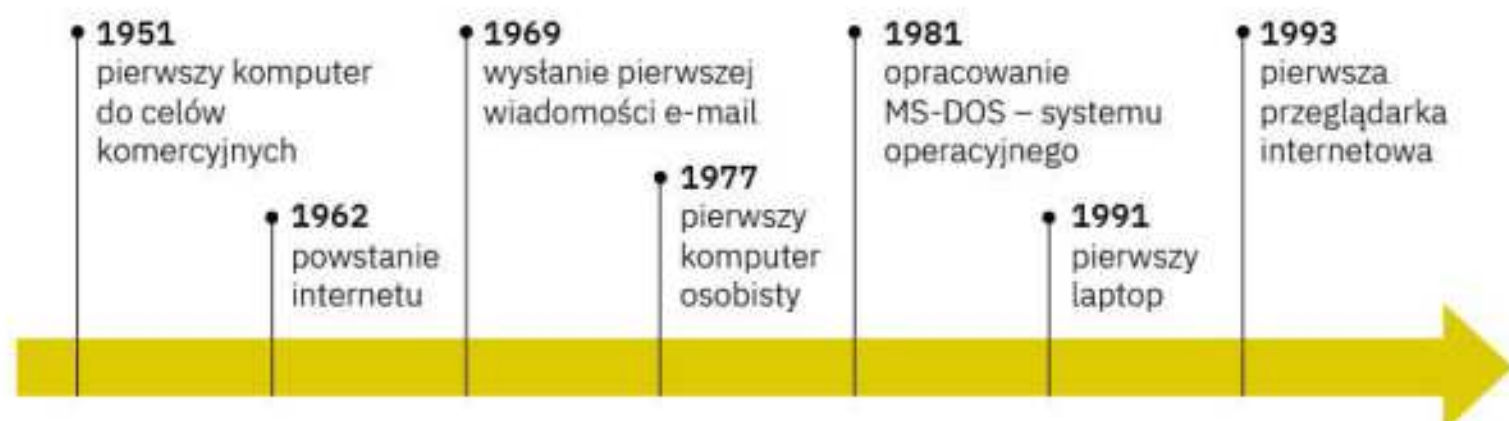
Pierwszy na świecie komputer – ENIAC
(*Electronic Numerical Integrator And Computer*)

Pierwsza wiadomość e-mail została wysłana w 1969 r. w Stanach Zjednoczonych. Wcześniej powstał jednak **komputer** – w 1951 r. wprowadzono go do obrotu komercyjnego. Wynaleziony kilka lat wcześniej tranzystor pozwolił na produkcję coraz mniejszych komputerów, które mimo malejącego rozmiaru miały coraz bardziej zaawansowane funkcje. Do dalszego rozwoju przyczyniło się wynalezienie układu scalonego i mikroprocesora. W latach 70. XX w. powstały pierwsze komputery osobiste, a lata 90. XX w. to początek ery laptopów.

Komputery zdobyły popularność w bardzo szybkim tempie. Początkowo były przeznaczone dla przemysłu, jednak niemal od razu zdobyły zainteresowanie urzędów, uniwersytetów i biur. Z czasem, gdy stawały się coraz tańsze i prostsze w obsłudze, rozpoczęła się ich sprzedaż komercyjna. Pojawiły się w gospodarstwach domowych w celach rozrywkowych (dużą popularnością cieszyły się gry), ale z czasem stały się narzędziami do nauki i pracy. Wzrost ich popularności nastąpił wraz z upowszechnieniem internetu.

Najważniejsze wydarzenia związane z rozwojem technologii komputerowych

W latach 60. XX w. **powstał internet**. Jako pierwszy ten pomysł opisał **Joseph Licklider** – informatyk pracujący dla Pentagonu. Stworzenie sieci internetowej w koncepcji Licklidera miało na celu zabezpieczenie danych używanych przez wojsko amerykańskie w przypadku ataku na komputer, na którym były przechowywane informacje. Internet umożliwiał przesyłanie danych za pomocą węzłów sieci, co powodowało, że nawet w przypadku zniszczenia komputera dane nie zostałyby utracone. W 1969 r. przesłano pierwszą wiadomość e-mail, zawierającą tylko jedno słowo. Co ciekawe, przekazanie wiadomości zajęło godzinę. Był to jednak krok milowy w rozwoju nowych technologii. Internet w dalszym ciągu był rozwijany pod nadzorem Pentagonu, a umożliwienie komercyjnego wykorzystania sieci przegłosowano w amerykańskim Kongresie w 1991 r. Ostateczne zniesienie ograniczeń w rozwoju internetu nastąpiło w 1995 r.

sieć internetowa

Dalszy rozwój internetu spowodował, że przestał on być jedynie przestrzenią, w której zachodzi jednostronny kontakt z użytkownikiem. Pojawiły się **media społecznościowe**, takie jak Facebook w 2004 r. i Twitter w 2006 r. Dzięki temu między użytkownikami mogły zachodzić stała interakcja i wymiana informacji w czasie rzeczywistym. Odbiorca treści mógł stać się jednocześnie ich autorem. Ten proces zachodził już wcześniej (np. przez blogi popularne na przełomie XX i XXI w.), jednak pojawienie się mediów społecznościowych go nasiliło.

Rozwój technologiczny przyczynił się do zmian w nauce. Dzięki lepszemu dostępowi do informacji nastąpił postęp w różnych dziedzinach. Wymiana najnowszych wyników badań między zespołami badawczymi na całym świecie wpłynęła także na rozwój medycyny.

Rozwój technologii spowodował, że obok komputerów i laptopów pojawiły się notebooki oraz tablety, a w późniejszym czasie także telefony komórkowe i smartfony. Pierwszy telefon komórkowy został stworzony w 1973 r. Był dość nieporęczny –

ważył około 1 kilograma i sami twórcy nazywali go „ceglą”. Po naładowaniu można go było używać przez mniej więcej pół godziny.

Kolejne modele telefonów komórkowych, z uwagi na postęp technologiczny i mniejszą wielkość oraz większą wydajność baterii, stawały się coraz bardziej użyteczne. Z czasem telefon komórkowy przekształcił się w urządzenie wszechstronnie funkcjonalne – umożliwiał nie tylko dzwonienie, lecz także wysyłanie SMS-ów. Z czasem przez telefon można było się również łączyć z internetem.

Zmiany w wyglądzie modeli telefonów komórkowych na przestrzeni lat

Z biegiem czasu następowała miniaturyzacja telefonów. Następnie dążono do tego, by miały one coraz większe wyświetlacze. W 2007 r. tradycyjną klawiaturę zastąpiono dotykową.

Z rozwojem technologicznym wiąże się również wzrost poziomu mobilności. Służy temu internet przenośny, również ten rozpowszechniany za pośrednictwem sieci wi-fi.

technologie
założycielskie

technologie
intensyfikujące

Komputery, telefony oraz internet stanowią **technologie założycielskie**, czyli podstawę do zmian technologicznych, jakie zachodzą ze współczesnym świecie. Oprócz nich występują **technologie intensyfikujące**, powstające przy wykorzystaniu technologii założycielskich. Są to na przykład rozwiązania chmurowe czy sztuczna inteligencja. Wspomagają one rozwój i pobudzają innowacyjność oraz sprzyjają tworzeniu coraz to nowych wynalazków, takich jak inteligentne bransoletki i zegarki czy nowoczesne urządzenia gospodarstwa domowego. Przedmioty gromadzące, przetwarzające i przesyłające dane tworzą tzw. **internet rzeczy** (ang. *Internet of Things*, IoT).

Technologie założycielskie i intensyfikujące zmiany technologiczne

- komputer
- telefon
- internet

Technologie intensyfikujące

- rozwiązania chmurowe
- sztuczna inteligencja
- internet rzeczy

zmiany w sposobie
życia ludzi

Zmiany ekonomiczne

Zmiany ekonomiczne, które następują w wyniku unowocześnianej wciąż technologii, również oddziałują na życie ludzkie. Internet i telefon stanowią **technologie szerokiego zastosowania**, co oznacza, że są wykorzystywane przez wielu ludzi w wielu dziedzinach życia: gospodarce, nauce, polityce i handlu. Korzystają z nich zarówno osoby na stanowiskach dyrektorskich, jak i szeregowi pracownicy.

Najbardziej jest to widoczne w **e-handlu**, który wraz z rozwojem internetu znacząco zyskał na popularności. W ślad za tym konieczne jest jednak zapewnienie odpowiedniego prawodawstwa i dostosowanie technologii do prowadzenia handlu na odległość (m.in. w zakresie ochrony kupujących przed oszustwami, zabezpieczenia danych osobowych kupujących).

Wzrost popularności internetu oraz rozwój technologii przyczynił się również do **pojawienia się nowych zawodów**, takich jak programista czy tester aplikacji. Zmiany spowodowane rozwojem internetu spowodowały **zmniejszenie kosztu** niektórych rzeczy, na przykład protez kończyn czy elementów maszyn. Pojawiły się drukarki 3D, które umożliwiają szybsze oraz tańsze wyprodukowanie określonych materiałów.

Wzrosła zależność gospodarek od tego, co dzieje się w innych miejscach świata. **Globalizacja** sprawiła, że możliwe jest niemal natychmiastowe nawiązywanie kontaktów (np. handlowych) między przedsiębiorcami znajdującymi się w różnych krajach albo na różnych kontynentach. Wzrost współzależności stwarza nie tylko szanse, lecz także zagrożenia. Sytuacja na drugim końcu świata może oddziaływać na nas na przykład w wyniku zachwiania łańcucha dostaw, co może sprawić, że zakupione rzeczy będą droższe lub nie dotrą na czas.

Zmiany społeczne i kulturowe

Zmianom społecznym i kulturowym, które niesie za sobą rozwój nowych technologii, sprzyja globalizacja. To proces dwukierunkowy: z jednej strony globalizacja zależy od zmian związanych z technologiami informatycznymi, a z drugiej – zmiany te wynikają z **globalizacji** (np. przez szybszą wymianę wiedzy, co sprzyja tworzeniu innowacji).

Globalizacja definiowana jest jako **proces postępującej integracji w zakresie różnych sfer, również społecznej i kulturowej**. Dzięki globalizacji w różnych zakątkach świata panują podobne wzorce modowe (sprzyja temu po pierwsze możliwość szybkiego upowszechniania mody oraz szybkich jej zmian), jak również podobne usługi (sieci fast food, te same filmy czy gry).

proces postępującej
integracji

W kwestii zmian społecznych na popularności zyskała **praca zdalna**. Dzięki niej możliwe jest wykonywanie pracy poza biurem, także dla pracodawcy, który znajduje się na innym kontynencie. Jedynym ograniczeniem pozostaje różnica stref czasowych. To samo dotyczy zdalnej edukacji lub korzystania z zasobów kultury. Digitalizacja zasobów (np. zasobów bibliotecznych) powoduje, że są dostępne bez wychodzenia z domu.

Istnieją jednak również negatywne aspekty związane ze zmianami społecznymi wynikającymi z rozwoju technologii. Rozwijają się **nowe rodzaje uzależnień**, takie jak uzależnienie od internetu czy smartfonu. Zaliczają się one do uzależnień psychicznych. W przeciwieństwie do uzależnień fizycznych, które są właściwe raczej osobom wkraczającym w dorosłość i dorosłym, te mogą dotyczyć nawet dzieci, gdyż internet oraz technologia są wszechobecne i zdominowały każdy aspekt życia: od nauki, przez pracę, aż po rozrywkę.

Uzależnienie od komputera czy internetu może być równie groźne, jak uzależnienie od używek.

Internet oraz media kreują **nierealistyczne wzorce** dotyczące wyglądu oraz życia. Udostępniane zdjęcia są poddawane obróbkom graficznym i ukazują wzorce piękna, które trudno osiągnąć. Stwarza to liczne zagrożenia, takie jak wzrost ryzyka występowania wśród młodzieży **zaburzeń odżywiania lub depresji**. By temu zapobiec, w ostatnich latach zorganizowano liczne akcje, w których znane osoby ukazują swoje zdjęcia bez poprawek, co ma na celu pokazanie, że w rzeczywistości nie istnieją ideały na co dzień lansowane przez media społecznościowe.

Kolejną zmianą społeczną, o jakiej należy wspomnieć, jest **zmiana charakteru więzi międzyludzkich** – kontakt bezpośredni zostaje zastąpiony

wirtualnym. Ma to zarówno pozytywne, jak i negatywne strony. Do pozytywnych należy umożliwienie kontaktu z rodziną i znajomymi mieszkającymi w znacznej odległości. Internet stwarza więc dużo większe szanse komunikowania się. Wśród negatywnych stron kontaktów wirtualnych można wskazać to, że utrudniają zaobserwowanie reakcji i emocji rozmówcy. Zwiększa się dystans między nimi i trudniej nawiązać im relacje. W skrajnych przypadkach znajomości nawiązywane przez internet mogą skończyć się zawiedzeniem zaufania lub nawet oszustwem.

Rozwój technologii przyczynił się do powstania zjawiska **cyberprzemocy oraz cyberprzestępczości**, rozumianej jako użycie przemocy wobec innego użytkownika internetu (np. słownego znieważania, grożenia, wyśmiewania) lub jako wykorzystanie internetu w celu popełnienia przestępstwa (np. publikowanie filmów, zdjęć i plików muzycznych, do których nie ma się praw autorskich, sprzedawanie substancji psychoaktywnych czy włamywanie się na serwery firm i instytucji).

Rodzi to **wyzwanie dla edukacji** – od najmłodszych lat konieczne jest uczenie dzieci, w jaki sposób bezpiecznie poruszać się w sieci oraz jak reagować na próby wyłudzenia danych. Również firmy i instytucje muszą być przygotowane na zagrożenia związane z włamaniem do swoich systemów teleinformatycznych. Włamanie może spowodować dla firmy duże straty zarówno wizerunkowe (utrata zaufania ze strony klientów), jak i finansowe (utrata danych, konieczność ich odzyskiwania).

Zmiany wywołane rozwojem technologii oddziałują również na sferę naszej aktywności życiowej. Korzystając z internetu, pozwalamy na **śledzenie swojej aktywności**: miejsc przebywania, odwiedzanych stron, najczęściej oglądanych reklam itp. Algorytmy, które odpowiadają za wyświetlanie treści, ukierunkowują nas na pewne rodzaje informacji. Na przykład, jeśli często poszukujemy w sieci wiado-

mości na temat sportu, newsy na ten temat mogą być pozycjonowane w naszych przeglądarkach wyżej i wyświetlać się częściej niż osobom, które nie interesują się sportem.

W internecie pojawiają się też **fake newsy** (czyt. fejk niusy), czyli fałszywe informacje na temat różnych wydarzeń. Dzięki nim możliwe jest dokonywanie manipulacji służących na przykład osiągnięciu własnych celów politycznych.

Zmiany wywołane technologiami oddziałują również na **zdrowie ludzkie**. Siedzący tryb życia oraz fakt, że większość czynności związanych z edukacją i pracą wykonuje się za pośrednictwem technologii, powodują, że coraz częstszym problemem stają się choroby wzroku oraz kręgosłupa.

Internet i nowoczesne technologie służą rozwojowi i ułatwiają funkcjonowanie człowieka w świecie, jednak mogą także wiązać się z licznymi zagrożeniami dla zdrowia i bezpieczeństwa. Każdy użytkownik tych technologii powinien zdawać sobie sprawę z tych zagrożeń.

Zmiany kulturowe w świecie zachodnim

Współczesny świat cechuje się coraz większą wielokulturowością. Rozwój internetu oraz wciąż postępująca globalizacja powodują, że granice między państwami się zacierają. Możemy pracować z dowolnego miejsca na świecie, kupować produkty z odległych zakątków za pomocą platform sprzedażowych i serwisów internetowych czy wreszcie – nawiązywać w szybki sposób kontakty z ludźmi z innej półkuli. Język angielski stał się uniwersalnym językiem, który pozwala na porozumiewanie się podczas podróży zagranicznych, w pracy oraz w kontaktach władz publicznych różnych krajów.

Pomnik ku czci wielokulturowości w Toronto w Kanadzie

Postępująca globalizacja i zwiększające się możliwości kontaktu sprzyjają występowaniu **wielokulturowości** (różnorodności kulturowej, multikulturalizmu). Termin ten odnosi się zarówno do sytuacji, w której na jednym obszarze (np. w jednym państwie) żyją przedstawiciele różnych kultur, jak i do takiej, gdy władze danego państwa prowadzą politykę mającą na celu wspieranie i integrowanie różnych

Bóbr na wieży kanadyjskiego parlamentu

Na trzymanej tarczy znajduje się pięć kwiatów symbolizujących przynależność etniczną największych grup tworzących naród Kanady: róża – angielską, lilia – francuską, oset – szkocką, koniczyna – irlandzką oraz por – walijską.

kultur. Przykładem takiego państwa jest Kanada, której działania w tym zakresie są uznawane za wzorcowe.

polityczna poprawność

Wielokulturowość wiąże się także z ideologią **politycznej poprawności** (z j. ang. *political correctness*). Pojęcie to pojawiło się w latach 80. XX w., kiedy podejmowano pierwsze próby dotyczące uregulowania sposobów zachowania się i wystawiania na amerykańskich uniwersytetach. Z czasem pojęcie to rozszerzyło się na procesy kulturowe i społeczne. W nawiązaniu do niego pojawiła się tzw. **pozytywna dyskryminacja**, która osobom z grup marginalizowanych miała ułatwiać dostęp do różnorodnych dóbr (np. do edukacji, miejsc pracy). Poprawność polityczna stanowiła zjawisko pozytywne – chroniła te osoby przed dyskryminacją i utrudnianiem korzystania z dóbr i usług.

Obecnie pojęcie politycznej poprawności jest używane także w negatywnym kontekście i ironicznie. Warto zdawać sobie sprawę, że każdy z nas może znaleźć się w sytuacji, w której konieczne będzie zachowanie się w sposób poprawny politycznie. Takie sytuacje mogą zająć nie tylko w sferze politycznej. W powszechnym rozumieniu przez to sformułowanie należy rozumieć takie wypowiedzanie się i zachowywanie, by nie urazić drugiej osoby. Pojęcie to przeniknęło zatem do życia społecznego i dotyczy coraz to nowych sytuacji.

Stereotypy, którymi kierują się ludzie dla uporządkowania i zrozumienia otaczającego ich świata, przyczyniają się do powstawania **ukrytych mechanizmów wykluczania**. Polegają one na tym, że wykluczamy, a w ślad za tym – dyskryminujemy osoby, które nie pasują pod jakimś względem do uporządkowanego, stereotypowego obrazu świata.

Ponadto zmienia się rozumienie praw człowieka. Wyróżniono ich piątą generację, która dotyczy praw mniejszości – w tym seksualnych. Zmiany dotyczą również roli płci. Pojawia się problematyka **gender**, a więc płci w rozumieniu kulturowym.

rola rodziny

Zmienia się tradycyjny model rodziny – coraz częściej mężczyźni zajmują się dziećmi, a kobiety realizują się zawodowo.

W teorii seksualności przyjmuje się, że istnieją dwie płcie, a zgodnie z tym – kobieta i mężczyzna. W teorii gender płeć stanowi natomiast kwestię nie warunkowaną biologicznie, ale związaną z wychowaniem. W tym rozumieniu widoczna jest duża tolerancja dla tożsamości płciowej, a co za tym idzie – dla mniejszości seksualnych.

Co więcej, zachodzące współcześnie procesy dotyczą również **roli rodziny**. Zmienia się stereotypowy model rodziny, w której kobieta jest odpowiedzialna za wychowanie dzieci, a mężczyzna – za utrzymanie jej członków. W coraz większej licz-

bie rodzin to mężczyzna podejmuje się wychowania dzieci, a kobieta realizuje się w pracy zawodowej. Sprzyja temu ustawodawstwo na poziomie krajowym i europejskim, które pozwala na wykorzystywanie urlopów macierzyńskich oraz ojcowskich. Zmiany w obrębie rozumienia rodziny wynikają też z rosnącej świadomości w zakresie mniejszości seksualnych – osoby z tej grupy również chcą żyć w rodzinach bez ukrywania swojej tożsamości.

W związku z tym pojawia się **konieczność zapewnienia szacunku dla odmienności**, które nas otaczają. **Różnice między ludźmi nie mogą być wartościowane**, dlatego niezależnie od tego, jakiej grupy i jakiego aspektu życia dotyczą, powinny być tolerowane.

Tolerancja, akceptacja, niechęć – stosunek do zachodzących zmian

Zachodzące obecnie zmiany mogą wywoływać w nas zróżnicowane emocje. Mogą to być na przykład: tolerancja, akceptacja lub niechęć.

Tolerancja oznacza szacunek dla cudzych poglądów, zachowania bądź sposobu bycia. Mimo że różnią się one od naszych, nie odbieramy innym osobom prawa do wyrażania własnych przekonań czy poglądów. Tolerancja pozwala, by społeczność, w której się znajdujemy (szkoła, grupa przyjaciół, sąsiedztwo itp.), była zróżnicowana. Co ważne – tolerancja zakłada różnorodność w aspektach, które mają dla nas znaczenie. Dlatego szacunek powinien przejawiać się nie tylko w sprawach dla nas nieistotnych, lecz także w tych mających dla nas duże znaczenie (np. religia, poglądy polityczne).

Szanuję każdego, ale...

66% Polaków twierdzi, że hejtowanie to sposób na wyrażanie opinii*

Gdańsk
Miastem
Równości

Tu nie ma miejsca na **ale!**

Nie mam nic przeciwko imigrantom, ale...

Najczęstszym powodem dyskryminacji w Polsce jest pochodzenie etniczne i narodowość*

Gdańsk
Miastem
Równości

Tu nie ma miejsca na **ale!**

Gdańskie Centrum Równego Traktowania

Billboardy stworzone przez Gdańskie Centrum Równego Traktowania na potrzeby kampanii społecznej „Gdańsk Miastem Równości”. Napisy skłaniające do przemyśleń można było zobaczyć w przestrzeni publicznej, m.in. na pojazdach komunikacji miejskiej.

Postawą, z którą również możemy się spotkać obecnie, jest **akceptacja**. Oznacza ona pogodzenie się z występowaniem wokół nas zjawisk, których nie możemy zmienić. Choć nie zgadzamy się z czyimiś poglądami czy sposobem życia lub nie oceniamy ich pozytywnie, to godzimy się z tym, że takie zjawiska występują.

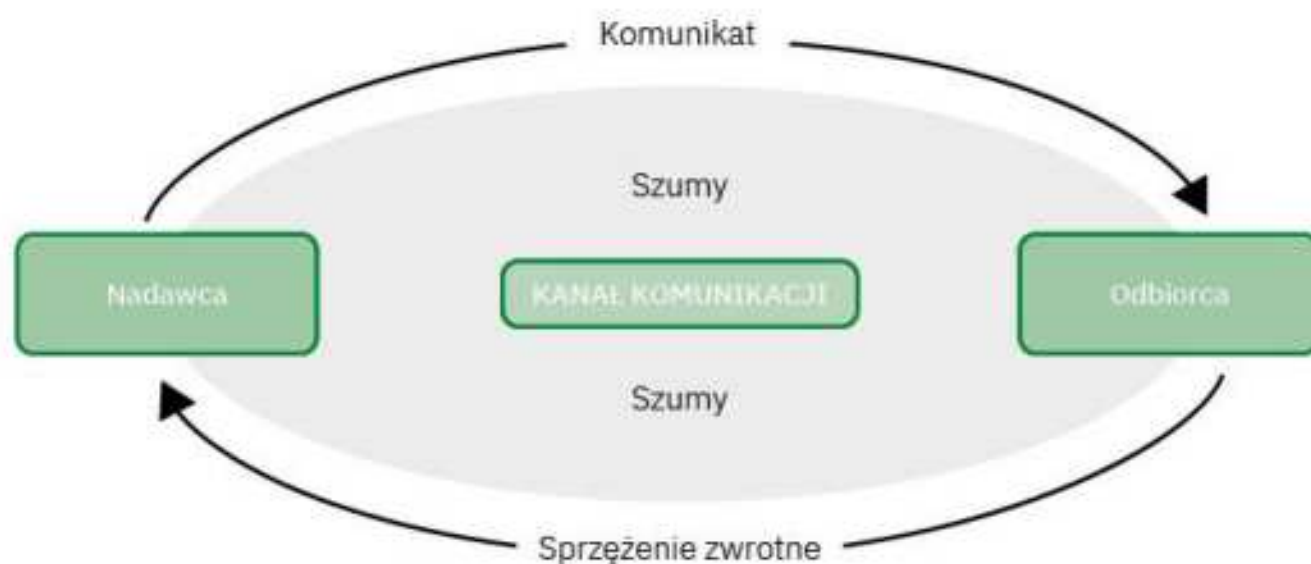

Obydwa zjawiska mają pozytywne znaczenie. Natomiast zjawiskiem negatywnym jest **niechęć**. Oznacza ona nieprzyjemne odczucia względem czegoś – czyjejs postawy, zachowania – lub kogoś. Niechęć objawia się unikaniem lub próbą zmiany czyjegoś zachowania, nawet wbrew woli danej osoby.

Należy zaznaczyć, że tolerancja i akceptacja nie oznaczają, że utożsamiamy się z danym poglądem, zachowaniem lub wizją świata. Przyjmowanie cudzych poglądów i akceptowanie ich z jednoczesnym uznawaniem za własne to inny proces – **internalizacja** (uwewnętrznianie). Zarówno tolerancja, jak i akceptacja stanowią natomiast wyraz naszej dojrzałości. Zapewnienie innym osobom przestrzeni do wyrażania własnych przekonań jest szczególnie ważne na drodze do zagwarantowania wolności i różnorodności świata, w którym żyjemy.

Komunikacja społeczna i wpływ mediów

Komunikacja jest coraz bardziej istotna we współczesnym świecie. Rozwój technologii sprawił, że staje się ona szybsza, coraz bardziej intensywna i dostępna. Nie są to jedyne zmiany, jakie zachodzą w odniesieniu do niej. W klasycznym schemacie komunikacji występuje nadawca oraz odbiorca. Nadawca przekazuje komunikat oraz otrzymuje odpowiedź, co stanowi tzw. **sprzężenie zwrotne**. Na komunikację wpływają natomiast różnorodne **szumy**, jak zła jakość połączenia telefonicznego, trudność w zrozumieniu rozmówcy, który mówi do nas w obcym języku, zamyślenie powodujące, że nie słuchamy uważnie, czy też głośna muzyka, która utrudnia nam zrozumienie rozmówcy.

Zmieniające się technologie powodują, że klasyczny schemat komunikacji ulega istotnym zmianom. W przeszłości nie zawsze było możliwe występowanie sprzężenia zwrotnego w komunikacji (jak w mediach tradycyjnych, np. gazetach drukowanych). Natomiast obecnie możliwe jest zareagowanie na treść niemal natychmiast – wystarczy e-mail do redakcji, reakcja na daną treść w mediach społecznościowych czy też udostępnienie treści. Możliwe jest podejmowanie interakcji z twórcami treści internetowych. Sprawia to, że komunikacja coraz bardziej zyskuje na znaczeniu – wzrasta też rola informacji.

Tak szerokie możliwości interakcji z twórcami treści nie powodują, że eliminujemy szumy, które występowały w klasycznym modelu komunikacji. Co więcej, szumy te mogą wręcz przybrać na sile. Wpływają na to takie czynniki, jak dobieranie treści w mediach społecznościowych (np. wyświetlanie propozycji, które mogą nas zainteresować). Rodzaj prezentowanych nam informacji może być dopasowany na przykład do naszych zainteresowań. Algorytmy śledzące nasze ruchy w sieci oraz naszą lokalizację pozwalają wskazać nasze zwyczaje i miejsca, w których bywamy, obserwować nasze zakupy w sieci lub treści przeglądane przez nas na stronach internetowych.

Sieć internetowa, prócz licznych szans i ułatwień, tworzy również pewną pułapkę. W związku z tym istotne stają się również **rola wolności słowa** oraz odpowiedzialność, jaka spoczywa na tzw. czwartej władzy, czyli na mediach. Przykładem podawanym jako ograniczenie wolności słowa w internecie jest zablokowanie konta byłego prezydenta Stanów Zjednoczonych Donalda Trumpa na Twitterze po tym, jak usprawiedliwiał ataki na Kapitol w styczniu 2021 r. W tym kontekście warto rozważyć, gdzie znajdują się granice wolności słowa w internecie: czy korporacje międzynarodowe, do których należą media takie jak Twitter, mogą blokować konta polityków, a jeśli tak – to jakie sytuacje na to pozwalają.

Polonia na świecie

Polonia

„**Polonia**” w języku łacińskim oznacza Polskę, ale obecnie tego pojęcia używa się jako nazwy zbiorowości osób, które mają polskie pochodzenie, lecz mieszkają poza naszym krajem. W węższym znaczeniu Polonia to potomkowie Polaków, osoby odczuwające związek z polskością, kultywujące polskie tradycje i zachowujące związek z narodową kulturą, ale nieurodzone w Polsce. Powszechnie uznaje się jednak, że w skład Polonii wchodzi osoby pochodzące z Polski lub mające polskie korzenie – zarówno emigranci, jak i ich potomkowie i krewni.

Skupiska Polonii za granicą są rozmieszczone na całym świecie. Jedną z przyczyn istnienia Polonii jest emigracja – zarobkowa lub polityczna. Drugim czynnikiem były zmiany granic Polski, co sprawiło, że ziemie zamieszkane przez Polaków znalazły się w innym państwie. Ta ostatnia sytuacja budzi jednak wątpliwości, gdyż osoby zamieszkujące te tereny nigdy nie opuściły swoich domów, nie są więc emigrantami. Uważają się za Polaków, nie za Polonię.

Przyczyny znalezienia się poza granicami zdecydowały o tym, w jakim stopniu w poszczególnych częściach świata Polonia jest zorganizowana i jak bardzo angażuje się w sprawy polskie. Miejsce zamieszkania Polonii wiąże się też ze stopniem znajomości języka polskiego.

Polonię można podzielić według różnych kryteriów. Do podstawowych należą:

- rodzaj więzi łączącej członków Polonii z Polską,
- poziom znajomości języka polskiego,
- potencjał mobilizacyjny członków Polonii,
- poziom samoidentyfikacji z Polską i jej wartościami,
- zaangażowanie we współpracę z Polską.

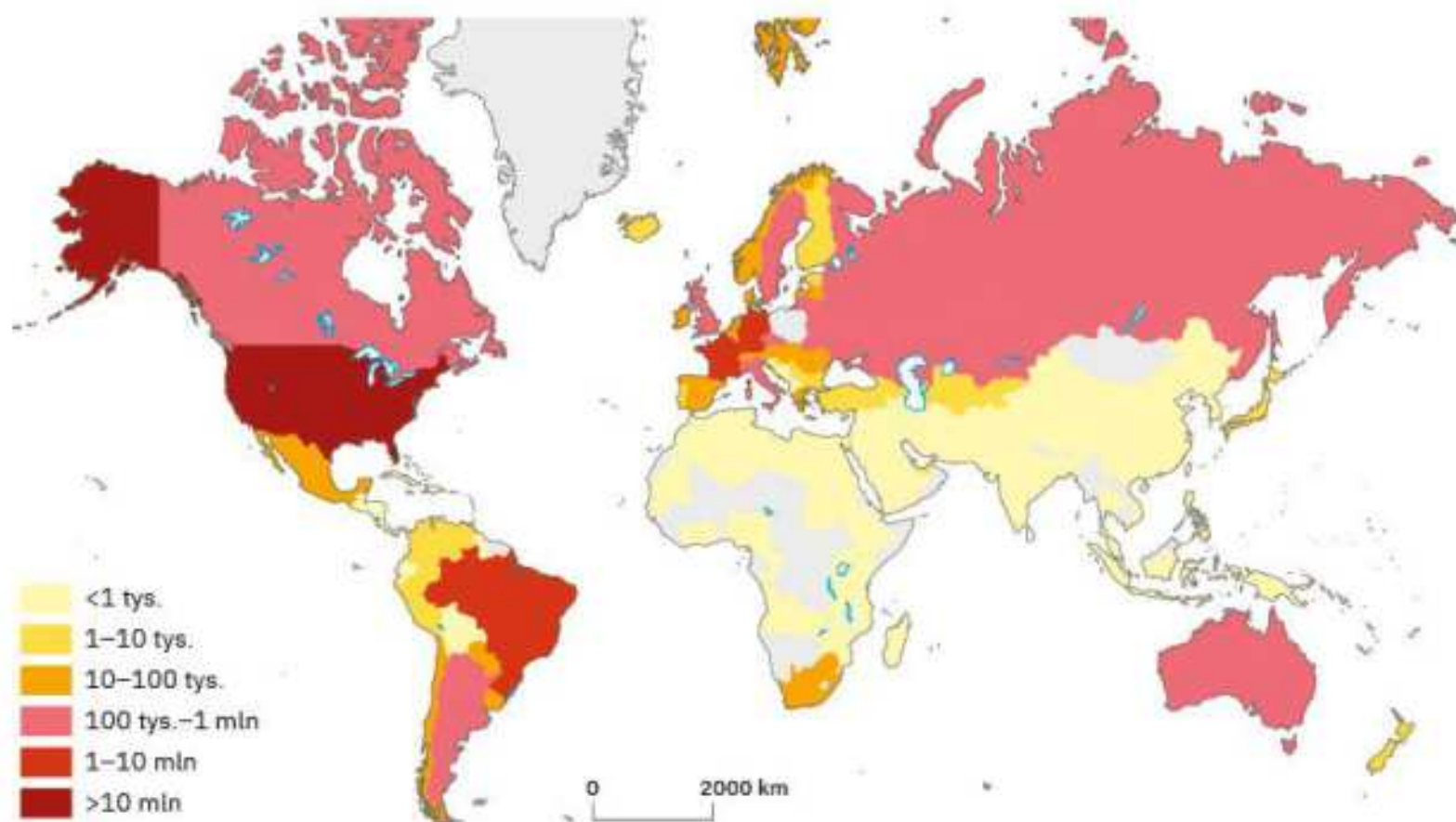

Liczebność Polonii jest trudna do oszacowania. Wynika to z faktu, że w niektórych krajach przeprowadzane są dokładne spisy, a w innych – tylko szacunkowe. Kryteria kwalifikujące do tego, by uznać daną osobę za członka Polonii, też mogą być zróżnicowane i różnie rozumiane. Dana osoba może mieć pochodzenie wieloetniczne, a więc tylko jeden z rodziców może należeć do Polonii, a może też nie być świadoma swoich korzeni. Co więcej, przynależność do Polonii jest w dużej mierze deklaratorywna, czyli zależy od tego, czy dana osoba czuje się Polakiem czy też nie.

Szacuje się, że Polonia na świecie liczy około 18–20 mln osób. W tej grupie co trzecia osoba urodziła się w Polsce i wyemigrowała poza granice kraju.

największe
skupiska Polonii

Największe skupiska Polonii występują w **Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Australii, Brazylii, Argentynie i Republice Południowej Afryki**. Znaczna liczba Polaków znajduje się również w krajach Europy Zachodniej, dokąd emigracja nasiliła się po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. Wiązało się to z otwarciem granic oraz rynków pracy dla Polski jako kraju członkowskiego wspólnoty. Ponadto skupiska Polaków zamieszkują również przestrzeń posowiecką, przede wszystkim obszar Litwy, Białorusi i Ukrainy.

Największe skupiska Polaków i Polonii na świecie

Wśród państw, w których znajduje się największa liczba Polaków i Polonii, nie znalazły się Irlandia oraz Islandia, gdyż te państwa są małe. Jednak zamieszkuje w nich – proporcjonalnie do liczby ludności – bardzo duży odsetek osób narodowości polskiej. W Irlandii Polacy stanowią ok. 2,5% ogólnej liczby ludności, a na Islandii – 3,5% wszystkich mieszkańców.

Polacy są skupieni w poszczególnych miastach bądź rejonach. Przykładowo głównym ośrodkiem Polonii w Stanach Zjednoczonych jest Chicago, a w Irlandii – Dublin.

Polskie władze wspierają swoich rodaków za granicą. Do głównych podejmowanych działań należą:

- wspieranie oświaty za granicą, m.in. przez wydawanie podręczników w języku polskim dla Polonii,
- wspieranie kultury polskiej za granicą, np. w ramach organizacji polonijnych,
- wydawanie bezpłatnych publikacji dotyczących Polski i jej kultury,
- dbanie o miejsca pamięci za granicą istotne z punktu widzenia polskiej kultury,
- organizacja uroczystości rocznicowych, upamiętniających ważne wydarzenia dla historii i kultury polskiej za granicą.

Porozmawiajmy

Jakie zmiany przyniósł rozwój nowych technologii i internetu?

Podzielcie się na grupy:

grupa 1.: pozytywne skutki rozwoju internetu,

grupa 2.: negatywne skutki rozwoju technologii i internetu.

Przeprowadźcie dyskusję na forum klasy.

Porozmawiajmy

Czy tolerancja oznacza akceptację pewnych zachowań? Podziel się z kolegami i koleżankami z klasy swoimi przemyśleniami na ten temat. Pamiętaj o tym, by uzasadnić swoje zdanie.

PYTANIA I POLECENIA

1. Wskaż pozytywne i negatywne konsekwencje ekonomiczne oraz społeczno-kulturowe oraz związane z rozwojem technologii cyfrowych i internetu.
2. Omów różnicę między tolerancją, akceptacją a internalizacją.
3. Przedstaw, na czym polega współcześnie wpływ mediów na komunikowanie społeczne.
4. Wyjaśnij pojęcie „Polonia”.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- s. 128 • **Rozwój technologii cyfrowych** następuje od połowy XX w. W ciągu 70 lat od powstania pierwszego komputera doszło do jego udoskonalenia, zmniejszenia rozmiarów i upowszechnienia w każdej dziedzinie życia. Równolegle do komputerów rozwijała się **sieć internetowa**. Początkowo służyła wojskowości, jednak szybko zdobyła popularność jako narzędzie do nauki, pracy i rozrywki.
- s. 130 • Komputery, telefony oraz internet stanowią **technologie założycielskie**, czyli podstawę do zmian technologicznych, jakie zachodzą we współczesnym świecie. Oprócz nich występują **technologie intensyfikujące**, powstające przy wykorzystaniu technologii założycielskich i na ich bazie, takie jak rozwiązania chmurowe czy sztuczna inteligencja.
- s. 131 • Rozwój technologii cyfrowych i internetu powoduje **zmiany w sposobie życia ludzi**. Dotyczą one wszystkich sfer: polityki, handlu, nauki, pracy, stylu życia. Wpływ ten może być zarówno pozytywny, jak i negatywny.
- s. 131 • Dzięki rozwojowi technologii doszło do globalizacji, czyli **procesu postępującej integracji w zakresie różnych sfer, również społecznej i kulturowej**.
- s. 132 • Największym wyzwaniem związanym z rozwojem technologii cyfrowych jest przygotowanie się na **zagrożenia**, takie jak **cybep przemoc i cyberprzestępczość**. Zagrożenia te mogą dotyczyć zarówno jednostek, jak i podmiotów instytucjonalnych (firm, urzędów, szkół).
- s. 134 • Wielokulturowość świata, w którym żyjemy, sprawia, że na znaczeniu zyskuje pojęcie **politycznej poprawności**. Jego pierwotne znaczenie wiązało się z pozytywnymi działaniami, ukierunkowanymi na zapewnienie szacunku grupom marginalizowanym lub dyskryminowanym.
- s. 134 • Obecnie **zmieniają się role płci oraz rodziny**, co wywołuje różne reakcje wśród ludzi. W celu **zapewnienia różnorodności** otaczającego nas świata należy uszanować również poglądy, które są inne niż nasze.
- s. 137 • **Polonia** stanowi zbiorowość osób pochodzących z Polski lub mających polskie korzenie. Są to zarówno emigranci, jak i ich potomkowie i krewni.
- s. 138 • **Największe skupiska Polonii** na świecie znajdują się w **Stanach Zjednoczonych, państwach Europy Zachodniej i Ameryki Południowej oraz w państwach takich jak Litwa, Ukraina i Białoruś**.

PODSUMOWANIE PRZED SPRAWDZIANEM

1. Polska w XXI w.

- Do 2015 r. w Polsce ośmiokrotnie odbyły się **wybory parlamentarne** (1991, 1993, 1997, 2001, 2005, 2007, 2011, 2015). Trzykrotnie kadencja parlamentu (Sejmu i Senatu) została skrócona i zarządzono **przedterminowe wybory** (1993, 2005, 2007). s. 108
- Jedyną partią w III RP, która uzyskała **większość uprawniającą ją do samodzielnego rządzenia** (bez wchodzenia w koalicję), było PiS. Większość tę zdobyła w wyborach w 2015 r. s. 112
- **Kryzys gospodarczy w 2008 r.** wynikał z zapaści na rynku kredytów hipotecznych w Stanach Zjednoczonych. s. 112
- W III RP urząd prezydenta pełnili: **Lech Wałęsa, Aleksander Kwaśniewski, Lech Kaczyński, Bronisław Komorowski** oraz **Andrzej Duda**. Lech Kaczyński zginął w katastrofie smoleńskiej 10 kwietnia 2010 r. s. 114

2. Bilans sukcesów i kryzysy polityczne w III Rzeczypospolitej

- Do głównych sukcesów w polskiej polityce zagranicznej należą **udane negocjacje w sprawie wstąpienia do NATO** oraz UE. Ponadto Polska odgrywa dużą rolę jako inicjator wielu działań wzmacniających znaczenie państw Europy Wschodniej i Środkowej na arenie międzynarodowej. Przykładem może być powołanie **Bukaresztańskiej Dziewiątki (B9)** i uczestnictwo w **Grupie Wyszehradzkiej (V4)**. s. 121
- W polityce krajowej wydarzeniami o istotnym znaczeniu dla rozwoju były: **transformacja ustrojowa**, zahamowanie hiperinflacji w wyniku wprowadzenia w życie planu Sachsa-Balcerowicza, **przeprowadzenie czterech reform rządu AWS** (administracyjnej, szkolnictwa, ochrony zdrowia i emerytalnej), **organizacja wspólnie z Ukrainą EURO 2012** oraz **wprowadzenie programu „Rodzina 500+”**. s. 123

3. Świat w XXI w. w kontekście zjawisk kulturowych i społecznych

- **Rozwój technologii cyfrowych** następuje od połowy XX w. W ciągu 70 lat od powstania pierwszego komputera doszło do jego udoskonalenia, zmniejszenia rozmiarów i upowszechnienia w każdej dziedzinie życia. Równolegle do komputerów rozwijała się **sieć internetowa**. Początkowo służyła wojskowości, jednak szybko zdobyła popularność jako narzędzie do nauki, pracy i rozrywki. s. 128
- Komputery, telefony oraz internet stanowią **technologie założycielskie**, czyli podstawę do zmian technologicznych, jakie zachodzą we współczesnym świecie. Oprócz nich występują **technologie intensyfikujące**, powstające przy wykorzystaniu technologii założycielskich i na ich bazie, takie jak rozwiązania chmurowe czy sztuczna inteligencja. s. 130
- Rozwój technologii cyfrowych i internetu powoduje **zmiany w sposobie życia ludzi**. Dotyczą one wszystkich sfer: polityki, handlu, nauki, pracy, stylu życia. Wpływ ten może być zarówno pozytywny, jak i negatywny. s. 131
- Dzięki rozwojowi technologii doszło do globalizacji, czyli **procesu postępującej integracji w zakresie różnych sfer, również społecznej i kulturowej**. s. 131

- s. 132 • Największym wyzwaniem związanym z rozwojem technologii cyfrowych jest przygotowanie się na **zagrożenia**, takie jak **cybep przemoc** i **cyberprzestępczość**. Zagrożenia te mogą dotyczyć zarówno jednostek, jak i podmiotów instytucjonalnych (firm, urzędów, szkół).
- s. 134 • Wielokulturowość świata, w którym żyjemy, sprawia, że na znaczeniu zyskuje pojęcie **politycznej poprawności**. Jego pierwotne znaczenie wiązało się z pozytywnymi działaniami, ukierunkowanymi na zapewnienie szacunku grupom marginalizowanym lub dyskryminowanym.
- s. 134 • Obecnie **zmieniają się role płci oraz rodziny**, co wywołuje różne reakcje wśród ludzi. W celu **zapewnienia różnorodności** otaczającego nas świata należy uszanować również poglądy, które są inne niż nasze.
- s. 137 • **Polonia** stanowi zbiorowość osób pochodzących z Polski lub mających polskie korzenie. Są to zarówno emigranci, jak i ich potomkowie i krewni.

WARTO PRZECZYTAĆ

Adamczyk M., *Nowy Jedwabny Szlak jako próba stworzenia mocarstwa lądowego w myśl klasycznych teorii geopolitycznych*, „Kultura – Historia – Globalizacja” nr 22, 2017

Burakowski A., Gubrynowicz A., Ukielski P., 1989. *Jesień Narodów*, Warszawa 2021

Chiny w stosunkach międzynarodowych, pod red. M. Pietrasik, D. Mierzejewskiego, Łódź 2012

Chwalba A., *Historia powszechna 1989–2011*, Warszawa 2011

Czaczkowska E., *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Kraków 2013

Dobrzeńcki K., Romanowski M., *Reprywatyzacja. Problemy tworzenia i stosowania prawa*, Warszawa 2015

Dudek A., *Historia polityczna Polski 1989–2015*, Kraków 2016

Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006

Dudek A., *Od Mazowieckiego do Suchockiej. Pierwsze rządy wolnej Polski*, Kraków 2020

Dziurok A., Gałęzowski M., Kamiński Ł., Musiał F., *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989*, Warszawa 2023

Eisler J., *„Polskie miesiące” czyli Kryzys(y) w PRL*, Warszawa 2008

Eisler J., *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014

Fenby J., *Chiny. Upadek i narodziny wielkiej potęgi*, tłum. J. Wąsiński, J. Wołk-Łaniewski, Kraków 2009

Friszke A., *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Warszawa 2003

Friszke A., *Przystosowanie i opór. Studia z dziejów PRL*, Warszawa 2007

Gabrel D., *Rola i znaczenie Instytutu Pamięci Narodowej*, „Prokuratura i Prawo” 2022

Gaddis J.L., *Zimna wojna. Historia podzielonego świata*, tłum. B. Pietrzyk, Kraków 2009

Garton A.T., *Teczka. Historia osobista*, b.m. 2006

Grotowicz V., *Terroryzm w Europie Zachodniej. W imię narodu i lepszej sprawy*, Warszawa – Wrocław 2000

Holzer J., *Europa zimnej wojny*, Kraków 2012

Imperium Putina, pod red. W. Konończuka, Warszawa 2007

Jasiński K., *Główne idee nowej prawicy i nowej lewicy*, „Idea. Studia nad strukturą i rozwojem pojęć filozoficznych” 2019, nr XXI

Kot-Wojciechowska J., *Polityka Władimira Putina a kwestia rosyjskiej tożsamości narodowej*, „Historia a Teoria” 2018, nr 1(7)

Leszczyński P., *NATO w epoce postkrymskiej*, Gorzów Wielkopolski 2016

Machcewicz A., *Bunt. Strajki w Trójmieście. Sierpień 1980*, Gdańsk 2015

- Maksymow K., *Przeobrażenia polityczne i społeczne w południowej Afryce: od apartheidu do czasów współczesnych*, „Forum Politologiczne” 2012, nr 13
- Marak K., *Ustrój, zadania samorządu terytorialnego oraz gospodarka komunalna*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2009, nr 79
- Misiak W., *Globalizacja – więcej niż podręcznik*, Warszawa 2007
- Paczkowski A., *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny, czyli kontrrewolucja generałów*, Warszawa 2021
- Piątek J., *Długa wojna z terroryzmem*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2007
- Podstawy prawa Unii Europejskiej. Zarys wykładu*, pod red. J. Galstera, Toruń 2006
- Samorząd terytorialny i rozwój lokalny*, pod red. H. Szczechowicz, Włocławek 2015
- Service R., *Towarzysze. Komunizm od początku do upadku. Historia zbrodniczej ideologii*, tłum. H. Szczerkowska, Kraków 2008
- Skórzyński J., *Krótką historia Solidarności 1980–1989*, Gdańsk 2014
- Skórzyński J., *Zadra. Biografia Lecha Wałęsy*, Gdańsk 2009
- Sowa A.L., *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011
- Śledziwska K., Włoch R., *Gospodarka cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat*, Warszawa 2020
- Technologiczno-społeczne oblicza XXI wieku*, pod red. D. Gałuszki, G. Ptaszka, D. Żuchowskiej-Skiby, Kraków 2016
- Tyszkiewicz J., Czapiewski E., *Historia powszechna. Wiek XX*, Warszawa 2012
- Weigel G., *Świadek nadziei. Biografia Papieża Jana Pawła II*, Kraków 2002
- Zamoyski A., *Polska. Opowieść o dziejach niezwykłego narodu 966–2008*, tłum. M. Ronikier, Warszawa 2015
- Zieziula J., *Wybrane aspekty procesów globalizacji*, „Współczesne Problemy Ekonomiczne” 2016, nr 13
- Życie polityczne w Polsce*, pod red. T. Wallasa, Poznań 2004

Indeks osobowy

A

Ağca Mehmet Ali 29

B

Balcerowicz Leszek 49, 90

Belka Marek 110

bin Laden Osama 27, 70

Borusewicz Bogdan 20

Breżniew Leonid 8, 10, 22, 23

Bujak Zbigniew 35

Buzek Jerzy 89

C

Ceaușescu Nicolae 22

Cimoszewicz Włodzimierz 84, 85

D

de Klerk Frederik Willem 74

Dowgiałło Krzysztof 10

Duda Andrzej 116

Dymarski Lech 35

F

Frasyniuk Władysław 35

G

Geremek Bronisław 40

Gierek Edward 10, 11, 14, 17, 223, 63

Godlewski Zbigniew 10

Gomułka Władysław 8, 9, 10, 11, 14, 17, 63

Gorbaczow Michail 29–34, 38, 39, 63

H

Havel Václav 32

Holland Agnieszka 44

J

Jan Paweł II (Karol Wojtyła) 8, 16–18, 21, 25, 28, 29, 35, 36, 39, 61, 63, 72, 75, 77, 78, 80, 83, 84, 88, 89, 93, 94, 105, 111, 129

Janukowycz Wiktor 78

Jagielski Mieczysław 22

Janiszewski Jerzy 21

Jaroszewicz Piotr 11 14

Jaruzelski Wojciech 24, 25, 36, 38, 39, 41, 42, 45, 55, 56, 58, 64

Jelcyn Borys 32, 76

Juszczenko Wiktor 78

K

Kaczorowski Ryszard 57

Kaczyński Jarosław 111

Kaczyński Lech 109, 111

Kania Stanisław 16, 22

Kelus Krzysztof 35

Kieślowski Krzysztof 44

Kiszczał Czesław 40, 42

Kociołek Stanisław 10

Kohl Helmut 28, 95

Komorowski Bronisław 115

Kuroń Jacek 15, 16, 35

Kwaśniewski Aleksander 40, 85, 94, 105, 108, 109, 120

L

Licklider Joseph 129

Lis Bogdan 35

Ł

Łuczywo Helena 35, 41

M

Macierewicz Antoni 15, 83, 94, 105, 114

Mandela Nelson 74

Marcinkiewicz Kazimierz 111

Mazowiecki Tadeusz 13, 21, 22, 40, 42, 45, 49, 55, 64

Michnik Adam 15, 16, 41, 42
Miller Leszek 109
Miłosz Czesław 44
Miodowicz Alfred 40
Mitterrand François 28, 95

N

Naimski Piotr 15

O

Oleksi Józef 84, 85
Olszewski Jan 15, 83, 84, 94, 105
Onyszkiewicz Janusz 35

P

Pawlak Waldemar 83–85
Polański Roman 44
Popiełuszko Jerzy, ksiądz 37
Przemyk Grzegorz 36
Putin Władimir 76

R

Rakowski Mieczysław 40
Reagan Ronald 28, 29, 31, 34, 60, 63
Rulewski Jan
Rywin Lew 109

S

Saakaszwili Micheil 77
Sachs Jeffrey 49
Siła-Nowicki Władysław 15
Siwicki Florian 42
Stewart Scott 29
Suchocka Hanna 83, 84
Szydło Beata 116

T

Thatcher Margaret 28, 60, 61
Tusk Donald 112, 116
Tymiński Stan (Stanisław) 56

W

Wajda Andrzej 44
Walentynowicz Anna 20
Wałęsa Lech 20–24, 36, 40, 42, 45, 56–58, 64, 82, 83, 85, 94, 105, 108
Wiśniewski Janek 10
Wojtyła Karol zob. Jan Paweł II
Wujec Henryk 35
Wyszyński Stefan, kardynał 16, 18

X

Xiaoping Deng 33, 34, 75, 81, 105

Z

Zanussi Krzysztof 44
Zedong Mao 33, 75, 80, 81, 105

Indeks pojęć

A

afera Rywina 109
akceptacja 135
Akcja Wyborcza Solidarność 89, 109
aksamitna rewolucja 32
aktywność obywatelska 47
Al-Kaida (Al-Quaida) 27, 70
aneksja Krymu 78
apartheid 73
Arabska Wiosna 100

B

Bezpartyjny Blok Wspierania Reform 84
bezpieczeństwo energetyczne 126
bezrobocie 112–113
bigemonia 68
brexit 101
budżet obywatelski 47
Bukaresztańska Dziewiątka 122

C

COVID-19 69, 101–103
cyberprzemoc 132
cyberprzestępczość 132
cztery wolności UE 123

D

deficyt budżetowy 118
dochody samorządów 118–119
„drugi obieg” 15, 16, 44, 45, 64
dziura budżetowa 118

E

ekologizm 59
euro (waluta) 97
Europejski System Walutowy 97
eurosieroctwo 112

F

fake newsy 133
filary Unii Europejskiej 96
Francuska Partia Komunistyczna 59
fundusze strukturalne Unii Europejskiej 100

G

„Gazeta Wyborcza” 41, 42
gender 134
globalizacja 69, 131
globalna inicjatywa w celu zapewnienia równego
dostępu do szczepionek (COVAX) 102
głośność 30
Grupa Wyszehradzka 122

H

hiperinflacja 82
HIV 69
Hutu 74

I

industrializacja 8, 19
indywidualizm 61
inflacja 50, 113
inicjatywy społeczne 48
Instytut Pamięci Narodowej 29, 82, 90, 91, 94,
106, 114
internalizacja wartości 136
internet (powstanie) 126
III Rzeczpospolita Polska 54, 82

J

Jesień Narodów 26, 31, 32, 34, 63, 68

K

kanały komunikacji 136
kartki na żywność 14, 23, 38, 48
katastrofa smoleńska 114–115
kolektywizacja rolnictwa 19
kolektywizm 61

komandosi 15, 42
 Komitet Obrony Robotników (KOR) 15–17, 20, 21, 42, 63
 komputer 128–129
 komunikacja społeczna 136
 Konfederacja Polski Niepodległej (KPN) 16, 84
 Kongres Wiedeński 66
 konkordat 88
 Konstytucja III RP 86
 konsultacje społeczne 47
 korupcja 52–53
 Krym 78
 kryteria kopenhaskie 123
 kryteria świadczące o korupcji 53
 kryzys
 demograficzny 126
 gospodarczy 82, 112, 114
 migracyjny 100
 paliwowy 29
 uchodźczy 124

L

lista Macierewicza 83
 ludobójstwo w Rwandzie 74

Ł

ład jałtańsko-poczdamski 66
 ład międzynarodowy 66
 ład multipolarny 68

M

mała konsytucja 54, 84
 media społecznościowe 129
 Międzynarodowy Trybunał Karny ds. Rwandy 75
 Międzyzakładowy Komitet Strajkowy (MKS) 20, 22
 Milicja Obywatelska (MO) 9, 11, 14, 15, 36, 39, 82
 Mistrzostwa Europy w Piłce Nożnej 2012 (UEFA EURO 2012) 124
 Mudżahedini 27
 mur berliński 31

N

nacjonalizacja 51
 Nagroda Nobla 36, 44, 74, 80
 neoliberalizm 61
 niechęć 136

Niezależne Zrzeszenie Studentów (NZS) 22
 Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” 21–25, 35, 40, 83
 Nowa Pentarchia 67
 Nowa Prawica 60
 nowa rewolucja technologiczna 69
 nowela kwietniowa 54
 Nowy Jedwabny Szlak 76
 Nowy Ład Międzynarodowy 68
 Nowy Ład Światowy 66

O

Obrady Okrągłego Stołu 38, 40, 42, 45, 54, 64
 obalenie rządu Azarowa 78
 obozy filtracyjne 77
 odprężenie (*détente*) 11, 13, 17, 26, 28, 34, 63
 Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) 68
 Organizacja Paktu Północnego Atlantyku (NATO) 34, 71, 82, 89, 92–94, 106, 121, 122, 124, 127, 141
 organizacje pozarządowe 91
 osobowość prawna jednostek samorządu terytorialnego 55

P

Pałac Kultury i Nauki 117
 państwa dobrobytu 60
 Państwo Islamskie 71, 100
 Państwowe Gospodarstwa Rolne (PGR) 8
 Partia Zielonych 59
 partie konserwatywne 60
 partie lewicowo-socjalistyczne 59
 partie socjaldemokratyczne 59
 partnerstwo dla pokoju 92
 Pax Consortis 67
 Pax Nipponica 68
 pierestrojka 26, 29–31, 34, 38, 45, 63
 pierwsze wolne wybory 55
 plan Sachsa-Balcerowicza 49, 82
 Platforma Obywatelska 112
 polityka wzajemnego odstraszania 67
 Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL) 8, 11, 13–16, 19, 22–24, 37–39, 41, 43–45, 47, 52, 54, 64, 83, 84, 86, 90, 117
 Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) 9, 10, 14, 16, 17, 23, 36, 40, 41, 42
 Polonia 137–138

Polskie Stronnictwo Ludowe 84
 pomarańczowa rewolucja 108
 poprawność polityczna 134
 Porozumienie Centrum 83
 porozumienia sierpniowe 21
 porządek międzynarodowy 66
 postkomunizm 117
 pozytywna dyskryminacja 134
 praca zdalna 131
 Prawo i Sprawiedliwość 109
 proces powszechnych szczepień ludności 102
 program czterech reform 89
 program Rodzina 500+ 124
 protesty na placu Tiananmen 75
 prywatyzacja 51
 przemiany ustrojowe 82
 prześladowania religijne 72
 przystąpienie Polski do NATO 89–90, 92–93
 pułapka zadłużeniowa 13

R

Rada Bezpieczeństwa ONZ 68
 REACT-EU 102
 recesja gospodarcza 50
 referendum akcesyjne 99
 reforma administracyjna 89
 reprivatyzacja 51
 rewolucja róż 77
 rola rodziny 134
 rozwój technologii cyfrowych 128
 Ruch Młodej Polski 20, 21
 Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO)
 16, 20

S

samorząd terytorialny 118
 SARS 69
 Służba Bezpieczeństwa (SB) 14, 22, 37, 111
 Sojusz Lewicy Demokratycznej 84, 89, 109
 „Solidarność” zob. Niezależny Samorządny Związek
 Zawodowy „Solidarność”
 społeczeństwo obywatelskie 46
 sprzężenie zwrotne 136
 stan wojenny 24, 25, 36, 37, 63
 Stocznia Gdańska im. Lenina 9, 11, 20
 Stocznia im. Komuny Paryskiej w Gdyni 9, 11, 20

strajk 14, 20–22, 24, 25, 39, 45, 48, 63, 83
 strajki na Lubelszczyźnie w lipcu 1980 r. 20, 25, 63
 Strategiczna Inicjatywa Obronna 28 (SDI)
 strefa Schengen 97, 100
 szantaż gazowy (polityka gazowa) 79
 szumy informacyjne 136

Ś

świat unipolarny 68
 światowy kryzys finansowy 76

T

taczeryzm 60
 technologie
 intensyfikujące 130
 szerokiego zastosowania 131
 założycielskie 130
 telefon komórkowy 130
 terroryzm 69–70
 tolerancja 135
 traktat
 amsterdamski 97, 98
 lizboński 98
 nicejski 98
 północnoatlantycki 121
 waszyngtoński 93
 z Maastricht 95, 98
 Tutsi 74
 Tygodnik „Solidarność” 22, 41
 Tymczasowa Komisja Koordynacyjna NSZZ
 „Solidarność” 35

U

uderzenia wyprzedzające 71
 Układ Warszawski 32, 34, 63, 92
 Ukraina 78–79
 ukraińscy uchodźcy 125
 ukryte mechanizmy wykluczania 134
 Unia Demokratyczna 84
 Unia Europejska 95, 98, 99
 Unia Polityki Realnej 61
 Unia Pracy 109
 Unia Wolności 89, 109
 ustawy kościelne 87
 uzależnienia 132

W

watchdog 91

Wersal 66

wielokulturowość 133

więzi międzyludzkie 132

wojna

hybrydowa 78–79

informacyjna 77

w Afganistanie 27, 70

w Czeczeni 77

w Iraku 71

w Syrii 71

w Zatoce Perskiej 68

z terroryzmem 70

Wolne Związki Zawodowe (WZZ) 16, 20

wolność słowa 137

wolny rynek 61

Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego (WRON) 24,
36

wydatki samorządów 118–119

Wysoki Przedstawiciel Unii do Spraw Zagranicznych
i Polityki Bezpieczeństwa 98

wyścig zbrojeń 13, 26–29, 34

Z

zamach na World Trade Center 70

zasada

bezpośredniego stosowania 88

demokratycznego państwa prawa 54–55

funkcjonowania samorządu terytorialnego 54
nadrzędności 88

zastępowalność pokoleń 126

zielone ludziki 78

Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe 83

Zjednoczenie Niemiec 31, 34, 63, 95

Zmotoryzowane Odwody Milicji Obywatelskiej
(ZOMO) 14, 24, 39

Ż

żałoba narodowa 115